

**AFGANİSTAN'DA 2001 SONRASI KADINLARIN
SOSYAL DURUMU VE SİYASAL KATILIMI**

**2024
YÜKSEK LİSANS TEZİ
BÖLGE ÇALIŞMALARI**

Najibullah ERKIN

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Ali ASKER**

**AFGANİSTAN'DA 2001 SONRASI KADINLARIN SOSYAL DURUMU VE
SİYASAL KATILIMI**

Najibullah ERKIN

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Ali ASKER**

**T.C.
Karabük Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Bölge Çalışmaları Anabilim Dalında
Yüksek Lisans Tezi
Olarak Hazırlanmıştır**

**KARABÜK
Ocak 2024**

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	1
TEZ ONAY SAYFASI.....	5
DOĞRULUK BEYANI	6
ÖNSÖZ	7
ÖZ.....	8
ABSTRACT.....	9
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ.....	10
ARCHIVE RECORD INFORMATION	11
KISALTMALAR	12
ARAŞTIRMANIN KONUSU	13
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	13
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	13
ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ / PROBLEM	14
KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER	14
1. DEMOKRATİKLEŞME VE SİYASİ KATILIMIN KURAMSAL TEMELLERİ.....	15
1.1. İnsan Hakları ve Demokrasi Kavramı	15
1.2. Demokrasinin Unsur ve Kıstasları	20
1.2.1. Seçimler	20
1.2.2. Siyasi Parti ve Grupların Özgürlüğü.....	20
1.2.3. Temel Özgürlükler	21
1.2.4. İdari Organların Bağımsızlığı	21
1.2.5. İfade Özgürlüğü.....	22
1.3. Demokrasi Endeksi Düzeyi.....	22
1.3.1. Tam Demokrasi	23

1.3.2. Eksik Demokrasi.....	23
1.3.3. Hibrit Rejimler	23
1.3.3. Otoriter Hükümetler	24
1.4. Siyasal Katılım.....	25
1.4.1. Siyasal Katılımın Kapsamı ve Seviyeleri.....	26
1.4.2. Demokrasiye Geçişte Kadınların Toplumsal ve Siyasal Hayata Katılımı.....	27
1.4.3. Afgan Kadınların Toplumsal ve Siyasi Katılımı	29
1.4.4. Sosyal-Kültürel Engeller.....	29
1.4.5. Ekonomik Engeller.....	30
1.5. Kadın Hakları.....	31
1.5.1. Yaşam Hakkı.....	32
1.5.2. Hukuki Statü.....	32
1.5.3. Eğitim ve Öğrenim Hakkı.....	33
1.5.4. Çalışma Hakkı	34
1.5.5. Siyasal Haklar	35
1.5.6. Afgan Kadınların Oy Kullanma Hakkı.....	35
1.6. Uluslararası Mevzuat.....	36
1.6.1. İnsan Hakları Evrensel Bildirisi	37
1.6.2. Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme.....	38
1.6.3. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme	39
1.6.4. CEDAW Sözleşmesi	40
2. AFGANİSTAN’IN SİYASİ YÖNETİM VE DEMOKRATİKLEŞME SORUNU	43
2.1. Afganistan Siyasi Tarihinin Gelişim Evreleri	43
2.2. Amanullah Han Döneminde Afganistan’ın İlk Anayasası.....	43
2.3. Habibullah Han’ın Ayaklanması ve Nadir Şah’ın Saltanatı	45
2.4. Zahir Şah’ın Saltanatı.....	46
2.5. Serdar Muhammed Davut Han dönemi.....	47
2.6. Komünist Yönetim Dönemi	49
2.7. Taliban Dönemi	51
2.7.1. Taliban’ın Cinsiyet Politikaları.....	53
2.7.2. Kadınların Eğitimden Mahrum Bırakılması	53

2.7.3. Kadınların Özgürlüğü.....	54
2.8. 2001'den Sonra Afganistan İslam Cumhuriyeti'ndeki Durum.....	55
2.8.1. Bonn Konferansı ve Kadınların Anayasadaki Konumu.....	55
2.8.2. Kadın İşleri Bakanlığı'nın Kurulması.....	60
2.8.3. Medyada Kadınların Varlığı.....	61
2.8.4. Kadına Şiddeti Ortadan Kaldıran Yasa.....	62
2.8.5. Kadın ve Çocuklara Yönelik Cinsel Tacizi Yasaklayan Yasa.....	63
2.9. Kadınlara Karşı Şiddet.....	66
2.9.1. Fiziksel Şiddet.....	66
2.9.2. Psikolojik Şiddet.....	67
2.9.3. Cinsel Şiddet.....	68
2.9.4. Kültürel Şiddet.....	69
2.9.5. Sosyal Şiddet.....	70
2.9.6. Ekonomik Şiddet.....	70
3. AFGANİSTAN'DA KADIN HAKLARI VE SİYASİ KATILIM (2001-2021).....	73
3.1. Afganistan'da Kadınların Siyasi Varlığının ve Önündeki Engeller.....	73
3.1.1. Psikolojik Nedenler.....	74
3.1.2. Sosyo-Ekonomik Nedenler.....	75
3.1.3. Toplumdan Kaynaklanan Kültürel ve Geleneksel Nedenler.....	75
3.2. İslamcı Radikaller.....	76
3.2.1. Afgan Radikalizminin Kökeni.....	76
3.2.2. Üniversitelerde Radikaller.....	78
3.2.3. Siyahlı Kızlar Eşref El-Madaris.....	78
3.2.4. Farkhunda Malekzadeh'in Öldürülmesi.....	79
3.2.5. Devam Eden Çatışmaların Kadınlar Üzerinde Etkisi.....	80
3.3. Taliban'ın Yükselişi ve Kadın Haklarında Geriye Dönüş.....	82
3.3.1. Kadın ve Kız Çocuklarının Eğitim Hakkının Engellenmesi.....	82
3.3.2. Kadınların Çalışma ve İstihdam Hakkının Alınması.....	85
3.3.3. Taliban'ın Afganistan'da Kadınların Kıyafetlerine Yönelik Kısıtlamaları.....	86
3.3.4. Kadınların Ev İçi Şiddete Karşı Korunma Sorunu.....	87
3.3.5. Ülkeyi Bir Kadın Hapishanesine Dönüştüren Çeşitli Yasaklar.....	88

3.3.5.1. Seyahat Yasağı	89
3.3.5.2. Parklara ve Spor Salonlarına Giriş Yasağı.....	89
3.3.5.3. Sürücü Ehliyeti Alma Yasağı.....	90
3.3.5.4. Güzellik Salonlarının Kapatılması.....	91
3.3.6. Afganistanlı Kadınların Hayatları Pahasına Direnişi.....	91
3.4. Taliban Yönetiminde Kadınların Tutuklanması, İşkence Görmesi ve Öldürülmesi.....	92
3.4.1. Taliban'ın Bir Senelik Uygulamaları	93
3.4.2. Kadınların Reddi.....	94
3.4.3. Kısıtlamalar	95
3.4.4. Artan Kısıtlamalar	98
3.4.5. Kadınlar Üzerinde İşkence	99
3.4.6. Kadına Uygulanan Şiddetin Türleri	100
3.4.7. Kadınların İntiharı.....	102
SONUÇ	105
KAYNAKÇA.....	109
TABLolar LİSTESİ	121
GRAFİK LİSTESİ.....	122
ŞEKİL LİSTESİ.....	123
HARİTA LİSTESİ.....	124
ÖZGEÇMİŞ	125

TEZ ONAY SAYFASI

Najibullah ERKIN tarafından hazırlanan “AFGANİSTAN’DA 2001 SONRASI KADINLARIN SOSYAL DURUMU VE SİYASAL KATILIMI“ başlıklı bu tezin Yüksek Lisans olarak uygun olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Ali ASKER

.....

Tez Danışmanı, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Bu çalışma, jürimiz tarafından Oy Birliği ile Bölge Çalışmaları Anabilim dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir. 15/01/2024

Ünvanı, Adı SOYADI (Kurumu)

İmzası

Başkan : Prof. Dr. Ali ASKER (KBÜ)

.....

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Naim NAIMI (KBÜ)

.....

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Ali Samir MERDAN (ÇAKÜ)

.....

KBÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu, bu tez ile, Yüksek Lisans Tezi derecesini onaylamıştır.

Doç. Dr. Zeynep ÖZCAN

.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntılarım intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yapıldığını beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Adı Soyadı: Najibullah ERKIN

İmza :

ÖNSÖZ

Tez çalışmasında Afganistan’da 2001’den sonra kadınların toplumsal ve siyasal yaşama katılımı incelenmiştir. Yıllardır içinde bulunduğu savaş ve çatışma durumu ülkedeki tüm toplumsal tabakaları etkilemiştir. Bu süreçte en ağır mağduriyeti ise kadınlar yaşamaktadır. Taliban’ın Ağustos 2021’de iktidarı ele geçirmesi, kadınların durumunu daha da kötüleştirmiştir. Taliban, kadınların eğitim, istihdam ve temel haklara erişimini kısıtlayan bir dizi kural ve düzenleme getirmiştir. Bu çalışmada Afganistan’da kadınların toplumsal ve siyasal yaşama katılımının 2001 yılındaki Taliban rejiminin devrilmesinden sonra nasıl arttığı ve Taliban’ın 2021 yılında iktidarı ele geçirmesinden sonra nasıl gerilediği incelenmiştir.

Tez çalışmam ve eğitim hayatım boyunca ilminden faydalandığım tez danışmanım, kıymetli hocam Prof. Dr. Ali ASKER, tecrübelerinden yararlanırken göstermiş olduğu hoşgörü ve sabırdan dolayı teşekkür ediyorum. Tez hazırlama sırasında önemli katkı ve tavsiyelerinden dolayı Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Naim NAİMİ ve Dr. Öğr. Üyesi Ali Samir MERDAN hocalarıma teşekkür ediyorum.

ÖZ

Afganistan, yüzyıllardır kadınların siyasi ve toplumsal hayatta geri kaldığı bir ülkedir. 1996-2001 yılları arasında iktidarda bulunan Taliban, kadınların temel hak ve özgürlüklerini elinden alarak, onları toplumdan dışlamıştır. Taliban'ın iktidardan düşürülmesinden sonra, Afganistan'da kadınların siyasi ve toplumsal hayata katılımı için önemli fırsatlar doğmuştur. 2001'de ABD'nin Afganistan'ı işgal etmesiyle birlikte, Afganistan'da kadınların siyasal hayata katılımı önemli ölçüde artmıştır. Bu süreç, kadınların eğitim ve istihdam fırsatlarının artmasıyla desteklenmiştir. 2001'dan sonra Afganistan'da yeni bir anayasanın kabul edilmesiyle birlikte, kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmiştir. Bu, Afganistan'da kadınların siyasal hayata katılımında önemli bir dönüm noktasıydı.

Afganistan'da kadınların siyasi ve toplumsal hayata katılımı için yapılan reformlar, önemli ilerlemelere yol açmıştır. Ancak bu alandaki zorluklar devam etmektedir. Afganistan'da halen kadına yönelik şiddet ve ayrımcılık yaygındır. Kadınların siyasete katılımı, özellikle kırsal kesimlerde ve muhafazakâr bölgelerde hala çok sınırlıdır.

Son yirmi yılda, Afgan toplumu ve özellikle ülkenin kadınlar açısından birçok değişiklik yaşamıştır. Ülkede yeni anayasanın hazırlanmasıyla birlikte kadının toplumdaki konumu ve kültürel, sosyal, ekonomik ve politik haklarında iyileşmeler yaşanmıştır. Bu durum, cinsiyetçi görüşlerden ve kadına yönelik şiddetten arınmış bir toplum inşası konusunda umutları artırmıştır. Ancak, 2021'de Taliban'ın yeniden iktidarı ele geçirmesi, Afganistan'da kadınların toplumsal ve siyasal yaşama katılımını yeniden sınırlandırmıştır. Taliban yönetimi kadınların eğitim, istihdam ve temel haklara erişimini kısıtlayan bir dizi kural ve düzenleme getirmiştir.

Taliban'ın iktidarı ele geçirmesine rağmen, Afganistan'daki kadınlar siyasal hayata katılımlarını sürdürmeye çalışmaktalar. Bugün kadınlar, güçleri yettiği kadar, protestolar ve sivil itaatsizlik eylemleri yoluyla Taliban'ın politikalarına karşı çıkmaktalar.

Anahtar Kelimeler: Afganistan, kadın hakları, toplumsal katılım, siyasal katılım.

ABSTRACT

Afghanistan has historically been a country where women have been marginalized in political and social life for centuries. During the Taliban regime from 1996 to 2001, women's fundamental rights and freedoms were severely restricted, effectively excluding them from society. However, the overthrow of the Taliban regime created significant opportunities for the participation of women in the political and social spheres of Afghanistan. The US invasion of Afghanistan in 2001 marked a significant increase in women's participation in political life. This period was supported by an increase in opportunities for education and employment for women. Following the adoption of a new constitution in Afghanistan after 2001, women were granted the right to vote and be elected, a pivotal moment in the political engagement of women in Afghanistan.

The reforms aimed at increasing women's participation in political and social life in Afghanistan have led to notable progress. Nonetheless, challenges in this area persist. Violence and discrimination against women are still prevalent in Afghanistan. The participation of women in politics remains particularly limited in rural and conservative areas.

Over the past two decades, Afghan society, and particularly the status of women, has undergone numerous changes. With the drafting of the new constitution, there have been improvements in women's status and their cultural, social, economic, and political rights. This has raised hopes for building a society free from gender biases and violence against women. However, the return of the Taliban to power in 2021 has once again limited women's participation in social and political life in Afghanistan. The Taliban regime has introduced a series of rules and regulations restricting women's access to education, employment, and fundamental rights.

Despite the Taliban's seizure of power, women in Afghanistan are striving to continue their political engagement. Currently, women are resisting the Taliban's policies through protests and acts of civil disobedience as much as they are able.

Key Words: Afghanistan, Women's Political and Social Participation

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	Afganistan'da 2001 Sonrası Kadınların Sosyal Durumu ve Siyasal Katılımı
Tezin Yazarı	Najibullah ERKIN
Tezin Danışmanı	Prof. Dr. Ali ASKER
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans
Tezin Tarihi	15/01/2024
Tezin Alanı	Uluslararası İlişkiler
Tezin Yeri	KBÜ/LEE
Tezin Sayfa Sayısı	126
Anahtar Kelimeler	Afganistan, Kadın Hakları, Toplumsal Katılım, Siyasal Katılım.

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	Social Situation and Political Participation of Women in Afghanistan After 2001
Author of the Thesis	Najibullah ERKIN
Advisor of the Thesis	Prof. Dr. Ali ASKER
Status of the Thesis	Master's Degree
Date of the Thesis	15/01/2024
Field of the Thesis	International Relations
Place of the Thesis	UNIKA/IGP
Total Page Number	126
Keywords	Afghanistan, Women's Rights, Social Participation, Political Participation

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BM	: Birleşmiş Milletler
CEDAW	: Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi
CRPD	: Engelli Hakları Sözleşmesi
EVAW	: Kadına Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılması
ICCPR	: Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi
ICESCR	: Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi
IEC	: Bağımsız Seçim Komisyonu
Md.	: madde
p.	: page
pp.	: pages
s.	: sayfa
ss.	: sayfadan sayfaya
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
UNESCO	: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu
WPS	: Women, Peace and Security

ARAŞTIRMANIN KONUSU

Bu çalıőmanın konusu, Afganistan’da 2001 sonrası süreçte kadınların toplumsal ve siyasal hayata katılımı olarak belirlenmiőtir. Araştırma kapsamında, kadınların eēitim, iş, sosyal yaşam ve siyaset alanlarında elde ettikleri kazanımlar ve karőtılaőtıkları zorluklar ele alınacaktır. Afganistan, yüzyıllardır savaş ve çatışmaların yaşandığı bir ülkedir. Bu çatışmalar, ülkenin her kesimini etkilerken özellikle kadınlar ağır bir bedel ödemiőtir. Tarihsel süreç içinde geçici yönetim ve geçiş hükümetin iş başına gelmesinin ardından Taliban’ın 2021’de iktidarı ele geçirmesi, Afganistan’daki kadınların durumunu daha da kötüleştirmiştir. Günümüzde Taliban, kadınların eēitim, istihdam ve temel haklara eriőtimini kısıtlayan bir dizi kural ve düzenleme getirmektedir.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Bu tezin temel amacı, 2001 sonrası Afganistan’da kadınların siyasi, sosyal ve hukuki katılımını incelemektir. Tezin bir başka amacı Afganistan’da kadınların siyasal hayata katılımını desteklemek için politika ve programlar geliştirilmesine katkı saēlamaktır. Bu amaç, hem Afganistan’ın toplumsal ve siyasi geliőtimi açısından hem de kadınların hak ve özgürlükleri açısından önemlidir. Tez alıőmasında Taliban dönemi ve getirdiēi sınırlamalardan bahsedilmiőtir. 2001-2021 dönemi, Afganistan’da kadınların siyasal hayata katılımında önemli geliőtmelerin yaşandığı bir dönemdir. 2001 yılında ABD’nin Afganistan’ı işgal etmesiyle birlikte, ülkede yeni bir dönem baőtlaımıőtır. Taliban’ın iktidardan dőtrlmesiyle birlikte, kadınlar eēitim, iş ve sosyal yaşam alanlarında daha fazla özgürlük kazanmaya baőtlaımıőtır. Bu durum, kadınların siyasal hayata katılımını da olumlu etkilemiştir. 2001-2021 döneminde, Afganistan’da kadınların siyasal katılımı, eēitim, iş, sosyal yaşam ve siyaset aktif rol almaya baőtlaımıőtır. Ancak 2021 yılında Taliban’ın yeniden iktidarı ele geçirmesi, Afganistan’da kadınların siyasal hayata katılımını sınırlandırmıştır. Taliban, kadınların eēitim, istihdam ve temel haklara eriőtimini kısıtlayan bir dizi kural ve düzenleme getirmiştir.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu alıőma, tarihsel olayların kronolojik izlenmesi yoluyla, ayrıca tarama-inceleme yöntemiyle yrtlmőtir. Çalışma 2001 sonrası Afganistan’da kadınların

siyasi, sosyal ve hukuki katılımını bağlantısında ele alınmıştır. Çalışmada Afganistan Anayasası ve diğer mevzuat belgelerinin yanı sıra tezler, kitaplar, uluslararası veri kuruluşlarının belge ve raporları da ele alınırken, Afgan kadınlarıyla ilgili medyaya yansıyan verilerden de yararlanılmıştır.

ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ / PROBLEM

Araştırmanın hipotezi şu şekilde kurulmuştur: 1) Afganistan'da 2001-2021 döneminde kadınların siyasal sosyal hayata katılımında önemli iyileştirmeler yapılırsa da, Taliban'ın yeniden iktidara gelmesi ile bu alandaki kazanımlar sınırlanmıştır. 2) Uluslararası kamuoyu baskısı ve büyük güçlerin, ayrıca uluslararası kuruluşların baskı ve yaptırımını olmadan bu konuda herhangi bir iyileşmenin sağlanması söz konusu değildir.

KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

Tez çalışması, 2001-2021 yılları arasında Afganistan'daki kadınların siyasal, sosyal ve ekonomik katılımını ele almaktadır. Bu dönemde, Afganistan'da önemli değişiklikler yaşanmıştır. Taliban rejiminin devrilmesiyle birlikte, kadınlar eğitim, iş ve sosyal yaşam alanlarında daha fazla özgürlük kazanmaya başlamıştır. Bu durum, kadınların siyasal hayata katılımını olumlu etkilemiştir, ancak kazanımlar Taliban'ın iktidara gelmesiyle birlikte kaybedilmiştir. Tez çalışması Taliban'ın iktidardan gitmesi, ardından devam eden yirmi senelik süreç ve yeniden iktidara geldiği dönemleri kapsamaktadır. Taliban'ın iktidara gelmesinin ardından saha araştırması neredeyse imkânsız hale gelmiştir. Bu yüzden tez çalışmasında önceden tasarlanan söyleşi, anket ve mülakatlar yapılamamıştır.

1. DEMOKRATİKLEŞME VE SİYASİ KATILIMIN KURAMSAL TEMELLERİ

1.1. İnsan Hakları ve Demokrasi Kavramı

İdeolojik çatışmaların sonu ve yeni bir özgürlük ve demokrasi dalgasının başlangıcı 1990'lı yıllarda dünyanın pek çok ülkesinde demokrasi olgusu insan haklarının yeni boyutları kapsamında değerlendirilmeye başlamıştır. Bu durum insanların demokratik ideal ve hedeflerin peşinden gitmeleri için ulusal ve uluslararası düzeyde elverişli bir ortam oluşturmuştur. Toplumların içindeki güçlü demokratik değişim, Soğuk Savaş döneminin sınırlama ve kısıtlamalarından kurtulmuş ve ulusal sistemlerdeki içsel dönüşüm, dünyanın çoğu ülkesinde bir realiteye dönüşmüştür. Bu tarihsel dönüşüm, demokrasinin geleceği hakkında siyasi tartışma ve bilimsel araştırmalara yol açmıştır. Huntington'ın "Üçüncü Demokrasi"¹ teorisinden ve Fukuyama'nın "Tarihin Sonu"² kuramına kadar sürdürülebilir demokrasi ile ilgili teorilerin tamamı, demokrasinin küreselleşmesi sorunsalını irdelemiştir. İnsan hakları, demokrasi ve kalkınma arasındaki içsel ve sürekli ilişkiyi incelemek amacıyla 1993 yılında Viyana'da düzenlenen Dünya İnsan Hakları Konferansı'nda demokrasi, insan haklarının ayrılmaz bir unsuru olarak kabul edilmiştir. Bu konferans sonucunda ortaya Viyana Deklarasyonu ve Eylem Planı bu alanda önemli bir gelişme olarak kayıtlara geçmiştir. Ortaya çıkan sonuç demokrasi ile insan haklarına ve siyasi özgürlüklere saygının birbiriyle bağlantılı olduğunu ve karşılıklı olarak birbirini güçlendirdiğini göstermiştir. 1990'lardan sonra yaşanan siyasi dönüşümler ışığında uluslararası hukuktaki gelişmelere rağmen, pozitivist hukuk doktrini hala demokrasiye uluslararası bir hak olarak şüpheyle bakmaktadır.³ Bu yorum farklı hukuk literatüründe de görülmektedir. Buna rağmen normatif düzenlemeler demokrasi ve insan hakları

¹ Samuel P. Huntington, Üçüncü Dalga: 20. Yüzyıl Sonlarında Demokratlaşma, çev. Ergun Özbudun, Kıta Yayınları, Ankara, 2007.

² Francis Fukuyama, Tarihin Sonu ve Son İnsan, çev. Zülfü Dicleli, Profil Kitap, 6. Baskı, İstanbul, 2016.

³ Reza İslami, Katayoun Bashkardana, "Hak bar demokrasi der hukuk beynelmilal mahser", Hukuku beynalmilal, shumora: 47, 2012, <http://ensani.ir/file/download/article/20150203085627-9905-58.pdf>, (Erişim tarihi: 10.10.2023).

konusunda önemli açılımlar gerçekleştirmiştir. Birleşmiş Milletler (BM) Şartı⁴ ve İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'ne dayanan, kendi kaderini tayin hakkı, siyasi katılım hakkı ve siyasi özgürlükler dahil olmak üzere uluslararası insan hakları anlaşmaları, uluslararası bir norm olarak demokrasinin temellerini oluşturmaktadır. Demokrasi kavramı sanıldığından çok daha karmaşıktır; çünkü yazarların sahip oldukları ve halen kullanmakta oldukları amaç, zamanın gereklerine ve her dönemin şartlarına göre farklı olmuştur. Diğer birçok kavram gibi demokrasinin de karmaşık bir tanımı vardır.⁵

Demokrasi temel olarak halkın kendi kendisini yönetmesi olarak özetlenebilir.⁶ Bu noktada demokrasinin özellikleri birden fazla bireyin ve grubun, ortak hareket etmesiyle birlikte ortaya çıkan kavramdır. Demokrasi farklı aktörlerin yönetimde söz sahibi olmasına imkan tanımaktadır. Bu nedenle demokrasi, aslında yönetim biçimiyle doğrudan ilişkilidir. Demokrasi kavramı, diktatörlük ve tiranlığa karşı ortaya çıkmıştır. Bu nedenle dünyadaki en meşru yönetim şekillerinden biridir.⁷

Afşar Timuçin'in "Demokrasi Bilinci" başlıklı eserinde belirttiği üzere insanlar yönetilmeyi değil, daha çok yönetmeyi sevmektedir. Ancak bunun diktatörlük ve tiranlık şeklinde her kesimi içerecek şekilde olması önemlidir. Bu durum toplumda bir uyumu beraberinde getirirken ayrıca "en kötü demokrasilerin en iyi diktatörlüklerden daha iyi" olduğu düşüncesi zemin kazanmaktadır.⁸ Server Tanilli ise demokrasiyi, halkın iktidarı olarak tanımlarken, kavramı şu şekilde yorumlamaktadır: "*Bundan anlaşılana, siyasal iktidarın kaynağının halkta olması; devlet yetkilerini kullananların, halkın yeğlemesine ve denetimine bağlı bulunmaları. Böylece, halkın hoşuna giden, ya da halka hoş*

⁴ Birleşmiş Milletler Antlaşması, https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/2212020141836bm_01.pdf, (Erişim tarihi: 10.10.2023).

⁵ Yavuz Özdemir, Ufuk Şimşek ve Elif Aktaş, "Demokrasi Üzerine", Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı: 14, 2006, s. 260.

⁶ Ejder Yılmaz, Hukuk Sözlüğü, Yetkin Yayınları, 5. Baskı, Ankara, 1996, s. 190.

⁷ Mustafa Güçyetmez, "Karşılaştırmalı Demokrasi Modelleri ve Hükümet Sistemleriyle İlişkisi", Hacettepe HFD, 7(1), 2017, (479-496), s. 480-481.

⁸ Afşar Timuçin, Demokrasi Bilinci, Bulut Yayınları, İstanbul, 2004, s. 14-15.

davranan bir rejimin - kavram olarak - demokrasiyle ilgisi yok. Demokrasi, aslında bir iktidar sorunu: Siyasal iktidarda ilk söz halkın olacak; ama son söz de."⁹

20. yüzyılın en ünlü demokrasi tanımlarından biri Joseph Schumpeter tarafından yapılmıştır. Schumpeter'a göre demokrasi, siyasi kararlara ulaşmak için tasarlanmış ve insanların oylarını kazanmak için rekabetçi bir mücadele yoluyla karar alma gücünü elde ettiği kurumsal düzenlemelerin bir türüdür. "*Demokratik fikir, Modern dünyada demokratik düşünce akışının güçlenmesinde önemli rol oynamıştır 18. yüzyılın sonlarında Fransız Devrimi'nin gerçekleşmesiyle daha belirgin hale geldi.*"¹⁰ Demokrasi teması ve biçimi tarih boyunca gelişmiştir ve her zaman ilgili sosyal-ekonomik oluşuma tamamen bağımlı olmuştur. Çağdaş kuramcılardan Karl Popper, demokrasinin hiçbir zaman halkın hükümeti olmadığını, olamayacağını, olmaması gerektiğini, bunun tehlikeli olduğunu söylemektedir.¹¹ Bu kadar karmaşık ve birbirine zıt yaklaşımlar içinde demokrasinin klasik anlamda, Antik Yunan'dan günümüze gelen tanımına değinmekte yarar vardır. Demokrasi kelimesi, halkın yönetimi anlamına gelen Yunanca bir kelimedir.¹² Demokrasi "*Halk tarafından yönetilen siyasi sistem türünü ifade eder. Dolayısıyla otokratik sisteme ve bireyin mutlak gücüne karşıdır. Bu karşıtlık, farklı dönemlerde farklı yorumlanmış bir kavram olan demokrasi kavramının temel özünü oluşturmaktadır.*"¹³

Uzun vadeli ve kademeli bir sürecin sonucu olarak demokrasi çoğu ülkede yeni ve ithal bir olgudur. Günümüzde demokrasinin önemine o kadar güçlü atıfta bulunmaktadır ki, demokratik olmayan birçok sistem, siyasi sistemlerini meşru göstermek için demokrasi kelimesini kullanmaktadır. Amerika'daki siyasi sistemler,

⁹ Server Tanilli, Devlet ve Demokrasi: Anayasa Hukukuna Giriş, Cem Yayınevi, 7. Bası, İstanbul, 1990, s. 27.

¹⁰ Javada Dakikandı, "İntikhba ha azad der nezam ha demokrasi", 16.10.2009, <http://www.javadi-dy.blogfa.com/post/67>, (Erişim tarihi: 12.08.2023).

¹¹ Amir Mesud Sahram Niye, Celal Hajizadeh, "Tembein mabanı demokrasi der endişe ahai felsefi carrel popper", Merkez ulumi insani ve mutalaat ferhangi, sal:1, shomara: 1, 16.10.2009, <http://ensani.ir/file/download/article/20120504173754-9041-4.pdf>, (Erişim tarihi: 12.08.2023).

¹² Bihterin Dinçkol, "Atina Demokrasısından Roma Cumhuriyetine- 'Demos'tan 'Populus Romanus'a", Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 1, 2020, s. 752.

¹³ David Bitam, Demokrasi va hukuku başar, (Mutercim: Mohammad Taqhi Delfrooz), İntesharat, (yy.), 2013, s.13.

Avrupa ülkeleri, tek partili Afrika ülkeleri, geçmiş ve şimdiki komünist sistemler ve hatta dini hareketler bile kendi düzenlerini “demokrasi” olarak adlandırmaktadırlar. Bu sorun farklı siyasi sistemler arasında farklılıklara ve oyların dağılmasına neden olmuştur. Demokrasiyle ilgili anlam ve uygulamadaki karmaşıklığı gidermek amacıyla 1950 yılında BM Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO), demokrasi temalı bir konferans düzenlemiştir. Bu etkinliğe farklı sistemlere sahip 50’den fazla ülke katılmıştır. Bu konferansta önemli olan nokta, tüm bu ülkelerin demokratik bir sisteme sahip olduklarında ısrar etmeleriydi. Bu konferans demokrasi kavramının komünist sistem kavramından farklı olduğunu göstermiştir. Amerikan veya Fransız siyasi sistemlerinin sahip olduğu Batılı rejimler demokratik seçimler, özgür basın, radyo ve televizyon, siyasi dernek kurma, din, düşünce ve ifade özgürlüğü, yasa önünde eşitlik, hükümete karşı çıkma hakkı, iş seçme hakkı, özgür sendika kurma, özgürce seyahat özgürlüğünün yanı sıra, en önemlisi korku ve panikten uzak olmanın demokratik sistemin belirleyici unsurları olduğunu vurgulamışlardır.¹⁴

Bugün tüm demokratik yönetimler demokrasiyi kurmadaki temel amacın siyasi, ekonomik ve kültürel özgürlükler yaratmak olduğuna inanmaktadır. Bu özgürlükler mali, kültürel ve dini yozlaşmanın yayılması değil, toplumun tüm üyelerinin yeteneklerinin gelişmesi anlamına gelmektedir. Demokratik bir toplumda birey toplumun çıkarlarını, toplum da bireyin çıkarlarını korumalıdır. Bunun olabilmesi için de kültürün yükseltilmesi ve siyasi-ekonomik engellerin kaldırılması gerekmektedir. Demokrasi veya demokratik hükümet, gücünü halktan alan bir hükümettir. Bunda, yöneticilerin seçimi halka aittir ve hükümet işleri doğrudan ve dolaylı olarak halkın kendisi tarafından yönetilmektedir. Demokraside halkın seçme hakkı ve gücü olduğu için millet egemenliğini aracısız kullanmaktadır.¹⁵ Yunanistan site devletleri, uygun coğrafi ve demografik büyüklükleri nedeniyle doğrudan demokrasi, yani varlık ve doğrudan katılım olanağına sahipti meydana toplanıp kanun çıkarmakta ya da savaş ya da barış gibi önemli konularda kararlar almaktaydı. Bu bağlamda John Jack Rousseau, gerçek demokratik yönetimin halkın devlet işlerini doğrudan ve araçlar olmaksızın yönetmesine inanmaktadır. Coğrafyanın genişlemesi ve nüfusun artmasıyla birlikte

¹⁴ Amir Sajdi, “Mavini tavsiye demokrasi der khavari miyna”, Fasal nama mutalaat siyasi, sal: 2, shomara: 8, 2010, <https://www.sid.ir/FileServer/JF/3431389805>, (Erişim tarihi: 14.08.2023).

¹⁵ Dinçkol, “Atina Demokrasinden Roma Cumhuriyetine...”, s. 753-757.

karar alma artık tüm halk tarafından doğrudan mümkün olmamıştır.¹⁶ Bu nedenle milletler egemenliklerini dolaylı olarak, yani seçtikleri temsilciler aracılığıyla kullanmış ve demokrasi sistemi bir tür temsili sistemle eşanlamlı olarak adlandırılmıştır. Demokrasi, 17. yüzyılın ortalarında İngiltere’de ve 18. yüzyılın sonlarında Avrupa’da bir dizi siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel faktörün etkisiyle yeniden canlanmış, yavaş yavaş dünyanın farklı bölgelerindeki diğer ülkelere yayılmıştır. Araştırmacılar ve politikacılar çok ve farklı demokrasi tanımlarına sahiptir. Bryce, demokratik bir hükümette vatandaşların çoğunluğunun isteklerinin hüküm sürdüğünü ve bu nedenle buna çoğunluk hükümeti denildiğini belirtmektedir. Abraham Lincoln demokrasiyi “*Halkın halk tarafından ve halk için yönetimi*” şeklinde tanımlamaktadır.¹⁷ Bazıları demokrasinin çoğunluğun rızasıyla bir yönetim olduğuna inanmaktadır. Otoriter yönetimler ise tam tersi, halkın rızasının yok sayıldığı ve taleplerinin karşılanmadığı bir yönetimdir.¹⁸

Bazı kuramcılara göre demokrasi, çoğunluğun rızasıyla ama azınlığın haklarına saygı gösteren bir yönetim şeklidir. Bryce, demokrasiyi eski ve doğru anlamıyla kullanmış ve demokrasinin bir hükümeti ima ettiğini belirtmiştir. Bentham’a göre demokrasi toplumun her bir üyesinin bir kişiye eşit sayılması ve hiç kimsenin birden fazla kişi olarak değerlendirilmemesi gerektiğidir.¹⁹ Maryam’a göre demokrasi bir disiplindir, sadece kurallar veya organizasyonlar değildir. Aksine düşünce ve eylemlerin bir modelidir. Bu yönde tüm insanların özgür olduğu bir şekilde, kamu refahını yararlı olarak yorumlamaktadırlar. Buna rağmen demokrasi tanımları birbirinden farklılık göstermektedir. Ancak hemen hemen hepsi vatandaşların siyasi katılımı unsurunu

¹⁶ William Thomas Jones, Khdwandan endishye siyasi, (Mutercim: Ali Ramin), jolt: 2 chap: 5, Amir Kabir intesharat, Tahran, 2001, s. 399-401.

¹⁷ Abdur Rahman Alam, Mabeni ilmi siyaset, Ney intesharat, Tahran 1994, s. 295-296.

¹⁸ Anthony Arblaster, Demokrasi, (Mutercim: Hasan Mortazavi), Ashian intesharat, Tahran, 2000, s. 139-144.

¹⁹ Beetham David, Boyle Korinne, Demokrasi chiset, (Mutercim: Şahram Nakşı Tebrizi), chap 3, Tahran, 2005, s. 19.

paylaşmaktadır. Başka bir deyişle, demokrasinin temel varsayımı, vatandaşların karar alma sürecine katılımıdır.²⁰

1.2. Demokrasinin Unsur ve Kıstasları

Demokrasinin gelişme derecesi ve kapsamı, demokratik yapılar ve sistemler tarafından yönetilen çeşitli toplumlarda farklıdır. Demokrasinin derecesi farklı göstergelerle ölçülmektedir. Bu göstergelerden bazıları seçimler, siyasi parti ve grupların özgürlüğü, temel özgürlükler, idari organın bağımsızlığı ve ifade özgürlüğünü şunları içermektedir.

1.2.1. Seçimler

Herhangi bir bireyin veya grubun iktidara gelme fırsatına sahip olduğu serbest seçimler yapmak, demokrasinin önemli bir özelliğidir. Başka bir deyişle, siyasi temsilcilerin ve liderlerin belirlendiği seçimler demokrasinin ayrılmaz bir parçasıdır. Ama seçim gerçekleştiren her sistem demokratik değildir. Çünkü seçmenler karar vermekte serbest ve belirli bireylere oy vermek için hükümetin tehditlerine karşı güvende olmalıdır. Demokraside temsilciler bir görev olarak değil, bilgili kişiler tarafından seçilmektedir. Demokratik bir hükümet seçimlerine katılım, tüm yetişkin vatandaşlar, partiler ve gruplar için (hükümet lehinde veya hükümete karşı) tehdit olmaksızın mümkündür.²¹

1.2.2. Siyasi Parti ve Grupların Özgürlüğü

Siyasi partiler ve gruplar, hükümetin temel göstergelerinden biri ve milletler ile modern hükümetler arasında bir köprü olarak kabul edilmektedir. Kuşkusuz demokrasi, ancak partilerin sürekli ve aktif mevcudiyeti ile devam edebilmektedir. Siyasi partiler arasındaki rekabet, her bir partiyi güç elde edebilmek ya da iktidarda kalabilmek için

²⁰ Behishti Müze Rıza, Der ametdi nazari ber tarakh demokrasi, Terahı nave, İntesharat, Tahran ,1996, s. 2.

²¹Bahman Zahidi, “Usul mebni demokrasi”, 29.05.2022, <https://liberaldemocracy.info/2022/05/demokrasi/#a15>, (Erişim tarihi: 12.08.2023).

halkının rızasını kazanma konusunda daha fazla çaba göstermeye iter. İktidara sahip olmayan muhalefet partileri bile bir gölge hükümet gibi hareket ederek hükümetin sapmalarını büyük ölçüde engellemektedir.²²

1.2.3. Temel Özgürlükler

Demokrasinin işlemesi için herkesin istediğini düşünmesine ve söylemesine izin verilmesi önemlidir. Bunun adı düşünce özgürlüğüdür. Ayrıca tüm insanlar örneğin gazetelerde veya televizyonda görüşlerini ifade edebilmelidir. Bunun adı ise ifade ve basın özgürlüğüdür. Ancak diğer insanlar ve gruplar hakkında nefret ve iftira yaymak için konuşma özgürlüğünüzü kullanmanıza izin verilmez. İnsanlar, ayrıca toplumda sorunlu gördükleri ve kararı veya gelişmeyi protesto etmek için gruplar halinde toplanabilmelidir. Bu ise toplanma özgürlüğüdür. Düşünce, ifade, basın ve toplanma özgürlüğü, siyasi hak ve özgürlüklere örnektir. Bu tür özgürlükler ve haklar, genellikle bir ülkenin anayasasında yer almaktadır. Söz konusu özgürlüklerin yanı sıra kadın-erkek eşitliği ile siyasi konularda fırsat eşitliğinin varlığı demokratik gelişimin önemli göstergeleridir.²³

1.2.4. İdari Organların Bağımsızlığı

İdari kurumların bağımsızlığı, sosyal konuların iyi uygulanması için gerekmektedir. Günümüzde sosyal konular, oldukça karmaşıktır ve bu nedenle idari personelin uzmanlaşması daha gerekli hale gelmiştir. İdari sistemin yapısal çeşitliliği ile ortaya çıkan bu zorunluluk ve uzmanlaşma, sistemi sosyal, etnik ve sınıf aidiyetlerinden kurtarmakta ve vatandaşlar arasında kimliksel bağı sağlamakta birlikte kurumların bu

²² Hayat Allah Yusuf, “Nezim siyasi ya demokrasi Afganistan”, Merkez amazeşi tahqiqate İmam Khumeyni, 18.08.2011, <http://marifat.nashriyat.ir/node/330>, (Erişim tarihi: 15.08.2023).

²³ Muhammed Erfani, “Azadi beyan jwariori hakimiti cumhuriyei ya demokrasi”, Roznamay afganistani ma, 05.12.2020, http://www.dailyafghanistan.com/opinion_detail.php?post_id=150815, (Erişim tarihi: 19.08.2023).

konuda ayrımcılık yapmasının önüne geçmektedir. Örneğin Weber, idari sistemi rasyonel bir şekilde siyasi ve sosyal gelişmenin ana direği olarak görmektedir.²⁴

1.2.5. İfade Özgürlüğü

Bir ülkede demokratik derecenin ölçülmesine basın ve kitle iletişim özgürlüğü de dahildi. İnsanlar, düşünce ve kanaatlerini ifade etmek isterlerse basın ve çeşitli medya organlarını yayınlama yoluna başvurmaktadır. Demokratik bir siyasi sistem, vatandaşların düşüncelerini, kanaatlerini ve teorilerini ifade etmeleri için fırsatlar sağlayan bir sistemdir. Bu sistemdeki basın ve haberler ile bilimsel yayınlar özgürdür ve her türlü yasal ve makul kısıtlamalardan uzaktır. İfade özgürlüğü, öneri özgürlüğünü ve muhalefet özgürlüğünü içerir. Her ikisi de basın ve kamu medyası aracılığıyla uygulanmaktadır.²⁵

Mevcut durumda Afganistan'da 100'e yakın hükümet güdümünde ve bağımsız yayın organı faaliyet göstermektedir. Bu yayınların çoğu bağımsız ve hükümetten ayrı olup partilerin, kültürel ve sosyal grupların imkanlarıyla yayınlanmaktadır. Afganistan basını, çeşitli dönemlerde özgür ve bağımsız olabilmıştır. Öyle ki, hükümete ve iktidar grubuna yönelik en sert içerikler yayınlanmıştır. Bazı durumlarda özgürlüğün ve mevcut düzenin, çeşitli değerlere karşı kötüye kullanıldığı da unutulmamalıdır. BM ve insan hakları örgütlerinin 2010'da yayınladığı bir rapora göre, Afganistan'da ifade özgürlüğüne hükümet tarafından uygun ölçüde saygı gösterilmektedir.²⁶ Elbette, bu durumun bugün de devam ettiğini söylemek neredeyse imkansızdır.

1.3. Demokrasi Endeksi Düzeyi

Economist dergisi tarafından yapılan araştırmalara göre demokrasi endeksi düzeyi periyodik olarak hesaplanmakta ve yayınlanmaktadır. Bu raporlara göre demokrasi endeksi, seçim yöntemi ve çoğulculuk, hükümetin etkinliği, siyasal katılım,

²⁴ Ahmed Naqibzadeh, , "Hazabi siyasi ve nezim demokrasi", Mucella etliati siyasi iktisadi, shomara: 1 ve 2, 23.11.2003, <http://ensani.ir/fa/article/101699/>, (Erişim tarihi: 23.08.2023).

²⁵ Karl Cohen, Demokrasi, (Mutercim: Fariborz Majidi), Harezmi intesharat, Tahrان, 1994, s. 158.

²⁶ Hayat Allah Yusuf, (Erişim tarihi: 27.08.2023).

siyasal kültür ve sivil özgürlükler olmak üzere beş ana bölümün ortalamasına göre değerlendirilmektedir. Bu liste, demokrasinin durumuna göre ülkeleri en iyiden en kötüye dört kategoriye ayırmaktadır. Bunlar, tam demokrasi, eksik demokrasi, hibrit rejimler ve otoriter hükümettir.

1.3.1. Tam Demokrasi

Tam demokrasi yönetiminde sivil özgürlüklere ve temel siyasi özgürlüklere saygı gösterilmekle kalmaz, aynı zamanda demokratik ilkelerin büyümesini ve gelişmesini destekler. Bu şekilde yönetilen ülkelerde, hükümetin idari ve ekonomik yolsuzluklara iştiraki en düşük düzeydedir, yargı bağımsız hareket etmektedir, medya ve basın özgürdür. Bu ülkelerde sivil özgürlük vardır ve hükümetin performansına olan güven yüksektir.

1.3.2. Eksik Demokrasi

Eksik demokraside özgür ve bağımsız seçimler vardır, ancak bunlara kusurlar eşlik eder bu ülkeler katılım ve siyasi kültür, vatandaşların sivil özgürlükleri, medya ve basın açısından zorluklarla karşı karşıya kalmaktadır. Bu ülkelerdeki hükümetin performansı, tam demokrasiye sahip ülkelere göre daha zayıftır.²⁷

1.3.3. Hibrit Rejimler

Bu tür rejimlerde düzenli seçim hilesi olan, adil ve özgür demokrasiyi engelleyen rejimlerdir. Bu ülkelerde seçimler genellikle özgür ve adil değildir, medyada sansür belirgindir, hukukun üstünlüğü zayıf düzeydedir, ayrıca yolsuzluk yaygın hale gelmiştir.

²⁷ Şabnam Halilyar, "Avemel shkesti demokrasi", Roznamay 8 sabah, 07.07.2021, <https://8am.media/factors-of-the-failure-of-democracy-%e2%80%8c/>, (Erişim tarihi: 13.09.2023).

Tablo 1: Tam Demokrasiye Sahip Ülkeler

Democracy Index 2022								
Overall score	Rank	Change in rank from previous year	I Electoral process and pluralism	II Functioning of government	III Political participation	IV Political culture	V Civil liberties	
Full democracy								
Norway	9.81	1	0	10.00	9.64	10.00	10.00	9.41
New Zealand	9.61	2	0	10.00	9.29	10.00	8.75	10.00
Iceland	9.52	3	2	10.00	9.64	8.89	9.38	9.71
Sweden	9.39	4	0	9.58	9.64	8.33	10.00	9.41
Finland	9.29	5	-2	10.00	9.64	8.33	8.75	9.71
Denmark	9.28	6	0	10.00	9.29	8.33	9.38	9.41
Switzerland	9.14	7	2	9.58	9.29	8.33	9.38	9.12
Ireland	9.13	8	-1	10.00	8.21	8.33	10.00	9.12
Netherlands	9.00	9	2	9.58	8.93	8.33	8.75	9.41
Taiwan	8.99	10	-2	10.00	9.64	7.78	8.13	9.41
Uruguay	8.91	11	2	10.00	8.93	7.78	8.13	9.71
Canada	8.88	12	0	10.00	8.57	8.89	8.13	8.82
Luxembourg	8.81	13	1	10.00	8.93	6.67	8.75	9.71
Germany	8.80	14	1	9.58	8.57	8.33	8.13	9.41
Australia	8.71	15	-6	10.00	8.57	7.78	7.50	9.71
Japan	8.33	16	1	9.17	8.57	6.67	8.13	9.12
Costa Rica	8.29	17	3	9.58	7.50	7.78	6.88	9.71
United Kingdom	8.28	18	0	9.58	7.50	8.33	6.88	9.12
Chile	8.22	19	6	9.58	8.21	6.67	7.50	9.12
Austria	8.20	20	0	9.58	7.14	8.89	6.88	8.53

1.3.3. Otoriter Hükümetler

Otoriter şekilde yönetilen ülkelerde çoğulculuk ortadan kalkmıştır veya çok sınırlıdır. Medya ve basın genellikle devlete aittir veya devlet kurumları tarafından kontrol edilmekte ve sansürlenmektedir. Yolsuzluk hükümetin ve toplumun dokusuna nüfuz etmiş olup vatandaşların hükümete olan güveni tamamen sarsılmıştır. Medeni haklar bu ülkelerin çoğunda yaygın olarak ihlal edilmektedir Yapılan araştırmaya göre, İran'ın komşularından hiçbiri ve ayrıca Ortadoğu ülkeleri tam demokrasiye sahip ülkeler listesinde yer almamaktadır. Ancak İsrail ve Tunus hükümetleri, demokrasisi eksik olan ülkeler arasında en iyi konumdadır. Farsça konuşan iki ülke, İran ve Afganistan bu listenin en sonunda yer alıyor. Ancak bu sıralamanın başlangıcından beri Afganistan her zaman İran'dan daha üst sıralarda yer almıştır. Afganistan'da sivil özgürlükler ve çoğulculuk İran'dan daha iyidir. Öte yandan İran, idari ve ekonomik yolsuzluk açısından Afganistan'dan daha iyi durumdadır.²⁸

²⁸ Samia Rostemian, "Shakhisya demokrasi İran ve Afganistan der sal 2017 cha but?", Euronews, 09.12.2019, <https://per.euronews.com/2018/02/01/economist-intelligence-unit-published-the-democracy-index-2017-iran-afghanistan-low-place>, (Erişim tarihi: 01.10.2023).

1.4. Siyasal Katılım

Çağdaş dünyaya katılım gerekli ve kaçınılmazdır. Öyle ki, dünyadaki en kapalı siyasi sistemler ve varlığını sürdüren az sayıdaki totaliter sistem bile başta siyasi katılım olmak üzere, resmi olarak çeşitli alanlarda olsa da kendilerine halklarının katılımı olmadan meşru göremezler. Bu nedenle katılım ilkesi, çeşitli düzeylerde ve biçimlerde tüm toplumlar ve ülkeler için önemli olduğuna dair hiçbir şüphe yoktur. Günümüzde bir yönetim biçimi olarak demokrasi, küresel bir boyut kazanmıştır. Demokrasilerde siyasi katılımın hayati ve gerekli olduğu bu uzmanlar tarafından kabul edilmektedir. Özellikle 21. yüzyılda yönetim biçimindeki tutum değişikliğinden ve demokrasinin bir yönetim modeli olarak hegemonyasından sonra önemli hale gelmiştir. Ancak bu terimin önemli olduğu vurgulansa da uzmanlar arasında teorik bir fikir birliği yoktur. Katılım kavramının çeşitli tanımlarının yanı sıra siyasal katılım da bu iddiayı göstermektedir. Alavi'ye göre katılım, bireylerin grup durumlarına zihinsel ve duygusal katılımıdır. Bu, grup hedeflerine ulaşmak ve iş sorumluluklarını paylaşmak için birbirlerine yardımcı olmak için onları bir araya getirmektedir.²⁹ Siyasal katılımın bir tanımında McCloskey, *“Siyasal katılım, toplum üyelerinin valileri seçme ve doğrudan veya dolaylı olarak politika oluşturma süreçlerine katılma konusundaki gönüllü faaliyetleridir.”*³⁰ demektedir. Siyasal katılımın kendisi, katılımın en tartışmalı alanlarından biridir. Siyasal katılım, hükümet kararlarının sonuçlarını etkileyen veya onlardan etkilenen bir davranıştır.³¹

Sarukhani, siyasi katılımı, siyasi işlere katılım ve siyasi liderlerin halk tarafından seçilmesi olarak tanımlamaktadır. Sarukhani'ye göre, bazı durumlarda siyasi katılım yalnızca oylama yoluyla sağlanmaktadır. Ancak çoğu durumda, bazıları bundan memnun kalmamakta, ayrıca siyasi propagandada veya partilere katılımında da rol oynamaktadır.³² Weiner'e göre, *“Siyasi katılım ister yerel ister ulusal olsun, hükümetin*

²⁹ Alavi Tabar Alireza, “Berisi medel meshirkiti sharweinde der mediriyeti omeri shari”, cilt: 1, chap: 2, Şanzıman şahırdori kişivar intesharat, Tahran, 2003, s. 16.

³⁰ Ruş Michael, Jamia ve siyaset, (Mutercim: Manouchehr Sabouri Kaşhani), Samat intesharat, Tahran, 1997, s. 123.

³¹ Ardestani Hassan, “Nakşa rasana der farayindi siyaset”, Guruyı tahkiki, ferhangi ve içtemayi, 2004, s. 56, <https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/>, (Erişim tarihi: 22.08.2023).

³² Baker Sarukhani, Daireatel maarif ulıme ijtemayi, Tahran 1991, s. 522.

çeşitli düzeylerdeki siyasi liderlerin seçimini veya kamu politikası seçimini etkilemek için yasal veya yasadışı yöntemler kullanan başarılı veya başarısız, organize veya örgütlenmemiş, kesintili veya sürekli gönüllü eylemi içerir."³³

Siyasal katılımın insanların siyasal işlere yani yönetişime katılımı anlamına gelen tanımlayıcı bir bileşim olduğu söylenebilir. İnsanların sosyalleşmesi ve ülkelerin siyasal yönetimlerine müdahale sürecinin ardından siyaset kuramcıları tarafından literatüre girmiştir.³⁴ Siyasi gücün barışçıl bir şekilde kullanılması ve bir ülkenin siyasal gelişiminin kapsamı doğrudan bu bileşene bağlıdır.³⁵ Son olarak, siyasal katılım, çok sayıda yurttaşın siyasal işlere katılma fırsatı anlamına gelebilir.

1.4.1. Siyasal Katılımın Kapsamı ve Seviyeleri

Siyasal katılımdan bahsettiğimizde, katılımın ve siyasal boyutunun çeşitli düzey ve türleri içerdiğini anlaşılmalıdır. Ardestani, *Karşılaştırmalı Siyasal Sistemlere Giriş* adlı kitabında siyasal katılımı genel olarak iki türe ayırmaktadır:

- Kendiliğinden siyasal katılım,
- Harekete geçirilmiş siyasal katılım.

Bu iki katılım türünün her birinin egemenliğinin, o toplumu yöneten siyasal sistemin doğasına bağlı olduğuna inanmaktadır.³⁶ Gelişmiş siyasal sistemler, halkın aktif ve kendiliğinden katılımını, yani doğal olarak toplumun gönüllüğünden kaynaklanan bir katılımı gerektirir. Ancak pasif ya da mobilize siyasal katılım, belirli durum ve zamanlarda hükümetler tarafından kitleler ve halk tarafından teşvik edilen ve siyasal yaşamda seferber edilen bir katılım türüdür. Almond ve Powell, yurttaşların siyasal katılımını iki genel kategoriye ayırmaktadır. Bunlar aktif katılım ve katılımcı veya takip

³³ Weiner Myron vs., *Buhran ha tavalı ha der tavsıye sıyasi*, (Mütercim: Gholamreza Khajeh Sarvi), Muassıyi mutalaat ruhbody, Tahran, 2001.

³⁴ Ruşh Michael, s. 123.

³⁵ Ali Asgari Kazemigar, "Buhran modernite ferhangi sıyasi, Kums intesharat, Tahran, 1997, s. 101.

³⁶ Bardaşıhi Ardestani Ahmad, *Muqaddımı ber nizami sıyasi tatbıqi*, chap: 2, Avaye Noor İntesharat, Tahran, 2000, s. 64-65.

eden katılım.³⁷ Huntington ise siyasi katılımı beş türe ayırmaktadır: 1) Spontane katılım, 2) Dışarıdan uyarılmış katılım, 3) Endojen akademik katılım, 4) Geçim kaynağına, nüfusa, ekonomiye dayalı geleneksel köklü katılım, 5) Dernek, cemaat, birlik, meclis, parti vb. şekillerde oluşan gönüllü ve bilinçli katılım. Huntington, kurumsallaşma olmadan siyasi katılım dahil katılımın mümkün olmadığına inanmamaktadır.³⁸

Katılımın geniş bir yelpazeye ve boyutlara sahip olduğu ve bunlara dikkat edilmemesinin araştırmanın zayıflığına yol açacağı açıktır. Dahl, *Yeni Politika Analizi* kitabında aşağıdaki seviyeleri kapsayan bir siyasi katılım resmi çizmektedir. Dahl'a göre, siyasi katılım şunları içermektedir: 1) Cumhurbaşkanlığı seçimlerine katılmak, 2) Yerel seçimlere katılmak, 3) Toplumun bazı sorunlarının çözümünde yer alan bir kuruluşa hareket etmek, 4) Başkalarını davranışlarıyla ikna etmeye çalışmak, 5) Seçimlerde aday veya partiye yönelik faaliyetler, 6) Bir devlet kurumu ile iletişim (yerel ve ulusal), 7) Siyasi toplantılara katılmak, 8) Toplumun sorunlarını çözmek için grup ve organizasyon oluşturmak, 9) Siyasi bir örgüte üyelik, 10) Bir kuruma, partiye veya adaya para ödemek.³⁹

Yukarıdaki konulardan bir sonuç çıkarılabilir. Siyasal katılım, tek tür ve tek düzeyle sınırlı olmayan karmaşık ve çok boyutlu bir kavramdır. Siyasal katılım, yalnızca nicel bir kavram değil, aynı zamanda niteliksel bir kavramdır ve bir toplumun ve toplumun siyasi özelliklerinin derinlemesine anlaşılmasını sağlayabilir. Burada Afganistan, bir istisna değildir ve kadınların Afgan toplumundaki konumu özellikle kadınların siyasi katılımını inceleyerek anlaşılabilir.

1.4.2. Demokrasiye Geçişte Kadınların Toplumsal ve Siyasal Hayata Katılımı

Üçüncü Dünya toplumlarının ayırt edici özellikleri dikkate alırsak, Afganistan'ın da bu grupta yer aldığını görebiliriz. Demokrasiye geçiş teriminin kendisi, özellikle

³⁷ Almond Gabri Digaran, Charchobi nazari baray tahlil siyaset tatbiqi, (Mutercim: Alireza Tayeb) chap: 3, İntesharat Merkezi Amazeishi Muderyeti Umumi, Tahran, 2002, s. 93.

³⁸ Samuel Huntington, Nazmi siyasi der jamye derhal taqhir (Mutercim: Mohsen Thalasi), Alam intesharat, Tahran, 1996, s. 92.

³⁹ Robert Dahl, Tahlil siyaset jedi, (Mutercim: Hossein Zafarian), Zafarian İntesharat, Tahran, 1985, s. 44.

kalkınma araştırmacıları arasında çok tartışma konusu olmuştur. Modernleşme teorisyenlerinin bakış açısından gelenekten moderniteye geçiş, tüm ülkelerin izlemek zorunda olduğu doğrusal bir modeli andırmaktadır. Ancak bugün bu görüşün Batılı bilim adamları arasında bile ciddi şekilde eleştirenler vardır. Bazıları tarafından demokrasiye geçiş, geçiş sürecindeki toplumlar için gelenekten moderniteye geçişin doğrusal görünümüyle hiçbir ilgisi olmayan bağımsız bir sürec olarak görülmektedir. Demokrasi, içinde bulunduğumuz çağda hâkim model olarak kabul edilen ve pratikte avantajlarını göstermiş bir yönetim ve yönetişim modelidir. Ancak demokrasiye geçiş, yalnızca yönetimde bir değişiklik değil, aynı zamanda değerler ve kültürde bir değişiklik gerektirmektedir. Başiri'nin işaret ettiği gibi, demokrasiye geçiş, zaman içinde genişleyen ve egemen seçkinlerin ve yerleşik grupların çıkarlarını aniden tehdit etmeden demokratik kurumlara kitlesel katılımı teşvik eden kademeli ve uzun bir süreçtir.⁴⁰

Demokrasinin ve demokratik yönetimin gerekleri arasında, çeşitli sosyal ve siyasal alanlarda yurttaş katılımının gerçekleştirilmesi yer almaktadır. Ancak gelişmekte olan ülkelerde veya başka bir deyişle demokrasiye geçişte, siyasi katılım birçok engelle karşı karşıyadır. Bu nedenle söz konusu alanda demokrasinin ruhu bile tehlikeye atılmaktadır. Bu durum kadınlar açısından çok daha ciddidir. Afganistan gibi birçok gelişmekte olan ve hala gcl bir ataerkil sisteme sahip olan ülkede söz konusu değerler birçok kadın tarafından bile kabul edilmektedir. Bu düşünceye sahip toplumlarda kadınlar erkeklere göre siyasete daha az dahil olmaktadır ve bu şaşırtıcı değildir. Ancak son yıllarda bu ülkelerde kadınların siyasi pozisyonlarda yer almak ve üst düzey yöneticilik yapmak için pek çok çaba sarf edilmesi, kadınların siyasi ve yönetsel alanlara ilgisinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Ama bir bakışta küresel arenada kadınların siyasal katılım süreçlerinden hala tecrit edildiği açıktır. şunu da belirtelim ki, Afganistan gibi ülkelerde durum daha kötüdür. Bazı uzmanlara göre, kadınların pasifliği ve başarısızlığı, siyasi arenadaki erkek egemenliğinin sonucudur. Ayrıca kadınların herhangi bir nedenle siyasi ilgisizliği insanlık siyasi tarihinin yadsınamaz gerçeklerinden biridir: Siyasi pasiflik ancak bu tür tahakkmlerin mantıksal sonucu olabilir.⁴¹ Tüm bu engeller ve ataerkil ilişkilerin egemenliğinin yol açtığı sorunların yanı sıra son yıllarda

⁴⁰ Hussein Bashirieh, *Jamia shinasi siyasi*, Ney İntesharat, Tahran, 1999, s. 2.

⁴¹ Hussein Bashirieh, s. 296.

toplumsal ve siyasal bilincin artmasıyla birlikte Afganistan gibi gelişmekte olan ülkelerde bile kadınlar kaybettikleri haklarını elde etme arayışındadırlar.

1.4.3. Afgan Kadınların Toplumsal ve Siyasi Katılımı

Günümüzde siyasal katılımın ülkelerin kalkınma sürecindeki rolü ve bu bağlamda özellikle kadınların siyasal katılımı konusundaki tartışmalar, düşünür ve politikacıların ilgisini çekmiştir. Bu bağlamda tüm toplumlar, kadınların siyasete katılımını artırmak için gerekli önlemleri almaya çalışmaktadır.⁴² Afganistan’da son 20 yılda kadınların başta siyaset olmak üzere çeşitli alanlarda daha renkli bir şekilde yer alması için pek çok çaba sarf edilmiştir. Ülke nüfusunun yarısını oluşturan kadınların toplumsal ve siyasal hayata katılımı önemlidir. Yapılan bir araştırmaya göre, Afganistan’da kadınlar erkeklere göre daha az politik bilince sahipler ve erkeklere göre politik olarak daha önemsizler.⁴³ Afgan toplumunda kadınların toplumsal ve siyasi hayattaki rolü semboliktir. Başka bir deyişle, kadınlar siyasi sistemde kayda değer bir orana, fakat çok az etkiye sahiptirler. Hükümetler, her zaman kadınların iktidarda bir payı olduğunu göstermeye çalışsa da realitede böyle değildir. Afganistan, Hamid Karzai ve Dr. Aşraf Ghani’nin hükümetleri döneminde kadına yönelik şiddeti sona erdirmek için çeşitli sözleşmeler imzalamış ve bunu hayata geçirme sözü vermiş, ancak tüm bu hareketler slogan olarak kalmıştır.⁴⁴

1.4.4. Sosyal-Kültürel Engeller

Afganistan’da kadınların siyasi katılımının önündeki en önemli engeller; gelenekler, sosyal normlar, değer yargıları ve hâkim inançlardır. Bu unsurlar, kadınların kamusal yaşama katılımını sınırlandırmaktadır. Afgan kadınlarının, yüzyıllardır

⁴² Mohammad Hossein Panahi vd., “Ferhangi siyasi ya mishhareket siyasi zanon”, (Fasal nama olime ijtemayi), shamar: 68, bahar, 2015 https://journals.atu.ac.ir/article_1280.html, (Erişim tarihi: 10.09.2023).

⁴³ Hadi Azizi, “Mishhareket Zanon der nazim siyasi Afganistan, Roznamay Sabah Kabil 5.07.2020 <https://subhekabul.com/%D8%B2%D9%86%D8%A7%D9%86/womens-participation-in-afghanistans-political-system/>, (Erişim tarihi: 10.09.2023).

⁴⁴ Mojtaba Maqsoodi, Sahireh Gholadar, “Mishhareket siyasi zenan Afgan der sakhtar jadidi kudret pasaz hadise 11 september, (fasel nema olime siyasi tahqiqat rwabet bainulmelal), 27.11.2022 <https://www.sid.ir/filesserver/jf/6014213901707>, (Erişim tarihi: 10.09.2023).

yüzleşmek zorunda kaldıkları geleneklerin birçoğunun dini ve meşru kökleri yoktur. Ama insanlar buna tereddütsüz bir şekilde inanmaktadır. Kadınlara ve kız çocuklarına karşı sorunlu gelenek ve görenekler, aşiret ve dini liderler tarafından din adına uygulanmaktadır.⁴⁵ Ülkedeki savaş ve güvensizlik, toplumsal düzensizlik ve yoksulluk, bu yanlış geleneklerin ve toplumsal normların oluşmasına ve güçlenmesine neden olmaktadır. Örneğin kadınların eve kapatılması ya da kadına ailenin bir erkek üyesinin refakat etmesi gibi uygulamaların dini kökleri yoktur. Bu uygulamaların kadınları savaş koşullarında ve güvenlik eksikliğinde güvende tuttuğuna inanılmaktadır. Bu hurafe ve inançların kökeni ve felsefesi ne olursa olsun kadınların yaşamın her alanına yayılmasını engellemiş, kadınların mülkiyet hakkı, eş seçme hakkı, siyasi ve toplumsal yaşama katılma hakkı gibi tüm hak ve özgürlüklerinden yoksun bırakılmalarına neden olmuştur. Dinde açıkça kabul edildiğine göre ataerkil kültür, siyasi kuralların formüle edilmesini de yönetmektedir. Sadece erkekler yüksek siyasi ve sosyal pozisyonlara sahip olmaya uygun kabul edilmektedir. Kadınların sorumlulukları neslin devamı ve evi idare etmekle sınırlandırılmıştır. Bu nedenle, kadınların neden etkili olmadığı açıktır. Siyasal ve toplumsal yaşamda kendilerine yer bulamayan, her zaman ikincil varlıklar olarak kabul edilen kadınlarını Afgan toplumundaki statüsüyle ilgili pek çok sorunun cevabı bu tartışmalı ataerkil kültür ve bakış açısıdır.⁴⁶

1.4.5. Ekonomik Engeller

Afgan kadınları, ailenin erkeklerine olan mali bağımlılıkları nedeniyle ekonomik faaliyetlerde zayıftır. Toplumun çoğunluğu tarafından mülkiyet haklarının tanınmaması ve toplum, gelenek ve kültür tarafından kendilerine uygulanan diğer mali kısıtlamalar nedeniyle kadınlar daha az finansal yeteneğe sahiptirler ve erkek meslektaşlarıyla rekabeti kaybetmektedirler. Afgan toplumunda kadınlara maddi destek yoktur. Kadınların işgücü piyasasındaki varlığı düzensiz ve önemsizdir. Pek çok kadının ev dışında çalışmasına izin verilmemektedir. İzin veriliyorsa bile ücretleri erkeklere göre

⁴⁵ Salma Abed, “Sami siyasi zenan ve tasir on ber vaziyet ijtemayi ve iktisadi onha”, Roznamay 8 sobh, 16.05.2021, <https://8am.media/womens-political-contribution-and-its-impact-on-their-social-and-economic-status/>, (Erişim tarihi: 10.09.2023).

⁴⁶ Saadat Şah Musavi, “Mavani ferhangi iştigal zenan”, Roznamay 8 sobh, 28.10.2020, <https://8am.media/part-one-cultural-barriers-to-womens-employment/>, (Erişim tarihi: 10.09.2023).

çok düşüktür. Kadınlar her zaman kayıt dışı ekonomi çerçevesinde ücretsiz ya da düşük ücretli ve güvencesiz işlerde çalışmaktadır. Kadınların işgücü piyasasına katılımındaki başarıları, kadın olarak yaratılmalarından daha fazla etkilenmiştir. Afgan kadınlarının ekonomik faaliyetlere katılımı, ekonomiye katkı sunan hiyerarşinin en altındadır. Pek çok imkana erişimlerinin olmaması, beceri ve gelirlerinin iyileştirilmesini ve artmasını engellemiştir. Bu sayede her zaman borçlu ve aile erkeğinin cebine bağımlı olan ve ekonomik olarak ilerleme fırsatı verilmeyen kadınlar, sosyal faaliyetlere ve siyasi kararlara aktif ve kapsamlı bir şekilde katılma imkânı bulmaktadır.⁴⁷

1.5. Kadın Hakları

Afgan toplumunun büyük kısmı, hüküm süren gelenek ve göreneklere bağlıdır. Zira gelenek ve göreneklere karşı gelmekten korkmakta ve alışkanlıklarına yakın olmayan her şeyin ya önünde durmakta ya da onu sorun olarak kabul etmektedir. Böyle bir toplumda kadının konumu bellidir. Afgan toplumunda egemen olan ataerkil zihniyet, erkeğin kadından üstün olduğuna inanmaktadır. Sonuç olarak, kadınlar erkeklere bağımlı hale gelmiş ve sosyal hayattan soyutlanmıştır. Afganistan'daki kadınların durumuna genel bir bakış açısıyla bakacak olursak, İslam açısından kadının rolü gereğinden fazla sağlanmamakta ve erkeklerin yanında toplumun sadece fiziki kısmını oluşturmaktadır. Kadınlar sosyal, ekonomik, kültürel ve politik hayatın her alanında aktif bir role sahip değildir.⁴⁸

Afganistan, son yıllarda dünyadaki birçok büyük ülkenin desteğiyle nispeten kapsamlı bir anayasayı onaylayan ülkelerden biridir. Afganistan hükümeti yeni anayasa ile sivil toplum ve insan hakları belgelerine uygun olarak kadın erkek eşitliğini kabul etmiştir. Kadın İşleri Bakanlığı da dahil olmak üzere ülkede kadın haklarını savunmak için örgütler veya birimler oluşturmuştur. Hükümetin bu eylemi bizzat Afganistan'da adaletsizliği ve kadına yönelik şiddetin varlığını göstermektedir. Ancak Afganistan'ın büyük şehirlerinden uzak mahallelerde ve bölgelerdeki insanların anlayışı nedeniyle

⁴⁷ Navid Kaker, "Müşkülât ıktisadi zenan ve mavani tavsiye", Roznamay rahi medenit, 11.03.2019 <https://madanyatdaily.com/8-97/>, (Erişim tarihi: 10.09.2023).

⁴⁸ "Faraz ve nişib zendegiy zenan Afganistan der sad sal gızashta", Radyo Azadi, 21.03.2021 <https://da.azadiradio.com/a/31161022.html>, (Erişim tarihi: 10.09.2023).

kadın hakları alanında ve bunun için oluşturulan kurumların faaliyetlerinde hükümetin beklentileri karşılanmamaktadır. Hem kadınların hem de erkeklerin yasal sorunları dahil olmak üzere birçok toplumsal sıkıntı, Afganistan'ın köylerinde yaşlılar aracılığıyla yerel ve bölgesel normlara ve düzenlemelere göre çözülmektedir. Toplumlarda kadın ve erkek arasındaki eşitsizliğin ve kadına yönelik şiddetin çeşitli faktörleri genellikle toplumsal cinsiyet, tarihsel ve sosyal, kültürel, dini ve ekonomiktir. Tüm bu faktörlerin yanı sıra Afgan toplumunun birçok kesimi gelenek ve göreneklerden veya kültürden daha fazla etkilenmektedir. Bu toprakların insanların yerli ve kadim algıları, kadının mevcut konumunu belirlemektedir.

1.5.1. Yaşam Hakkı

Doğu toplumlarında, özellikle Afganistan'da itibar, namus ve masumiyet, çoğunlukla kadınların aile içindeki davranış biçimlerine atfedilmektedir ve kadınlar, sadece davranışlarıyla ailenin namusunu korumak için her türlü fedakarlığı kabul etmelidir. Afganistan'da kadınların giyimlerinden yürüyüşlerine kadar ailedeki erkeklerin isteklerine göre değerlendirilmesi gerekir, erkeklerin beklentilerine aykırı yapılanlar şiddete neden olmaktadır. Bu nitelikler namus kelimesi ile doğrudan ilişkilidir ve erkeklerin aile reisi olarak kadınların yaşamları üzerinde tartışılmaz hakları vardır ve gerekirse kadınları namus uğruna öldürmek bile suç sayılmamaktadır.⁴⁹

1.5.2. Hukuki Statü

Afganistan'da Kur'an-ı Kerim'le tanımlanan kadın erkek eşitliğine uyulmamaktadır. Bu toprakların ezici çoğunluğunun dini olarak İslam'ın tarih sahnesine çıkışından yüzyıllar geçmesine rağmen yine de hem erkek hem de kadınların genel zihniyeti, İslam'ın kadın erkek eşitliği konusunda emrettiği ile paralel değildir. Afgan toplumunda kadınlar zayıf ve ikinci sınıf insanlardır. Diğer dinlerin mensupları gibi uzak bölgelerde ve köylerde akılları eksik olarak kabul edilmektedir.

⁴⁹ Mohammad Baqher Mohseni, "Barbari hukuk Zen ve mart dar nezamı hukuk Afghanistan]", Fasal nema tahqiqat ilimi vakil, sal 29, shomara: 58, 27.11.2022.

1.5.3. Eğitim ve Öğrenim Hakkı

İslam'a göre insanlar cinsiyetleri ne olursa olsun eğitim hakkına sahiptir. Ancak Afganistan'da ailelerin çoğu kızlarından çok oğullarını eğitmeye çalışır. Erkek çocuklarının eğitim masraflarını ellerinden geldiğince yüksek derecelere kadar sağlarlar. Ama kız çocuklarının eğitimine pek önem vermez ve bazen daha okullarını bitirmeden evlendirirler. Gelinin eğitiminin devamı, kocanın, ailesinin ve özellikle aile erkeklerinin rızasına bağlıdır. Bu nedenle Afganistan'daki kız çocukları ve kadınlar, çeşitli nedenlerle genellikle doğrudan veya dolaylı olarak eğitim hakkından mahrum bırakılmaktadır. Daha önce de belirtildiği üzere Afgan kadınları, toplumun yarısını oluşturmaktadır. Ancak Afganistan'ın ataerkil ve geleneksel toplumunda, kadınlar üzerinde sayısız baskıya müsaade edilmiş olup, kadınlar tarih boyunca temel haklardan mahrum bırakılmışlardır. 2002 yılında Anayasa'nın onaylanması ile vatandaşların temel hak ve ödevleri ayrı bir bölümde onaylanmıştır ve anayasanın en önemli bölümlerinden birini teşkil etmektedir.⁵⁰ Bunun örnekleri birçok normatif düzenlemede bulunabilir. Aileyi, özellikle çocukları ve anneleri, evsiz kadınları desteklemek, kadınlar için eğitim programları oluşturmak ve uygulamak; kadınların siyasete ve topluma katılımı ve varlığı için fırsatlar sağlamak; Volesi Jorge'da belirlenmiş koltukları tahsis etmek; bunların hepsi Afgan kadınlarına tanınan haklardır. Dolayısıyla Anayasa'nın Afgan kadınlarının hayatını bir ölçüde değiştirdiği söylenebilir. Bu bağlamda kadının temel haklarına, özellikle de eğitim hakkına değinmek için ilgili yasal düzenlemelere bakmak yerinde olacaktır.

Afganistan'da Eğitim Kanunu, eğitim sistemini düzenlemek için onaylanmış tek belgedir. Bu kanunun 1. maddesinde dengeli ve adil kamu eğitiminin genişletilmesi ve geliştirilmesi yoluyla eğitim hakkının sağlanması öngörülmüştür. Kanunun 3. maddesine göre Afganistan İslam Cumhuriyeti vatandaşları, hiçbir ayırım gözetilmeksizin eşit eğitim hakkına sahiptirler.⁵¹ Bu kanunun diğer maddelerinde eğitim ve öğretimin zorunlu niteliği, eğitim sisteminin iyileştirilmesi için şuraların

⁵⁰ Fereydoun Azizi, "Haq tasil core Zenan dar Kanuni meni khashnat helal zenan", (Roznamay Sabah Kabil), 03.03.2020, <https://subhekabul.com/%D8%B2%D9%86%D8%A7%D9%86/afghanistan-woman-violence/>, (Erişim tarihi: 18.09.2023)

⁵¹ Kanuni Maarif Afganistan (Md 3), 10.04.2010, <http://www.afghanpaper.com/nbody.php?id=9296>, (Erişim tarihi: 20.09.2023).

oluşturulması, eğitimin dönemlere ayrılması ve diğer hususlar ele alınmıştır. Nitekim hiçbir maddede eğitim hakkının ya da kanunun yorumunda eğitim hakkının erkeğe veya kadına mahsus olduğunu yazmaz. Bilakis, genel olarak “vatandaşlar” kelimesi kullanılır. Bu yüzden kadınların eğitim hakkına sahip olduğu ve eğitimin hem aile hem de devlet tarafından sağlanması gerektiği belirtilmelidir.

1.5.4. Çalışma Hakkı

Afganistan’da ve birçok Üçüncü Dünya ülkesinde kadınlar, ilkel durumda yaşarken herhangi bir nedenle geçimlerini sağlayamamaktadır. Bu sorunun çözümü, ilk başta kadınların iş aramasına, geçimini sağlamasına ve iş becerilerini öğrenmesine imkan tanımaktan geçer. Ekonomik bağımsızlığa ulaştıktan sonra kişisel ve sosyal hayatın diğer konularında belirleyici bir role sahip olabilirler. Önceki hükümette Afganistan’daki yasalar, kadınların çalışmasının her şekilde önünü açmıştır. Afganistan Anayasası dahil (md. 22), Afgan vatandaşları arasında hem kadın hem de erkek arasında her türlü ayrımcılığı yasaklamıştır. Ayrıca (md. 48), çalışma, her Afgan vatandaşının hakkıdır ve herkes işini ve mesleğini seçmekte özgürdür. Bu bağlamda şu sonuca varılabilir: Anayasanın kadının çalışmasına ve toplumdaki varlığına yaklaşımı olumludur.⁵² Kadına Yönelik Şiddetin Yasaklanmasına Dair Kanun (md. 35), kadın istihdamı konusuna da olumlu yaklaşmakta ve bir kadını bu yasal haktan mahrum eden kişinin altı aya kadar kısa süreli hapis cezası ile cezalandırılacağını belirtmektedir.⁵³ İslam’ın emrine ve Afganistan kanunlarına göre, kadınlar geçimlerini sağlamak için her meşru işi yapabilir. Ancak Afganistan’da bir kadın, erkek aile üyesinin izni olmadan hiçbir şekilde çalışamaz. Özellikle bir kadın, gelenekçi bir erkekle veya kabile değerlerine dayanan geleneksel bir aile üyesiyle karşı karşıya kaldığında sosyal, kültürel veya politik işlerde çalışma arzusu, şiddet içeren davranışlarla karşılaşma sebebidir. Bu durum bazen onun öldürülmesine neden olabilmektedir.

⁵² Kanuni Esasi Afganistan, (Vezarete Adliye), Md. 22 ve 48, 26 Ocak 2004, <https://moj.gov.af/dr/>, (Erişim tarihi: 10.09.2023).

⁵³ Kanuni meni khoshunet alayi zenan, (Vezarete Adliye), Md 35), 30.08.2009, <https://law.acku.edu.af/fa/document/>, (Erişim tarihi: 10.09.2023).

1.5.5. Siyasal Haklar

Kadınlar, erkekler gibi siyasi katılım, siyasi ve idari işlere katılma ve aktif rol alma hakkına sahiptirler. Anayasa, kadınların ülkenin en üst siyasi-idari kademesine, yani cumhurbaşkanlığına da aday olabilmeleri ve seçilebilmeleri önünde yasal olarak bir engel olmadığını göstermektedir. Yani, Afganistan’da kadınların toplumun siyasi yönetimine katılımı konusunda yasal bir sorun yoktur. Ancak bu ülkede siyasi katılım ve kadınların siyasi haklarının sağlanması sorunu söz konusudur. Şimdiye kadar gözlemlenen, kadınların siyasi arenada hiç yer almadıkları, varsa da kenarda kaldıkları ve çok zayıf ve önemsiz olduklarıdır. Afganistanlı kadınların bugüne kadar cinsiyet ayrımcılığına maruz kaldıkları ve sosyal ve geleneksel faktörler nedeniyle ülkenin siyasi ve idari hayatında yer almadıkları bilinen bir gerçekliktir.

1.5.6. Afgan Kadınların Oy Kullanma Hakkı

Afganistan tarihinde ilk kez 1963 yılında kadınlara oy kullanma hakkı tanınmıştır. 2004’ten sonra kadınlar seçimlere önceki dönemlere göre daha aktif katılmışlardır.⁵⁴ Daha önce de belirtildiği gibi, 2001 yılında Amerika Birleşik Devletleri’nin Afganistan’ı işgal etmesinin ardından 2004 yılına kadar ülkede geçici bir devlet yönetimi kurulmuştur.⁵⁵ Dönemin devlet başkanı ülkede yeni bir seçim organının kurulmasına dair kararname imzalamıştır. Ülkedeki güçlü partiler arasında uzun süre devam eden görüşmeler ardından 2004 yılında geçici devlet başkanının onayı ile Seçim Kanunu yürürlüğe girmiştir. 11 fasıl ve 57 maddeden ibaret olan Kanun’da seçimlerin düzenlenmesi, oy verme yönetimi, seçimde eşitlik ilkesi, irade özgürlüğü gibi konulara değinilmiştir. Afganistan halkı özellikle de Afgan kadınlar için çok karanlık bir dönem olan Taliban yönetiminin yıkılmasının ardından kadınlar aktif bir şekilde seçimlerde oy kullanmaya başlamıştır. Anayasanın 33. maddesinde 18 yaş ve üstü tüm vatandaşların

⁵⁴ Bkz: Zerrin Ayşe Öztürk, “Uluslararası Siyasette ve Karar Alma Mekanizmalarında Kadın”, Ege Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Dergisi, Cilt: 3 Sayı: 2, 2012, (ss. 1-33).

⁵⁵ Saadet Firdevs Aparı, “ABD’nin En Uzun Savaşı: Afganistan’da 20 Yıl”, Anadolu Ajansı, 31.08.2021, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abdnin-en-uzun-savasi-afganistanda-20-yil/2351523#>, (Erişim tarihi: 10.09.2023).

herhangi bir cinsiyet, ırk, din, dil, soy, siyasi düşünce ayrımı yapmadan oy kullanma hakkına sahip oldukları belirtilmiştir.

Ülkede geçici hükümetin kurulmasıyla birlikte başta seçim kurumu olmak üzere tüm kamu ve özel alanlara daha çok kadın yerleştirmek için çok çaba sarf edilmiştir. Bu çabaların ardından 2004 Anayasası kadınlara seçimlere katılma ve oy kullanma hakkı tanımıştır.⁵⁶ Kadınlara oy kullanma hakkı tanınsa bile kadınların seçimlere katılması ve oy kullanması günümüz Afganistan şartlarında çok zordur. Kadınlar pek çok nedenden dolayı seçimlere katılamamaktadır. Mesela ekonomik durumlarının çok zayıf olması, ailelerinin seçim hakkında düşük düzeyde bilgi sahip olması, güvenlik kurumlarında kadın polis sayısının az olması, genel olarak sandık merkezlerinde kadın çalışanlarının az olması, ülkede güvenlik durumunun kötü olması, kadınların okuryazarlığının düşük olması, toplumdaki kötü örf ve adetler gibi konular kadınların oy kullanmalarına engel olmaktadır. Afgan kadınlarının sosyal faaliyetlere katılım oranı, ayrıca siyasi faaliyetlere katılımları çok düşüktür. Afganistan’da 2019 Cumhurbaşkanlığı seçiminde kullanılan toplam oyun %31,5’i kadın seçmene aittir.⁵⁷

1.6. Uluslararası Mevzuat

Afganistan hükümetinin insan hakları konusundaki performansına yönelik ulusal ve uluslararası düzeyde her zaman ciddi eleştiriler söz konusudur. İnsan hakları örgütlerine göre hükümet uluslararası insan hakları yükümlülüklerini ihmal etmekte ya da en azından hafife almaktadır. Afganistan, birçok uluslararası insan hakları sözleşmesine katılan ülkelerden biridir. İnsan hakları alanındaki dokuz büyük sözleşmeden yedi sözleşme, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi, Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi, Kadınlara Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılması ve Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW) Afganistan tarafından

⁵⁶ “Afganistan’ın Siyasi Görünümü”, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, <https://www.mfa.gov.tr/afganistan-siyasi-gorunumu.tr.mfa>, (Erişim tarihi: 29.09.2023).

⁵⁷ Elani neticye nehayı entakhabat riyasetcumhuri”, Tolo news, 2020, <https://tolonews.com/fa>, (Erişim tarihi: 29.09.2023).

imzalanmıştır.⁵⁸ Bu sözleşmelerin çoğu önceki rejimler sırasında onaylanmıştır; sadece iki sözleşme, CEDAW ve Engelli Hakları Sözleşmesi (CRPD) eski Cumhurbaşkanı Hamid Karzai'nin döneminde onaylanmıştır. Tüm bu geçerli ve hukuken bağlayıcı belgeler, zorunluluktan değil, daha çok uluslararası kabul ve itibar kazanmak için imzalanmıştır. Bu anlaşmaların uygulanması ve onlara uyulması Afgan hükümeti için çok önemlidir. Çünkü Afgan hükümeti insan hakları standartları ve kadın hakları dahil olmak üzere uluslararası standartlara uyma taahhüdünü üstlenmiştir. Afgan hükümetine yönelik taahhütlere bağlılığın amacı, uluslararası yardımın devamını garanti altına almaktır.

1.6.1. İnsan Hakları Evrensel Bildirisi

10 Aralık 1948'de kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, İkinci Dünya Savaşı'nın doğrudan bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu bildiri, insanların bir dizi medeni, siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel hakları, doğuştan gelen haklar olarak kabul edilmektedir. Bildiri, bir yanda insan onuru ve eşitliği, diğer yanda insan hakları değerlerinin evrenselliği ve dayanışması vurgulanmıştır. İnsan; renk, cinsiyet, din, kültür ve siyasi düşünce, ulusal veya sosyal köken ayrımı yapılmaksızın her şeyden önce bir insandır. Yani sadece belirli bir ülkenin vatandaşı değildir ve sahip olduğu haklar da bu çerçevede değerlendirilmelidir. Bildiri, yer alan ilke ve değerler, tüm dünya insanlarına ortak bir hukuk dili kazandırmaktadır. Örneğin dünyanın her köşesindeki tüm tutuklular yaşam haklarını savunabilir veya işkenceye, keyfi tutuklamalara, ayrımcılığa karşı protesto gösterisinde bulunabilirler. Ya da insana yakışır bir yaşam sürmek için iş ve sosyal güvenlik, sağlık ve eğitim talep edebilir.⁵⁹ Bugün savaştan barışa, diktatörlükten demokrasiye geçiş yapan yeni hükümetler de insan haklarının temel standartlarını anayasalarına dahil etmişlerdir. İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, çoğu ülkenin ulusal yasaları için önemli bir kaynak haline gelmiştir. Bu bildiri uluslararası insan hakları kurum ve örgütleri doğmuştur. Bu örgütler, küresel olarak

⁵⁸ Malik Stiz, "Afganistan chalish ha hukuk basher", BBC, 08.12.2008 https://www.bbc.com/persian/afghanistan/2008/12/081208_dn_humanrihgts_day, (Erişim tarihi: 29.09.2023).

⁵⁹ "Bayaniye kemison mustaqil hukuk basher der Afganistan", (Kemison mustaqil hukuk basher), 2010. <https://www.aihrc.org.af/fa/daily-reports/618/biania-hrc.html>, (Erişim tarihi: 29.09.2023).

insan hakları durumunu izlemekte ve uluslararası raporlar sunarak küresel politikaları etkilemektedir. BM İnsan Hakları Konseyi, Uluslararası İnsan Hakları Komitesi, kadın, çocuk ve ayrımcılık mağdurlarının haklarının durumunu izleme komiteleri, hükümetlerin işkence, ayrımcılık ve işkence durumunu izleme komiteleri en önemli uluslararası kuruluşlar arasında sayılmaktadır. Afganistan’da, Afganistan Bağımsız İnsan Hakları Komisyonu, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi ilkelerine, ayrıca Anayasa’nın 58. maddesi ve Cumhurbaşkanı kararnamesine dayanılarak oluşturulmuştur. Kuşkusuz bu komisyonun kurulması sadece toplumdaki insanların insan hakları konusunda bilgi ve bilinç düzeyinin yükseltilmesine değil, aynı zamanda insan hakları konusunda bilinçlenmesine de büyük katkı sağlamıştır.⁶⁰ Buna rağmen Afganistan’da kadınların eşit sağlık hizmetlerine, eğitim ve öğretime, istihdam ve iş fırsatlarına, ekonomik fırsatlara, siyasi fırsatlara ve karar alma pozisyonlarındaki güce, ulusal düzeyde kalkınma ve büyüme fırsatlarına erişimi sınırlıdır. Kadına yönelik şiddet halen devam etmekte ve cezasızlık sendromu her geçen gün güçlenmektedir.⁶¹

1.6.2. Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme

Bu Sözleşme,⁶² BM Genel Kurulu’nun 16 Aralık 1966 tarihli ve 2200 A (XXI) sayılı kararıyla kabul edilmiş ve 19 Aralık 1966 tarihinde imzaya açılmıştır. Sözleşme, 41. madde dışında, 23 Mart 1976 tarihinde yürürlüğe girmiştir. İnsan Hakları Komitesi’ne ilişkin 41. madde ise 28 Mart 1979 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Afganistan bu sözleşmeye 24 Ocak 1983’te katılmıştır. Sözleşmenin 3. maddesine göre taraf devletler şu hükümleri kabul etmektedir:

“a) Bu Sözleşmede tanınan hakları veya özgürlükleri ihlal edilenlere, ihlal fiili resmi sıfatlarıyla hareket eden kişilerden başka kimseler tarafından işlense dahi, etkili bir hukuki yola başvurma hakkı sağlamak;

⁶⁰ Kanuni Esasiye Afganistan, (Vezarete Adliye), 26.01.2004 <https://moj.gov.af/dr>, (Erişim tarihi: 10.09.2023).

⁶¹ Mohammad Parsa Ghasemi, “Elamiye hukuku başsar”, (Virgül), 2020 <https://vrgl.ir/wjtv6>, (Erişim tarihi: 10.09.2023).

⁶² Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, <https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/content/117-medeni-ve-siyasi-haklara-iliskin-uluslararası-sozlesme/>, (Erişim tarihi: 10.09.2023).

b) Bu tür bir hukuki yola başvurmak isteyen kişinin hakkının yetkili yargısal, idari ve yasama organları veya devletin hukuk sisteminin öngördüğü başka bir yetkili makamı tarafından karara başlanmasını sağlamak ve yargısal hukuki yollara başvurma imkanını geliştirmek;

c) Bu gibi hukuki yolların tanınması halinde, yetkili makamlar tarafından bu hukuki yolların işletilmesini sağlamak.”

Bu belgede bahsedilen tüm haklar kadının hayata, topluma ve siyasete katılımı için gerekli olan haklar arasındadır. Afganistan, yukarıdaki anlaşmayı imzaladığı için bunu uygulamakla yükümlüdür. Bu sayede kadınların siyasal katılımı için yasal olarak her şeyin hazır olduğu söylenebilir. Fakat fiiliyatta bu hakları kullanılmasında ciddi kısıtlamalar söz konusudur.

1.6.3. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme

Bu Sözleşme, BM Genel Kurulu'nun 16 Aralık 1966 tarih ve 2200 A (XXI) sayılı kararıyla kabul edilmiş ve 19 Aralık 1966 tarihinde imzaya açılmış olup, 3 Ocak 1976 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Sözleşmeye göre ekonomik, sosyal ve kültürel haklar insan haklarının ayrılmaz bir parçasıdır. Fakat bu haklar pek çok ülkede görmezden gelinmektedir. Afganistan'da ifade ve medya özgürlüğü, ayırım gözetilmeksizin seçimlere katılma özgürlüğü, siyasi parti kurma ve üyelik, protesto ve mitinglere katılma, savunma sırasında avukat tutma hakkı ve diğer bazı medeni ve siyasi özgürlükler, insan haklarının güvence altına alınması bakımından büyük başarılar olarak görülmektedir. Aynı zamanda, ilgili mevzuatta çalışma hakkı, bireyin haysiyetine ve karakterine uygun yaşama hakkı, uygun barınma hakkı, sağlık hakkı, eğitim veya Uluslararası Ekonomik ve Sosyal Haklar Sözleşmesi'nde yer alan uygun eğitim düzeyine ve kültürel değerlere değinilmiştir.⁶³

Devletin yükümlülüklerinin yerine getirilmesine dair hükümetin sorumluluğu sadece hükümet tarafından bu hakların tanınmasıyla bitmez. Bir toplumda ekonomik,

⁶³ Sayede Maede Taqavi, Sajjad Rezainejad, “Hak ber mesken munasip der hukuk benelimili ya hukuk dekhle”, Tabnak, 12.08.2021, <https://www.tabnak.ir/fa/news/1069518>, (Erişim tarihi: 01.10.2023).

sosyal ve kültürel hakların gözetilmesi geçici olmamalı, hükümet gerekli programları uygulayarak bu hakları korumaya ve geliştirmeye yönelik sürekli iyileştirme politikaları geliştirmelidir. Bunun yanı sıra söz konusu alanda toplumsal bilinçlenme de önemlidir.

1.6.4. CEDAW Sözleşmesi

Sözleşme, BM Genel Kurulu'nun 19 Aralık 1979 tarih ve 34/180 sayılı kararıyla kabul edilmiş ve 1 Mart 1980 tarihinde imzaya açılmıştır. Sözleşme 3 Eylül 1981 tarihinde yürürlüğe girmiştir.⁶⁴ Afganistan bu sözleşmeyi 1980'de imzalamış ve Mart 2003'te resmen onaylamıştır. Bu sözleşme, cinsiyet ayrımcılığına ilişkin en önemli BM sözleşmesidir ve kadınlara karşı her türlü ayrımcılığın ortadan kaldırılması çağrısında bulunmaktadır.⁶⁵ Sözleşmenin 1. maddesi, “kadına karşı ayrımcılık” kavramını şu şekilde tanımlamaktadır:

“Kadınlara karşı ayırım’ deyimi kadınların medeni durumlarına bakılmaksızın ve kadın ile erkek eşitliğine dayalı olarak politik, ekonomik, sosyal, kültürel, medeni ve diğer alanlardaki insan hakları ve temel özgürlüklerinin tanınmasını, kullanılmasını ve bunlardan yararlanılmasını engelleyen veya ortadan kaldıran veya bunu amaçlayan ve cinsiyete bağlı olarak yapılan herhangi bir ayırım, mahrumiyet veya kısıtlama anlamına gelecektir.”

Kadın haklarının erkeklerle eşitlik temelinde yasal olarak korunmasını ve yetkili adli makamlar aracılığıyla kadınların herhangi bir ayrımcı eyleme karşı etkili bir şekilde korunmasını sağlamaktadır. Sözleşmenin 2. maddesi ise bu alandaki temel ilkeleri şöyle sıralamaktadır:

“Taraf Devletler, kadınlara karşı her türlü ayırımı kınar, tüm uygun yollardan yararlanarak ve gecikmeksizin kadınlara karşı ayırımı ortadan kaldıracı bir politika izlemeyi kabul eder ve bu amaçla aşağıdaki hususları taahhüt ederler:

⁶⁴ Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi, <https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/tr/content/122-kadnlara-kars-her-turlu-ayrmlgn-onlenmesi-sozlesmesi/>, (Erişim tarihi: 01.10.2023).

⁶⁵ “Avalin rapor devlet Afganistan be sazaman melal der mavriede vaziyet zenan”, BBC,10.07.2013, https://www.bbc.com/persian/afghanistan/2013/07/130710_zs_afghan_women_rights_elimination, (Erişim tarihi: 05.10.2023).

- Kadın ile erkek eşitliği ilkesini kendi anayasalarına ve diğer ilgili yasalara henüz girmemişse dahil etmeyi ve yasalar ile ve diğer uygun yollarla bu ilkenin uygulanmasını sağlamayı;
- Kadınlara karşı her türlü ayrımı yasaklayan ve gerekli yerlerde yaptırımları da içeren yasal ve diğer uygun önlemleri kabul etmeyi;
- Kadın haklarının erkeklerle eşit temelde himayesini, yetkili ulusal mahkemeler ve diğer kuruluşlarla kadının her tür ayrımcılığa karşı etkin bir şekilde korunmasını sağlamayı;
- Kadınlara karşı herhangi bir ayrımcı hareket yapılmasından veya uygulanmasından kaçınmayı ve kamu yetkilileri ile kuruluşlarının bu yükümlülüğe uyumlu olarak hareket etmelerini sağlamayı;
- Herhangi bir kişi veya kuruluşun kadınlara karşı ayırım yapma girişimini önlemek için bütün uygun önlemleri almayı;
- Kadınlara karşı ayrımcılık oluşturulan mevcut yasa, yönetmelik, adet ve uygulamaları değiştirmek veya feshetmek için yasal düzenlemeler de dahil gerekli bütün uygun önlemleri almayı;
- Kadınlara karşı ayrımcılık oluşturan bütün ulusal cezai hükümleri yürürlükten kaldırmayı.”

Sözleşme hükümlerinin uygulanmasını izlemek amacıyla Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi oluşturulmuştur. Afganistan hükümeti, Sözleşmenin 18. maddesine göre, ön rapora katıldıktan bir yıl sonra ve dönem raporunu dört yılda bir hazırlanmaktadır. Ayrıca komitenin 23 bağımsız uzmanına Sözleşme maddelerinin uygulanması hakkında rapor vermekle yükümlüdür. Fakat güvenlik sorunları ve uygun kapasite eksikliği nedeniyle bu rapor dokuz yıl sonra, yani 2012 yılında tamamlanarak sunulmuştur.

Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi, Afganistan’da kadın haklarının durumuna ilişkin ilk raporu ve ikinci periyodik raporu inceledikten sonra 23 Temmuz 2013’te tavsiyelerini sunmuştur. Bunlar sağlık, eğitim, ayrımcılık, yargı mercilerine erişim, kadına yönelik şiddet ve kadınların kapasite geliştirmesi gibi çeşitli alanlarda duyurulmuştur. Ancak Afganistan’da kadınların siyasi katılımı

konusunda bu komite raporunda önemli hususlara değinmiştir.⁶⁶ Komite raporuna göre, Afganistan Anayasası'nın 22. maddesine ve tüm Afgan vatandaşlarının eşitliğini destekleyen diğer yasalara rağmen Afganistan'da cinsiyet ayrımcılığına karşı belirgin bir caydırıcılık olmadığına dair endişeler vardır. Afganistan hükümetinin kamu ve özel ortamlarda ayrımcılığı ortadan kaldırmak için yasalar hazırlaması Sözleşmenin 1. ve 2. maddelerine uygun olarak doğrudan ve dolaylı ayrımcılığın yasaklanmasına yönelik çaba göstermelidir.⁶⁷ Komite, kadınların siyasi ve sosyal hayata küçük katılımlarıyla ilgili endişelerini dile getirmektedir. Güvenlik sorunları ve ataerkil görüşler, kadınların 2014 seçimlerine katılması konusunda birçok kısıtlama getirmiştir. Öte yandan, yüksek devlet görevlerinde bulunan kadınlara yönelik cinayet ve tehditler, kadınların siyasete katılımını çok düşük hale getirmektedir. Ayrıca bu komite, Yüksek Mahkeme'de ve diğer mahkemelerde kadın yargıç bulunmamasından duyduğu derin endişeyi dile getirmiştir. Komite, Afganistan hükümetinin kadınların tam ve adil katılımını teşvik edecek sürdürülebilir politikalar geliştirmesini tavsiye etmektedir. Komitenin önem verdiği önemli hususlardan biri de kadın istihdamıdır. Komite, kamu hizmetinde sadece %21'inin kadınlardan oluştuğu, onların çoğunun idari pozisyonlarda istihdam edildiğini, toplumda çalışan kadınlara yönelik olumsuz bir algının söz konusu olduğunu vurgularken, birçok kadının çeşitli hizmet ve tarım sektörlerinde kayıt dışı çalışmakta, bu da onları iş kanunları tarafından korunmamakta ve sosyal güvenlik hizmetlerine erişememekte olduğunu belirtmektedir.⁶⁸

⁶⁶ "Tecdit gözağırır derbore tatbiq Kanuni mani khoşnut alay zaman" ,EVAW: Kabil, December 2013, https://unama.unmissions.org/sites/default/files/unama_evaw_law_report_2013_final_dari_26_08_2014.pdf, (Erişim tarihi: 06.10.2023).

⁶⁷ "Declaration on the Elimination of Discrimination Against Women", 28.09.2009, <http://www.un-documents.net/a22r2263.htm>, (Erişim tarihi: 09.10.2023).

⁶⁸ Fatemeh Jafari, Mushriket siyasi zenan Afganistan, İntesharat ilime, 2016, s. 106-108.

2. AFGANİSTAN'IN SİYASİ YÖNETİM VE DEMOKRATİKLEŞME SORUNU

2.1. Afganistan Siyasi Tarihinin Gelişim Evreleri

Afganistan, son yüz yılda farklı siyasi sistemler denemiştir. Nitekim Abdul Rahman Han'ı Afganistan'da güçlü ve modern bir siyasi yapının kurucusu olarak kabul edersek, yüz yıldan fazla bir süredir çeşitli siyasi sistemlerden geçmiştir. Ulusal birlik, ulusal güç, otorite, çıkarlar, güvenlik, kalıcı tarihsel isyanlar ve siyasi istikrar üzerinde etkili olan tüm bu bileşenler, Afganistan'daki siyasi sistemin uygunluğuna göre köklü değişikliklere uğramıştı. İsyandar, gerilimler, çatışmalar, savaşlar ve güvensizlikler temel olarak mevcut siyasi koşullara ve ülke ve bölgelerin siyasi sistem türüne bağlıdır.⁶⁹

2.2. Amanullah Han Döneminde Afganistan'ın İlk Anayasası

Afganistan'ın geleneksel ve tamamen ataerkil toplumunda kadınlar ilk kez Amir Amanullah Han'ın Afganistan'da iktidara gelmesi ve Afganistan'ı modernleştirmeye çalışmasıyla başlamıştır. İnsanlar, temel haklara kavuşmuştur. Afganistan'ın bağımsızlığı, İngiltere ile kısa süreli üçüncü savaşın ardından 1919'da tanınmış ve Amanullah Han hükümeti devralmıştır. 1923'te Afganistan'ın ilk anayasasını kabul ederek, bu ülkenin siyasi sistemini anayasal monarşiye çevirmiştir. 1923 Anayasası'nın en önemli yönlerinden biri anayasal haklar listesinin ilan edilmesi idi. Bun hak ve özgürlükler listesine bireysel özgürlük (md. 10), basın özgürlüğü (md.11) toplanma özgürlüğü ve mülkiyet özgürlüğü dahil edilmiştir.⁷⁰ Ayrıca Anayasa tüm Afgan vatandaşları için eşitlik ve devlet işlerine adil erişim sağlamıştır. Anayasa'nın 14. maddesinde erkek ve kız çocukların parasız eğitim hakkı düzenlenmiştir. 1923 Anayasası birçok olumlu yönüne, rağmen kadınların çeşitli ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel alanlardaki hakları ve konumu bakımından kusurludur. Her şeye rağmen bu

⁶⁹ Mujibur Rahman, Rahimi, Naqti Bar Sakhtari Nezami Afganistan, Azam intesharat, Kabil, 2018, s. 77-78.

⁷⁰ Abdullah Shadan, "Dewrey Amanullah khan nakhatin tecrübe azadi matbuat", BBC, 16.09.2011 https://www.bbc.com/persian/afghanistan/2011/10/110916_109_mm_century_afhgnan_press_sh03, (Erişim tarihi: 09.10.2023).

temel kanun ülkede büyük bir ilerleme sağlamış olup Afganistan'ın hukuk sisteminin bölgesel hukuk sistemlerinden birine dönüştürebilmiştir. Gelişmiş ülkelerde olduğu gibi Amir Amanullah Han da kadınların eğitiminden ve haklarından yanaydı. Saltanatı sırasında kadın hakları ve ifade özgürlüğü ile ilgili bazı önemli reformlar gerçekleşmiştir. Afganistan'da bugün bile yaygın olan çocuk evliliğini yasaklamıştır. Amir Amanullah Han döneminde kadınlara boşanma ve (toprağa) sahip olma hakkı verilmiş olup, ayrıca kız ve erkek öğrenciler için yeni okullar açılmış, toplumsal cinsiyet eşitliği ile ilgili konulara daha fazla önem verilmiştir. Mastorat adlı Kabil'deki ilk kız okulu 1920'de kurulmuştur. Okulda 40'tan fazla Kabilli kız eğitim almaya başlamıştır.⁷¹ İkinci kız okulu, masrafları kendisine ait olmak üzere Amanullah Han'ın eşi Kraliçe Süreyya tarafından açılmıştır. Bu okulun adı İsmet Lisesi olup, daha sonra Molalı/Melaley Lisesi olarak değiştirilmiştir. 1923 Anayasası'nın 68. maddesine göre kızların da erkekler gibi ilkokulun sonuna kadar eğitimi zorunlu hale getirilmiştir. Ayrıca yüzlerce öğrenci okumak için Avrupa ülkelerinde gönderilmiştir. Örneğin 15 kız hemşirelik okumak için Türkiye'ye gönderilmiştir.⁷² Amanullah Han döneminde 1921 yılında İrşad el-Nasvan adlı haftalık bir gazete çıkarılmıştır. Mahmud Tarzi'nin eşi Asma Rasmieh'in yazı işleri müdürü olduğu kadınlara özel bu dergi yayınlanmıştır. Bu dergide özgürlük ve bağımsızlık, kadın köleliğinin kaldırılması ve İslam'ın özgürlük ve insan onuru hakkındaki görüşleri içeren yazılar yer almıştır. Ayrıca 1920'de Amanullah Han, kız kardeşi Kubra'nın önderliğinde Kadınları Destekleme Derneği'ni kurmuş, ona kocaların kadınlarına yaptığı haksızlık ve zulme karşı protestolarına destek vermesini istemiştir.⁷³ Avrupa ülkelerinden etkilenen Amanullah Han, tesettürün terkine vurgu yapmış, bunu eşinden başlatmıştır. Ülke tarihinde ilk kez, Afganistan Kraliçesi başörtüsü olmadan ve Avrupa tarzı bir elbiseyle halkın karşısına çıkmıştır. İnsanlardan bu şekilde bir model olarak kabul etmelerini istemiş ama insanların tepkileriyle karşılaşmıştır. Çünkü radikaller Amanullah Han'ın reform adımlarına karşı çıkmıştır; bu

⁷¹ Muhammed Ekrem Andişmand, "Amanullah khan ve maarif asri", (Gofteman demokrasi baraye Afganistan), 26.08.2019, <http://www.goftaman.com/index.php/prs/111-siyasi/1397-2019-08-17-15-24-46>, (Erişim tarihi: 09.10.2023).

⁷² Mir Muhammed Sediq Farhang, Afghanistan der panç qarimi akhir, Ismailian intesharat: Tahrán, 2001, s. 493-570.

⁷³ Nazari Abdullah, Nigahi be nakşı içtimayı zenan der Afganistan: Mecmua Makalat konferans Zenon dar Afganistan firsati ha chalish ha rakar ha, İntesharat Kum, 2010, s. 429.

adımlar aşiret yapılı ve geleneksel Afgan halkının ruhuna uygun değildi. Kabilelerin isyanı, din adamlarının ve halkın muhalefeti sonunda Amanullah Han'ın düşüşüne yol açmıştır. Bu arada orduda sıradan bir asker olan Habibullah Kalkani, Amanullah Han'ın eylemlerini halkın gelenek ve değerlerine aykırı olarak değerlendirmiştir. Etkin alimlerin ve Nakşibendi liderlerinin desteğiyle bir isyan başlatarak kendisini Kalkan'da Afganistan'ın hükümdarı ilan etmiş,⁷⁴ ardından Kabil'e gitmiştir. Bu nedenle Amanullah Han bu tutumundan vazgeçerek reformları durdurmuştur. Fakat bu Amanullah Han'ın iktidardan gitmesini engellememiştir. Nitekim hükümeti 1929'da Habibullah Kalkani tarafından devralınırken, Amanullah Han da ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır.

2.3. Habibullah Han'ın Ayaklanması ve Nadir Şah'ın Saltanatı

Habibullah Kalkani kısa süren iktidarı döneminde, ilk dokuz ay içinde Afganistan Anayasası'nı yürürlükten kaldırmış, devlet okullarını kapatmış ve Güneş Takvimi yerine Ay Takvimini uygulamıştır. Afgan kadınlar için başörtüsü zorunlu ilan edilmiştir. Bu sırada eski Savunma Bakanı General Muhammad Nadir Han, Fransa'nın Nice şehrindeydi. Oradan ayrılarak Hindistan'a gedikten sonra Kalkani'yi tahttan indirmek için harekete geçmiştir. 1931'de Kabil'i ele geçirerek tahta çıkmıştır. Habibullah Kalkani'den iktidarı devraldıktan sonra ülkenin ikinci anayasasını onaylamıştır. Bu Anayasa, Hanefi mezhebine dayalı İslam ve şeriat kanunlarına çokça vurgu yaparak Afgan vatandaşlarına bazı hak ve özgürlükler tanımıştır.⁷⁵ Genel olarak Anayasa'nın geçmişin akıl almaz kültür ve geleneklerine bir nevi dönüştüğü söylenebilir. Onun iktidarı döneminde kadınların her alana katılımı reddedilmiş, başörtüsü zorunlu hale gelmiş ve okullar kapatılmıştır. Kısa sürede Afganistan, reform öncesi döneme dönerken, Kabil Kadın Derneği ve haftalık İrşad el-Nasvan dergisi kapatılmış, Türkiye'ye giden Afgan kız öğrenciler zorla geri getirilmiş, hatta dokuzu hapse atılmıştır. Amaniyeh ve Habibieya liselerinin öğrencilerini de ima ve tehditlerle

⁷⁴ “Negaahi be zindegiy ve erifeye Amanullah Khan”, Roznamay Anis, 24.02.2022, <http://dailies.gov.af>, (Erişim tarihi: 09.10.2023).

⁷⁵ Mir Gholam Mohammad Ghbar, Afganistan der mesir tarikh, cilt: 2, Intesharat miwand, merkezi, Kabil, 1999, s. 43.

eğitimlerine devam etmekten alıkonulmuş, bir kısmı ise son sınıf olma bahanesiyle okullardan atılmıştır.⁷⁶

2.4. Zahir Şah'ın Saltanatı

Muhammed Zahir Şah, 8 Kasım 1933'te babasının ölümünden sonra Afganistan Kralı olarak tahta çıkmıştır. Zahir Şah'ın Afganistan'daki yönetimi bir barış dönemi idi ve bu dönemde Zahir Şah, önceki ve sonraki dönemlerden farklı olarak herhangi bir savaşa karışmamış, İkinci Dünya Savaşı'nda da tarafsızlığını ilan etmiştir. 1964 yılında Afganistan'ın yeni Anayasası yayınlanmıştır. Anayasa, daha sonra 2001 yılında Taliban'ın devrilmesi ve Afganistan'a barışın geri gelmesiyle monarşi ile ilgili maddeler kaldırılarak geçici bir anayasa olarak kabul edilmiştir. 1964 Anayasası, kadın ve erkeklerin temel hak ve özgürlükleri 2-40. maddelerde belirtilmiştir. Örneğin, 26. maddeye göre özgürlük doğal bir insan hakkıdır ve bu hakkın kanunla düzenlenen başkalarının özgürlüğü ve kamu yararı dışında herhangi bir sınırı yoktur. Anayasa kişilerin konut dokunulmazlığın güvence altına almıştır. Nitekim, *“Bir kişinin evi saldırılara karşı güvendedir, hükümet dahil hiç kimse, ikamet eden kişinin izni veya yetkili bir mahkeme emri olmadan o eve giremez veya denetleyemez”* (md. 28). Anayasaya göre, *“Eğitim, tüm Afgan vatandaşlarının hakkıdır ve hükümet tarafından ücretsiz olarak sağlanmaktadır”* (md. 34).⁷⁷

Zahir Şah zamanında okullar yeniden açılarak kızların okullara gitmesine izin verilmiştir. Yeni anayasa ile kadınların oy kullanma hakkı kazanması, kadınların daha fazla siyasi ve yasal katılımının yolunu açmıştır. Kuvvetler ayrılığı, 1964 Anayasası'nın öne çıkan özelliklerinden biriydi. 1965 Volesi Jirga seçimlerinde ilk kez Kabil'den Ruqieh Habib ve Anahita Ratabzadeh, Herat'tan Khadijah Ahari ve Kandahar'dan Masoume Asmati ilk kez Volesi Jirga'ya seçilmişlerdir. Aziza Gardizi ve Hamira

⁷⁶ Mohammad Taghi Manaqbi, “Miras siyasi nadir han barayi Afghanistan emrazi”, (Roznama etlaat roz) 29.02.2022, <https://www.etilaatroz.com/135576/nader-khans-political-legacy-for-afghanistan-today/>, (Erişim tarihi: 11.10.2023).

⁷⁷ Kanuni Zamani Muhammed Zahir sha, Vezarete Adliye, (Md. 26-28-34-37) 01.10.1964 <http://old.moj.gov.af/fa/page/1717/1797>, (Erişim tarihi: 11.10.2023).

Seljooghi de Zahir Şah tarafından Meşhrano Jirga'nın temsilcileri olarak tayin edilmişlerdir.⁷⁸

1967'de Başbakan Noor Ahmed Etimadi'nin ilk kabinesinde, Bayan Kobra Nurzai, Sağlık Bakanlığı için Afganistan tarihindeki ilk kadın bakan olarak seçilmiştir. Etimadi'nin ikinci kabinesinde ise Danışman Bakanı olarak Şefika Ziaei seçilmiştir. Davut Han'ın Zahir Şah hükümetindeki başkanlığı sırasında ilk kez radyo dalgalarında bir kadın sesi duyulmuştur. Bu kadının adı Mirman Parveen'di. 1959'da Davut Han, saray kadınlarından Bağımsızlık Günü törenine peçesiz katılmalarını istemiştir. Davut Han'ın zamanında kadın ortaokulları ve ebelik okulları da kurulmuştur. Devletten bağımsız ilk sivil örgüt yılında hizmete başlamıştır. Bu sivil kurum çoğunlukla ideolojik olmasına ve sınıflarla ilgili konuların yanı sıra, kadınla ilgili konuları da gündeme getirmiştir. 1968'de bu örgütün başlattığı protestolar, yaygın olmasa da Afganistan'da kadınların haklarını elde etmeleri için ilk sembolik hareket oldu.⁷⁹

2.5. Serdar Muhammed Davut Han dönemi

Afganistan'a ilk defa cumhuriyet rejimini getiren Muhammed Davut Han olmuştur.⁸⁰ 17 Temmuz 1973 sabahı normal programlarına ara veren ve bunun yerine askeri marşlar yayınlayan Kabil Radyosu, insanları Davut Han'ın şu açıklamasını dinlemeye davet etmiştir: “*Sevgili yurttaşlarım! Bildirmeliyim ki, krallık sistemi ortadan kalktı ve onun yerine cumhuriyet sistemi olan ve İslam'ın gerçek ruhuna uygun yeni bir sistem geldi.*” Böylece Afganistan tarihinde yeni bir sayfa açılmış ve Davut Han bir cumhuriyet hükümeti kurmaya çalışmıştır. Dinin ve din adamlarının sistemin bel kemiği ve gövdesi olarak görüldüğü geçmişin aksine hareket etmiştir.⁸¹

⁷⁸ Mir Muhammed Sediğ Farhang, s. 720.

⁷⁹ Zahir Tanin, *Afganistan Der qarne Bistim*, chap: 2, İrfan İntesharat, Tahran 2005, s. 149.

⁸⁰ Muhammed Naim Naimi, “Siyasal, Sosyal ve Kültürel Yönleriyle 1973-1992 Yılları Arasında Afganistan”, İçinde: *Afganistan Tarih, Sosyokültürel Yapı, Ekonomi ve Dış Politika* (Editör: İskender Karakaya, Yılmaz Ulvi Uzun) Nobel Yayınları, Ankara, 2023, (ss. 17-44), s. 46.

⁸¹ “Riyaset Cumhuriyeti Mohammad Davut Khan az kudatay 1973'ta kudatay 1978”, *Kalkin*, 3/8/2022 <https://kelkein.com/11564/>, (Erişim tarihi: 11.10.2023).

Cumhuriyetin kuruluşunun başlangıcında, Davut Han 23 Ağustos 1973 tarihli bir bildiriye gerçek demokrasiye dayalı yeni bir anayasanın onaylanacağına söz vermiştir. Bu söz hiçbir açıklama yapılmadan dört yıl ertelenmişse de sonunda siyasi aygıt içinde gerilimlerin ortaya çıkması ve rejimi sürdürme zorunluluğu nedeniyle bir an önce bunu yapmak zorunda kalmıştır. Bu yüzden 26 Ocak 1977’de yeni anayasa taslağı gazetelerde yayınlanmış ve Loya Jirga’nın üye seçimi incelenip onaylanmak üzere açıklanmıştır. Açık oyla yapılan seçimlerde Loya Jirga’nın seçilmiş üyeleri adına 219 kişi merkeze gelmiş ve 130 kişi de çiftçi, işçi, aydın ve diğer farklı sınıflar adına cumhurbaşkanı tarafından atanmıştır.⁸² Kabil’de toplanan üyeler 31 Ocak 1977’den 13 Şubat 1977’ye kadar olan 13 günlük sürede 136 maddede yeni Anayasa onaylamış ve böylece Afganistan’ın dördüncü anayasası ortaya çıkmış ve Loya Jirga üyeleri tarafından onaylamıştır.

Davut Han, toplumun köktendinci tabakasının isteklerine karşı çıkmış ve kadınlar ilk kez onun döneminde rahat bir nefes almıştır. Bundan sonra, medeni ve insan haklarından yararlanma fırsatı doğmuştur. Davut Han, Kabil Üniversitesi’nde kızlar ve erkekler için yüksek öğrenime izin vermiş ve Kabil’deki kız liselerinden erkeklerle birlikte mezun olan kızlara da Kabil Üniversitesi’nin kapılarını açmıştır. Davut Han, 1975 yılında kadınların rahat bir şekilde sağlık hizmetlerine ulaşabilmeleri için üç kadın hastanesi yaptırmıştır. Bu hastanelerde 150 kadın doktor, 402 ebe, 572 hemşire, 48 aşçı ve 30 laboratuvar çalışanı bulunmaktaydı.⁸³ 1976 yılında kadınların hak ve özgürlüklerini savunmak için Mirmen ve Kehu adlı dergiler yayına başlamıştır. Yine 1976 yılında yeni bir anayasa yapmak için bir araya gelen toplam 347 kişiden 10 kişi kadınlardan oluşmaktaydı. Bu dönemde kadınların önceki dönemlere nazaran daha fazla faaliyette buldukları görülmektedir. Davut Han hükümeti sonrası ise 28 Aralık 1979 yılında ordudaki komünist askerlerce yapılan bir darbe sonunda Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin (SSCB) desteklediği Babrak Karmal, Afganistan’ın cumhurbaşkanı olmuştur.

⁸² Amanullah Emin, “Seyre tarikh shakaligeri Kanuni esasi dar Afghanistan”, Shafqana Afganistan, 6.01.2020 <https://af.shafaqna.com/FA/358749>, (Erişim tarihi: 11.10.2023).

⁸³ Sayed Mobin Hashimi, Afganistan’da Kadınların Sosyo-Kültürel ve Dini Durumu (Yayınlanmış Yüksek Lisan Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2013, s. 28.

2.6. Komünist Yönetim Dönemi

Davud Han, komünistler tarafından 1979'deki kanlı darbede iktidardan indirilmiştir. Bu kez darbenin liderleri Noor Mohammad Taraki ve Hafızullah Âmin, Afganistan Halkın Demokratik Partisi adına siyasi sistemde reform yapmaya çalışmışlardır. Halkın Demokratik Partisi, sol bir parti olarak Afganistan'ın mahrum bırakılmış halkını ve işçi sınıfını temsil ettiğini iddia etmekteydi. Komünist bir tek parti diktatörlüğü sistemi kurularak, hükümet tarafından radikal toprak reformları başlatılmıştır. Toplumun ideolojisine yön verecek ve muhaliflerini bastıracak eğitim programlarını teşvik ederek, toplumsal eşitliği sloganı haline getirmişti. Afganistan'da otoriter eşitlik sistemi dört gergin dönem tartışmalı dört kişinin liderliğinde yaşanmıştır. Son olarak komünist sistemin son lideri Dr. Necibullah, Ulusal Uzlaşma Programındaki başarısızlığının ardından, komünist rejimin iktidara gelmesiyle hemen hemen aynı zamanda, Afganistan'daki Sovyetler Birliği'nin saldırganlığına karşı silahlı isyan çıkaran mücahit gruplar tarafından devrilmiştir.⁸⁴

1960 ve 1970 yıllardaki gelişmelerin, 7 Mayıs 1979'de Afganistan Halkın Demokratik Partisi'nin darbesinin ve 8 Mayıs 1993'te çeşitli dini grupların yönetimi ele geçirmeleriyle kadınların hayatında birçok değişim yaşamıştır. Sosyal durumun önemli ölçüde değişmesi, eğitim fırsatlarının ortaya çıkması, istihdam ve iş seçme özgürlüğü ve başörtüsü kısıtlamalarının kaldırılması bu dönüşümün önemli olayları idi. Bu arada ne Afganistan'daki demokratik sosyalist hükümetin reform ve ilerlemesinde ne de demokrasi karşıtı mücahitlerin iktidara yükselişinde kadınların rolü göz ardı edilemez. Bu iki büyük siyasi gelişme Afgan kadınlarına ne getirdi ve bu yönde hangi adımlar atıldı, hangi adımlar geri alındı? Afganistan'ın sosyal gelişmeleri takviminde, "7 Nisan" 1979 Komünist Darbesi'nin yıl dönümü olarak anılmaktadır. Aynı günde, Afganistan Halkın Demokratik Partisi liderleri kanlı bir darbe düzenleyerek Afganistan Cumhuriyeti'nin ilk Cumhurbaşkanı Serdar Muhammet Davut Han'ı devirerek, daha çok laiklik ve sosyalizm temellerine dayanan yeni hükümet kurmuşlardır. Afganistan Halkın Demokratik Partisi, iktidarı geçirdikten sonra kadın-erkek eşitliğine ilişkin "Yedinci Hüküm" adlı bir dizi kararname çıkarmıştır. Bu kararnamenin bir bölümüne

⁸⁴ Zalmi Neshat vd., Rahi dushwar demokrasi dar Afghanistan: mutalaat stratejik Afganistan, Kabul 2018. <https://aissonline.org/events>, (Erişim tarihi: 11.10.2023).

göre, eğitim tüm Afgan vatandaşları için zorunlu hale getirilmiştir. Uzmanlar bu kararnameyi “demokratik dönemde okuma yazma hareketi” olarak adlandırmaktadır. Bu düzenlemenin Afganistan’da özellikle kadınlar arasında okuryazarlık düzeyinin yükselmesinde şüphesiz önemli bir etkisi olmuştur. Kararnamenin diğer bölümlerinde kadınların başörtüsü ve örtünme kısıtlaması kaldırılmış, bursların %50’si kadınlara özel olarak verilmiştir.⁸⁵ İtalyan araştırmacı Antonio Giustozzi, “Afganistan, Savaş, Siyaset ve Toplum” kitabında, 1977-1987 yılları arasında, kızların ilkokula devam oranı %7’den %14’e, orta (rehberlik) okullarda %2’den %5’e çıktığını yazar. Bu, okuryazarlık hareketinin kadın ve kız çocuklarının eğitimi üzerindeki önemli etkisinin hissedildiği anlamına gelmektedir. Afganistan’daki 8.800 üniversite öğrencisinin yarısının kız öğrenciler teşkil etmekteydi. Bu dönemde birçok kadın ve kız çocuğu %50 kotasını kullanarak başka ülkelerde okuma fırsatı bulmuştur.⁸⁶

Afganistan Demokrat Partisi’nin 14 yıllık iktidarı boyunca Afgan kadınları eğitimin yanı sıra istihdam alanında da bir hareketlenme ve dönüşüm yaşamıştır. Askeri alanda erkeklerle birlikte aktivitelerden başlayarak siyaset, toplum ve sanat alanında çalışmalara kadar Afgan kadınlarının hayatında önemli kazanımlar gözlemlenmiştir. Bu dönemde kadınlar ilk kez erkeklerle aynı üniformayla Afgan ordusunda boy göstermiştir. Ayrıca doktorluk, öğretmenlik, şoförlük, sivil sosyal hizmetler gibi işlerde de görev yapmışlardır. Demokratik rejim döneminde ortaya çıkan General Süheyla, General Hatul ve General Aziza gibi komutanlar, Afgan toplumunun önde gelen kadınları arasında yer almışlardır.⁸⁷

Bu dönemde öğrenci aktivist Mina Kişver Kamal’ın çabalarıyla “Afgan Kadınlarının Devrimci Topluluğu” (RAVA) adlı ilk bağımsız feminist hareket oluşturulmuştur. Pakistan’ın Ketta şehrinde 30 yaşında suikasta kurban giden Kamal, Afganistan’daki 10 yıllık faaliyeti boyunca köktendinciliğe ve cinsiyet ayrımcılığına karşı mücadele etmiştir. O, yaşadığı dönemin cihatçı gruplarına karşı güçlü

⁸⁵ Nogen Etizad-e-Sultaneh, “Rozegari rengini Zenan Afghanistan”, Tribün zamana 13.1.2016 <https://www.tribunezamaneh.com/archives/89343>, (Erişim tarihi: 11.10.2023).

⁸⁶ Antonio Giustozzi, Afganistan ceng siyaset ve jamai, (Mütercim: Asadullah Shafa’i, Muhammed İbrahim Şeriatı Afgani), İrfan İntesharat, Tahran, 2008, s. 35-36.

⁸⁷ Nilüfer Langar, “Zenan der har du tahavvul bozorg siyasi der Afganistan nakşa tayin kuanda dashtan”, Milon İran, 7.05.2022 <https://melliun.org/iran/311353>, (Erişim tarihi: 11.10.2023).

muhalefetinin yanı sıra demokratik yönetime de karşıydı. Mina, hükümetin baskısıyla karşılaşan demokratik hükümette ataerkilliğe karşı ilk protestoları başlatmış ve bu protestolarda iki protestocu hayatını kaybetmiştir. Kamal'ın öldürülmesi olayında suçlama parmağı hem cihatçı gruplara hem de Afganistan Halkın Demokratik Partisi'nin casus örgütüne yöneliktir. Ancak işin aslı bugüne kadar netlik kazanmamıştır.⁸⁸

Afganistan'da Halkın Demokratik Partisi'nin iktidar döneminde eğitim, siyasi ve sosyal faaliyetlerin kapsamı ve kadınların sanat, müzik ve sinema alanlarındaki tüm reformlar döneminde bu parti hükümetin kadınları araç olarak kullandığı yönünde suçlanmıştır. Onlara göre Afganistan Halkın Demokratik Partisi bir erkek partisidir. Propaganda ve siyasi amacıyla kadınları kullanmıştır. Partinin kıdemli üyelerinden Süreyya Perlika da hayatının son günlerinde yaptığı röportajlarda hep var olan ataerkillikten söz etmiş, demokratik hükümetin yapısını eleştirmiştir. Perlika, 18 ay hapis cezasına çarptırılmış, fakat ondan sonra Afgan Demokratik Kadın Örgütü'nün başına geçmiştir. Partinin merkez komitesinin bir üyesi olan Anahita Ratbzad'ın partinin kurucular kongresinin toplantısına katılmasına izin verilmemiştir. O sırada siyasi yorumcular bunu parti liderlerinin davranışlarına ve iktidardaki ataerkilliğe bağlamıştır. Afganistan'da kadınların yaşam tarzı ve statüsündeki değişiklikler bağlamında Halkın Demokrat Parti döneminde en azından kentli kadının giyim, çalışma, eğitim ve ekonomik bağımsızlık alanlarındaki özgürlüklerden yararlandığı söylenebilir.⁸⁹

2.7. Taliban Dönemi

Tarihinin büyük bir kısmını mücadeleler, istilalar ve işgallerle geçiren Afganistan, tarihinin her döneminde farklı konularla dünyanın gündemine gelmiştir. 1989 Sovyet Ordusunun çekilmesiyle Afganistan'da, o güne kadar ülkede ve dünyada pek bilinmeyen Taliban örgütüyle yeni bir iç kargaşa başlamıştır. Taliban kelimesi, Arapça kökenli bir kelime olup, günümüzde kullandığımız “talep” kelimesi gibi talep

⁸⁸ Hüseyin Ahmedi, Mina Kışver Kamal, “Danish Jaye Şariyot Feminist Şut”, Nemruh, 20.03.2021 <https://nimrokhmedia.com/2021/02/20/mina-keshwarkamal-a-religious-student-who-became-a-feminist>, (Erişim tarihi: 11.10.2023).

⁸⁹ Nilüfer Langar, “Saham zenan der hükümet ha demokratik sosyalistih ve cihadi dar Afganistan”, Independent Persian, 27.04.2022, <https://www.independentpersian.com/tags/>, (Erişim tarihi: 11.10.2023).

etmek, istemek, rica etmek gibi birçok anlam taşımaktadır. Ayrıca Farsçada ise Taliban kelimesi (din öğrencileri) anlamına gelmektedir.⁹⁰

Taliban döneminde kadınlar, hak ve özgürlükleri konusunda en şiddetli ayrımcılıklara ve eşitsizliklere tanık olmuş, en temel haklarından mahrum edilmiştir. Eğitim, mülkiyet, hatta dışarı çıkma hakkından yoksun bırakıldığı Taliban döneminde okullar ve üniversiteler birbiri ardına kadınlara kapatılmış ve kadınların okumasına izin verilmemiştir. Taliban lideri Molla Ömer, kadın haklarının ihlaline yönelik güçlü uluslararası baskılara karşı bir tavır almıştır. Kadınların eğitim merkezlerinde eğitim ve öğretime erişiminin bir küfür politikası olduğu ve Afganistan’da ahlaksızlığın ve müstehcenliğin teşvik edilmesi anlamına geldiğini açıklayan Taliban, hükümet ve sivil toplum kuruluşlarında (STK) eğitime ve istihdama asla izin vermeyeceğini belirtmiştir. İç savaş yıllarında birçok erkek öldürülmüş ve geniş ailelerin sorumluluğunu kadınlar üstlenmiştir. Böyle bir ortamda, Taliban düzenlemelerine göre, hepsinin çalışması yasaktı.⁹¹

İlk başta Taliban, kadınların kadın sağlığı merkezlerinde çalışmasını bile engellemiştir. Ama yavaş yavaş, çok katı şartlarla, kadınlar tarafından kadınlara sağlık hizmeti verilmesine izin verilmiştir. Ahmad Raşid, “Taliban, İslam, Petrol ve Büyük Oyun” adlı kitabında Taliban liderlerinin kendisine defalarca “*kadınlara daha fazla özgürlük veya okula gitme hakkı verirlerse, düzenli güçlerin kendilerine sağladıkları desteği kaybedeceklerini*” söylediklerini yazmaktadır.⁹² Bu nedenle, kadınlara yönelik baskı, Taliban’ın İslami radikallerin bir özelliği haline gelmiştir. Kadın üzerinde bu denli baskı Afganistan tarihinde büyük bir kara leke olarak görülmektedir. Taliban döneminden oluşan kültür, Afgan toplumunu rahatsız etmiştir. 2001 yılında ABD

⁹⁰ Abdul Ghani Aydın, Afganistan’da Taliban Hareketinin Ortaya Çıkışı ve Mezhebi Görüşler (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2010.

⁹¹ Mohammad Haşem İsmatullahi, vd, Tahriki taliban, Al-had intesharat, Tahran, 2008, s. 45.

⁹² Raşid Ahmed, Taleban islam neft ve bazı bozruk, (Mütercim: Asadullah Şhafaeci ve Sadegh Bagheri), Danish asti intesharat, Tahran, Haziran 2009.

liderliğindeki uluslararası güçler tarafından Taliban'ın devrilmesiyle bu durum sona ermiş ve kadınların durumunda iyileşme başlamıştır.⁹³

2.7.1. Taliban'ın Cinsiyet Politikaları

Küçük kızların sekiz yaşından itibaren, kocalarının yakın akrabaları dışındaki erkeklerle doğrudan temas kurmaları yasaklanmıştır. Burka zorunlu hale gelmiş, izinsiz dışarı çıkan her kadın toplum içinde kırbaçlanmaya başlamıştır. Taliban'a göre, bir kadının yüzü, erkekler için fitne kaynağından başka bir şey değildir. Kadınlara topuklu ayakkabı yasaklanmıştır. Çünkü bir kadının ayak sesi erkekleri bozabilir. Kadınların toplum içindeyken yüksek sesle konuşmaları yasaktır, çünkü kadınların sesi yabancılar tarafından duyulmamalıydı. Kadınların toplum içinde bir araya gelmesi yasaklanmıştır. Kadınlar evlerinde de kısıtlamalarla karşı karşıya kalmışlardır. Zemin ve birinci kat pencereleri kadınların sokakta görülmesini engellemek için boyanacaktır. Evlerinin veya dairelerinin balkonunda olmak ciddi bir suç olarak görülmekteydi. Ailesine saygısızlık ettiği iddia edilen her kadın öldürülebilir. Kitaplarda, gazetelerde, mağazalarda ve evlerde kadın resimlerinin çekilmesi, fotoğraflanması ve sergilenmesi yasaklanmıştır. Kadın kelimesinin geçtiği her yer değişmiştir. Kadınların yer aldığı her türlü radyo ve televizyon programı yasaklanmıştır. Ayrıca kadın kuaförler kapatılmış ve herhangi bir kozmetik yasaklanmıştır.⁹⁴

2.7.2. Kadınların Eğitimden Mahrum Bırakılması

Taliban'a yönelik en çok eleştiri eğitim alanındaydı. Taliban sadece kız çocuklarına eğitim kapılarını kapatmakla kalmamış, aynı zamanda erkeklerin eğitimi için koşulları değiştirmişti. Bu da erkek okullarının kapılarının görünmez bir şekilde kapanması anlamına gelmekteydi. "Talib" veya "Talib al-Alam" okuyan kişi anlamındadır. Bu nedenle, Taliban bilim eğitiminin önemini herkesten daha fazla

⁹³ Shakila Azizi, Uluslararası Belgelerde ve Afganistan Hukukunda Kadınların Siyasi Hakları ve Katılımı, (Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı), Yüksek Lisans Tezi, Samsun, 2019, s. 65.

⁹⁴ Gölnoz Saidi, "Vaziyet zenan Afghanistan der tahvilat siyasi", IPSC, 25.09.2021, <https://peace-ipsc.org/fa/>, (Erişim tarihi: 11.10.2023).

farkında olması gerekmektedir. Ancak durum çok farklıydı. Taliban ülkenin köylerinden çıkmıştı. Köy halkı arasında da şehre karşı bir tür olumsuz bakış vardır. Birçoğu, kentsel sistemin dinsizliğin büyümesine neden olduğu görüşündeydi. Komünist darbenin bu fikre daha fazla güç verdiği köylerdeki bu grup insan, din dışı okullarda eğitim görenlere şüpheyle bakıyordu. Uzak köylerde kız okulu yoktu. Taliban şehre aynı zihniyetle gelmiş ve aralarında daha net bir vizyona sahip olanlar da çoğunluktan etkilenmişlerdir. Çoğunluk şehir ortamına çekilememiş ve kentsel sistemin değerlerini kabullenmek için şehri köye dönüştürmeye çalışmışlardır. Afganistan’da eğitim, savaşlar ve önceki bazı yöneticiler nedeniyle zaten zarar görmüştür. Taliban gelince bu daha da artmıştır. Taliban’ın beş yıllık yönetimi sırasında kızların ve kadınların eğitimi yasaklanmıştır. Taliban hem kız çocuklarına hem de erkek çocuklarına eğitim sağlama görevini üstleneceğine söz vermesine rağmen, sekiz yaşından büyük kız çocuklarının eğitimi yasaklayan bir kararname yayınlamıştır. Bu kararname ile okulların kapılarını kapatmış ve kız okulları konusunda herhangi bir esneklik göstermemiştir. Taliban’a karşı çıkanlar şiddetle cezalandırılmaktaydı. Hiç kimse Taliban’ın emirlerine itaatsizlik etme ve karşı çıkma cesaretine sahip değildi.⁹⁵

2.7.3. Kadınların Özgürlüğü

BM Kriz Grubu’ndan bir yetkili, Taliban rejimi döneminde “Afgan kadınların hakları kaybediliyor. Taliban şiddetinin menziline her gün artırıyor. Afganistan’ın her yerinde, güvenlik altındaki bölgelerde bile, her istediklerini yapabileceklerini göstermek istiyorlar. Kız okullarına yönelik Taliban saldırılarının yoğunluğu arttı. Tahminler, ortalama olarak her gün bir kız okulunun bombalandığını ve bir öğretmenin öldürüldüğünü gösteriyor.”⁹⁶ demiştir. Taliban’ın gelişiyi birlikte “İyiliği emredip kötülükten sakındırma” yönetimi kadınların hayatını mahvetmiştir. Kadınlar eğitim hakkından mahrum bırakılmış, hatta yanında mahrem birisi olmadan evden çıkmalarına ciddi kısıtlamalar getirilmiştir. Kadınları taşlama, el ve ayakların kesilmesi ile ilgili dini

⁹⁵ Ahmed Bakhsh Ihlasa, “Barasi tarikhi maarif zenan az davrayi zahir sha ta hakimiyet Taliban”, Rah Shagofai, sal: 11, shomara: 18, 2019, http://journals.miu.ac.ir/article_4994.html, (Erişim tarihi: 11.10.2023).

⁹⁶ Narges Haşimi, “Khashnet alay zenan az hükümet Taliban ta emrouze”, Ouji Sama, 27 Şubat 2007 <http://www.nargishashimi.blogfa.com/post/40>, (Erişim tarihi: 11.10.2023).

kanunlar geliştirilirken spor müsabakaları yerine ulusal stadyum insanlar için bir kasaplık alanına dönüşmüştür. Hasta bir kadının erkek doktora gitmesi yasaklanmış ve çoğu anne erkek doktor muayenesi olmadığı için doğum sırasında hayatını kaybetmiştir. Taksi ve otobüs şoförlerinin burka veya çarşaf giymeyip İran atkısı veya çarşafı giyen kadınları araçla almaları yasaklanmıştır.⁹⁷ Bir erkek, eğer bir kadınla dışarıdaysa, erkeğin ve kadının mahremiyetini kanıtlayan belgelere sahip olması gerekmektedir. Aksi takdirde ikisi de kötü erkek ve kadın olarak korkunç bir cezayla karşı karşıya kalacaktı. Bu şekilde mahremi olmayan veya dul kadınlar, fırından bir parça kuru ekmek almak için bile çok zahmet çekmek zorunda kalmışlardır. Oğlu ve mahremi olmayan dul kadınlardan bir kısmı, on yaşından küçük ve henüz buluğa erişmemiş kızlarını erkek çocuğu gibi giydirip, ihtiyaç maddelerini almaya göndermiştir. Bir kadın mahremi ile dışarı çıkarsa, erkekler ayartılmasın diye makyaj yapmaya, şık ve temiz giyinmeye hakkı yoktu.⁹⁸

2.8. 2001'den Sonra Afganistan İslam Cumhuriyeti'ndeki Durum

11 Eylül terör saldırılarıyla birlikte küresel güçlerin dikkatleri İslami köktencilige ve onun merkezi Afganistan ve Pakistan'a çevrilmiştir. 11 Eylül, Afganistan'da yeni bir hükümetin kurulmasında bir dönüm noktası olmuştur. 2001'den sonra Afganistan yeni bir aşamaya girmiştir.

2.8.1. Bonn Konferansı ve Kadınların Anayasadaki Konumu

Taliban sonrası dönemin Afganistan'ın durumunu belirleyen Bonn Konferansı'nda insan hakları, ifade özgürlüğü, özgür basın ve kadın hakları gündemin öncelikli konuları arasında yer almıştır. Afganistan'da yeni bir sistemin planı bu temel üzerine oturtulmuştur. 21 Kasım'da başlayan ve 5 Aralık 2001'e kadar süren Bonn Konferansı'nda Afganistan İslam Cumhuriyeti'nin temel taşının atıldığı söylenebilir.

⁹⁷ Meryem Rahmani, "Zenan afgan az bar khurudere hukuku ijtemayi ta mahrumiyet", Bidar Zani, 20 Haziran 2012 <https://bidarzani.com/3061>, (Erişim tarihi: 11.10.2023).

⁹⁸ Sistani, "Nigai ba vaziyette ijtemayi zenan afgan az davra Amani ta Karzai", 23.02.2008, <https://web.archive.org/web/20080223172142/http://www.vatandar.com/web/ketab/zenan.htm>, (Erişim tarihi: 11.10.2023).

Bonn Konferansına katılan dört grubun 24 resmi temsilcisinden sadece ikisi kadındı. Bunlardan biri, Herat'ın ünlü mücahitlerinden biri Şehit Afzali'nin eşi Ameneh Afzali'di. O, İslami Cemaat adına kadınların temsilcisi olarak çoğu konferansa katılmış ve bu konferansta Kuzey Cephesi'nin resmi temsilcilerinden biri olmuştur. İkinci Sima Wali'ydi. Wali, ABD'deki bir Afgan kadın hakları aktivistiydi ve çoğu Amerikan kurumuyla yakın çalışmış ve ABD'de Kalkınma İçin Göçmen Kadınlar Direktörü olarak çalışmıştır. Konferansın 37 gayri resmi üyesi arasında, toplantıya üç kadın katılmıştır. Afganistan'ın eski Başbakanı Dr. Mohammad Yusuf'un kızı Rena Yusuf Mansouri, Roma heyetinin bir üyesiydi. Seyyid Ahmad Gilani'nin kızı Fatemeh Gilani Ahmadi "Barış Meclisi" üyesiydi. Meşhed'de yaşayan Mohammad Ismail Balkhi'nin kızı Sedigheh Balkhi de bir kadın aktivistti. Böylece 61 resmi ve gayri resmi üyeden toplam beş kadın Bonn Zirvesi'ne katılmıştır.⁹⁹

Afganistan'daki gelişmelerin başlangıcını işaret eden Bonn Anlaşması, ülkenin geleceğinde kadınların rolünü değinmiştir. Anlaşmanın amaçlarını içeren önsözün 8. paragrafında bu geçici düzenlemelerin kadınların temsil edildiği geniş bir hükümet kurma yolunda ilk adım olduğu kabul edilmiştir. Geçici idarenin 3. maddesi, geçici hükümetin başkanı, başkan yardımcıları ve diğer üyelerinin, BM Afganistan Mülteciler Yüksek Komiserliği üyeleri tarafından atandığını belirtmiştir. Bu kişilerin seçimi bireysel liyakatlerine dayanmaktadır ve Afganistan'ın etnik, bölgesel ve dini aidiyetleri ile kadınların hükümete katılımının önemi de hesaba katılmıştır. Buna göre geçici hükümet kabinesinde iki kadın yer almıştır. Bunlar Kadın İşleri Bakanı Dr. Sima Samar ve Halk Sağlığı Bakanı Dr. Soheila Siddiq'di.¹⁰⁰

Afganistan'da yeni güç yapısının oluşmasından kadın hakları konusu baştan beri gündeme getirilmiş olup bu husus, yeni Anayasa'nın oluşumu ve hazırlanmasıyla daha ciddi hale gelmiştir. Taliban öncesi dönem bu açıdan Taliban dönemiyle karşılaştırılmaz. Ancak, demokratik bir sistemin olmaması nedeniyle, özellikle üst düzeylerdeki siyasi katılım hiç artırılamamıştır. Afganistan tarihinde demokrasi pratiği denilen şey oldukça eksik ve kusurludur. Güç ilişkilerine tek taraflı, yukarıdan aşağıya

⁹⁹ Doperi Nancy Hatch, Zenan Afgan tahta ikemiyet Taliban Afganistan ve siyaseti cihan, (Muterjim: Mohaqeq) İntesharat Taraneh, Meşhed, 1998, s. 211.

¹⁰⁰ Kazım Seyid Abdullah, Zenan Afgan tahta stem sunneti modernite astan, İntesharat matbaa Meymand, Kaliforniya 2005, s. 516-517.

bir bakış olan otoriter iktidar inşasında, insanların (cinsiyetten bağımsız olarak) politika oluşturma ve yönetim sürecinde hiçbir rolü yoktur. Bu süreç yalnızca yönetici siyasi elitin kararlarına tabi olması gerekmektedir. Taliban rejiminin yıkılması ve yeni bir siyasi sistemin oluşmasıyla bu durum değişmiş ve Afganistan demokratikleşme yolunda bir adım atmıştır. Bu yönde atılan ilk adımlardan biri kuşkusuz bir anayasa taslağının hazırlanması olmuştur. Afganistan'ın yeni Anayasası, düzgün bir şekilde uygulandığı takdirde modern ve verimli bir kanun olarak kabul edilebilir. Belirtildiği gibi, Bonn Zirvesi'nde siyasi katılım da dahil olmak üzere tüm alanlarda kadın hakları ele alınmış, ardından Loya Jirga'da gündeme getirilmiştir. Kadınlar da bu toplantılara katılmış ve durumu bir dereceye kadar kadınların lehine değiştirmeyi başarmışlardır. Sonunda Loya Jirga'nın iki başkan yardımcısı kadınlar arasından seçilmiştir. Bunlar, Dr. Sima Samar ve Azam Dadfar'dır.¹⁰¹

Son olarak, 13 Aralık 2003'te başlayan ve 5 Aralık 2003'e kadar süren Loya Jirga'da Afganistan Anayasası oybirliğiyle kabul edilmiştir. Yeni Afgan hükümeti, en önemli reform hareketinde kadın haklarının geliştirilmesine vurgu yapan Bonn Anlaşması doğrultusunda 4 Ocak 2004 tarihinde anayasayı onaylamıştır. Yeni Anayasa'nın Giriş kısmında "*Afganistan halkı bir sivil toplum inşa etmek için baskıdan uzak, zorbalık hukukun üstünlüğüne dayalı ayrımcılık ve şiddet, sosyal adalet, insan onurunun ve haklarının korunması ve insanların temel özgürlük ve haklarının sağlanması bu anayasa ile onaylanmıştır*" ifadeleri yer almıştır.¹⁰² Anayasanın 1. maddesine göre Afganistan İslam Cumhuriyeti'nin yönetim biçimi bağımsız, üniter ve bölünmezdir. Bu madde iki unsurdan oluşmaktadır: Cumhuriyet ve İslam. Hükümetin istikrarı, cumhuriyet ve İslam şeklinde iki önemli temele dayanmaktadır. Bu unsurların her ikisi de onlara halk katılımına sahiptir. 4. maddeye göre, Afganistan'da ulusal egemenlik millete aittir. Egemenlik hakkı doğrudan veya temsilcileri aracılığıyla uygulanmaktadır. Bu bağlamda, Anayasa'da millet ve vatandaş unsurunun öne çıktığını görebiliriz. Devamında bu hükmün, Afganistan vatandaşlığına sahip olan herkesi kapsadığı belirtilmiştir. Dolayısıyla kadınların diğer vatandaşlarla eşit haklara sahip olduğu açıktır. Anayasa'nın 7. maddesine göre, Afganistan hükümeti, BM Şartı, Medeni

¹⁰¹ Kazım Seyid Abdullah, s. 516-517.

¹⁰² Kanuni Esasi Afganistan, Vezarete Adliye, 2003, <https://moj.gov.af/dr/>, (Erişim tarihi: 11.10.2023).

ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi, Afganistan'ın taraf olduğu Uluslararası Sözleşmeler ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ne uymaktadır. Böylece bu madde ayrıca Afgan hükümetini İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'ne bağlamaktadır. Anayasa'nın 22. maddesinde bütün insanların insan olduğu, eşit haklara sahip olduğu ve cinsiyeti bir ayrılık ve ayrımcılık unsuru olarak görülmediği bir kez daha vurgulamaktadır. Bu bağlamda Afgan vatandaşları arasında her türlü ayrımcılık ve ayrıcalık yasaktır. Afganistan vatandaşları hem erkek hem de kadın, kanun önünde eşit hak ve görevlere sahiptir. Anayasası'nın 33. maddesine göre tüm Afgan vatandaşları seçme ve seçilme hakkına sahiptir. Cumhurbaşkanı adayının şartlarını ele alan 67 madde, "*adayın Afgan vatandaşı, Afgan anne-babadan doğmuş bir Müslüman olması ve başka bir ülkenin vatandaşı olmaması gerektiğini*" belirtmiştir. Yani, genel şartlara bakılırsa kadınların memuriyete girmesine dair bir yasak yoktur. Anayasa'nın 72. maddesinde kadınların kabine üyeliğine herhangi bir kısıtlama getirmemekte, sadece Afgan vatandaşlığı şartı aranmaktadır. Anayasa'nın 83. maddesi yine Volesi Jirga üyeleri için özel bir seçim yöntemi öngörmektedir. Seçim Kanunu, seçim sisteminin ülkedeki tüm insanların adil ve hakkaniyetli bir şekilde temsil edilmesini ve her ilin nüfusuyla orantılı olarak Volesi Jirga'da ortalama en az iki kadın vekilin görev yapmasını sağlamaktadır. Bu madde, kadınların meclis üyeliğini desteklemek için kadınlara özel bir kota belirlendiği için, kadınlar lehine pozitif ayrımcılık olarak değerlendirilmektedir. Anayasa'nın 84. maddesi, Meshrano Jirga üyelerinin atanmasına ilişkindir. Bu üyelerin üçte biri Cumhurbaşkanı tarafından atanır. Başkan da bu miktarın yarısını kadınlara ayırmıştır. Anayasanın 118. maddesi mahkemeye üyeliğine ilişkin olup, Yüksek Mahkeme'ye nitelikli bir erkek ve kadının atanabilmesini mümkün kılmaktadır.¹⁰³

Böylece Afganistan Anayasası'nın ilgili maddeleri dikkate alındığında, kadınların siyasete katılımına fırsat tanındığı görülmektedir. Kadınların siyasete katılımının önünde ciddi bir engel yok, ama "durum Anayasa metni dışında ve siyasi hayatta aynı mıdır" sorusu da gündeme gelmektedir. Bu soruyu cevaplamak için Afganistan parlamentosu ve il meclisindeki temsil durumuna bakılabilir. Afganistan'ın iki parlamentosunda iki meclis bulunmaktadır.

¹⁰³ Kanuni Esasi Afganistan, Vezarete Adliye, (md. 33-67-72-84).

Birincisi üyeleri doğrudan beş yıllık bir dönem için seçilen 249 üyeli Volesi Jirga veya Halk Konseyi. 2004 yılında kabul edilen Anayasa'ya göre Volesi Jirga'da 68 koltuk kadınlara ayrılmıştır. 102 üyesi ve 34 üyesi bulunan Meşhrano Jirga, ilçe meclisleri tarafından üç yıllık bir süre için atanmaktadır. Diğer 34 üye il meclisleri tarafından (her ilden bir üye) dört yıl, kalan 34 üye ise Cumhurbaşkanı tarafından beş yıllık bir süre için atanır. Anayasa, Cumhurbaşkanı tarafından atanan Meşhrano Jirga'nın 34 üyesinin %50'sini kadınlara tahsis etmektedir. 2007'de Volesi Jorge'daki toplam koltukların 68'ini (%27,3) kadınlar kazanmıştır. Bu büyük bir başarı olsa da kabul edilen minimum evrensel düzeyin hala %30'unun altındadır. Uzun vadeli ulusal hedef, parlamentodaki kadın oranını yaklaşık %50'ye yükseltmektir (Meşhrano Jirga ve Volesi Jirga). İl genel meclislerinde 124'ü kanunla kadınlara ayrılmış toplam 420 sandalye bulunmaktadır. 2005 yılında kadınlar 121 sandalye kazanmıştır. 2009 yılında yapılan il genel meclisi seçimlerinin ikinci turunda il genel meclislerine 328 kadın aday kaydolmuş ve 381 koltuktan 108'ini kazanmışlardır.¹⁰⁴

Bu nedenle parlamentoda az da olsa bir kadın varlığından bahsedilebilir. Ancak Rai ve Kumar, kadınların Afgan parlamentosunda zayıf bir konumda olduklarını ve çok etkili olmadıklarını vurgulamaktadır. Onlara göre Afganistan'da kadınlar marjinalleşmeye devam etmektedir. Bu durum kadınların siyasi katılımının kalitesi ve etkinliği ile ilgilidir. Afganistan Anayasası'na göre, milletvekillerinin en az %25'inin kadın olması gerekiyor. Bu, birçok Asya ülkesinden daha yüksektir. Ancak sadece kadınların parlamentoda bulunması, onların politika oluşturma sürecine katılmalarını ve etkilemelerini sağlamamaktadır. Loya Jirga'nın deneyimi, birçok kadın milletvekilinin, çoğunlukla sembolik olarak ve sivil toplumun beklentilerini karşılama amacıyla parlamentoda yer aldığına dair endişeleri artırmaktadır. Birçok kadın milletvekili erkekler tarafından yönetilmektedir ve kadın haklarını korumaya yönelik talimatlarla meclise girmiş değildirlere. Bu şekilde, kadınların Afgan parlamentosunda ve il meclislerinde siyasi katılımının makul ölçüde olmasının yanı sıra, yasama organında çok sayıda kadın temsilcinin bulunmasına rağmen, bu mevcudiyet, özellikle kadın haklarını savunmada daha az etkili ve verimlidir. Kadın temsilciler ise sayılarıyla orantılı olarak politika oluşturma sürecinde fazla etkiye sahip değildir. Bu ele alınması gereken ciddi

¹⁰⁴ Kazım Seyid Abdullah, s. 522.

bir sorundur. Siyasi ve idari pozisyonlar açısından da durum büyük ölçüde aynıdır. Cumhurbaşkanı Hamid Karzai'nin ilk döneminde 25 bakandan sadece biri (%4) kadındı. 2007'de Afganistan'ın yurtdışında 17 büyükelçisi vardı. Bunların 15'i (%88) erkek ve 2'si (%11) kadındı. Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ilk turunda, yine adaylar arasında tek kadın temsilci Mesud Celal olmuştur. Seçimlerde %42'si kadın olmak üzere yaklaşık 10 milyondan fazla insan oy kullanmıştır Ayrıca iki erkek aday da vekillerini kadınlar arasından seçmiştir.¹⁰⁵ Bu nedenle, Afganistan'da kadınların siyasi katılımı konusuna nicel bir perspektiften bakıldığında ve çeşitli yasama ve yürütme organlarında görev yapan kadın sayısı göz önüne alındığında, Afganistan'daki yeni siyasi sistemin yürürlüğe girmesinden sonraki yıllarda kadınların siyasi katılımı gelişmiştir. Ancak kadınlar hala karar vermede yeterli etkiye sahip değildir. Bu durum, Afganistan'da kadınların siyasi katılımının önündeki engellerin neler olduğu gibi temel bir soruyu gündeme getirmektedir.

2.8.2. Kadın İşleri Bakanlığı'nın Kurulması

Tarihi Bonn Anlaşması'nın ve geçici hükümetin kurulmasının ardından, kadınların sosyal hayatın her alanında statüsünü iyileştirmek için çalışma alanları yaratmak ve hükümetin taahhütlerini yerine getirmek amacıyla hükümet bünyesinde Kadın İşleri Bakanlığı adı altında yeni bir yapı kurulmuştur. Kadın İşleri Bakanlığı, hükümetin desteğiyle, kadınların insan haklarını güvence altına almaya, ihtiyaçlarını karşılamaya ve kadınları hayatın her alanında güçlendirmeye kararlıdır. Kadın İşleri Bakanlığı, ulusal ve uluslararası yükümlülüklerle uygun olarak sağlık, eğitim, ekonomik, kültürel, siyasi ve sosyal alanlarda kadının dini ve yasal haklarının geliştirilmesini, uygulanmasını ve saygı gösterilmesini sağlamayı misyon olarak görmektedir. Kadının statüsünün iyileştirilmesi için bu bakanlığın, devlet daireleri ve uluslararası kuruluşların işbirliğiyle uygulanacak beş yıllık uzun vadeli ve orta vadeli bir stratejik planı vardır. Planın temel çerçevesi şu şekildedir:

¹⁰⁵ "Siyasette milli baryı takviyeti maşaharekat zenan der ranwdy entakhaibat 2018", Vezarete zenan, <https://web.archive.org/web/20220305122252>, (Erişim tarihi: 11.10.2023).

- Devlet dairelerinin mevcut yasalarını, yönetmeliklerini, politikalarını ve programlarını gözden geçirmek ve kadın hakları alanında reform için fikir ve öneriler sunmak,
- Kadınların yararına yeni kanunlar, politikalar ve yönetmelikler hazırlamak,
- Çeşitli devlet dairelerinde kadınların sayısını artırmak için koordinasyon, Kadına Karşı Şiddetin Yasaklanması Hakkında Kanun'un uygulayıcı kurumlarıyla koordinasyon, kadına yönelik şiddet davalarına bakan mahkemelerin sayısını artırmak için dava açma ve kadınlar için devlet destek merkezlerini kurmak,
- Merkezde ve diğer illerde kampanyalar, programlar, seminerler düzenlemek, söyleşiler ve irili ufaklı konferanslar düzenlemek. Başta kadına yönelik şiddeti azaltmak olmak üzere çeşitli sektörlerde kadın hakları konusunda toplumu bilinçlendirmek.¹⁰⁶

2.8.3. Medyada Kadınların Varlığı

Afganistan Anayasası kamu ve özel medya özgürlüğünü korumaktadır. Anayasa'nın 34. maddesi her Afgan vatandaşının Anayasa hükümlerine uygun bir şekilde herhangi bir kanun dışı suç işlemeden düşüncelerini ifade etme, yazılı, video veya diğer yollarla kendilerini ifade etme hakkına sahip olduğunu beyan etmektedir. Afganistan'da kadınlar 2001 yılından sonra Taliban hükümetinin yıkılmasının ardından medyada görünmeye başlamıştır. Taliban döneminin bitmesiyle kadınlar sayıları çok az olsa da bazı sosyal aktivitelerde ve medya kuruluşlarında görünmeye başlamıştır.

Kadınlar, 2017 yılına kadar aşağı yukarı bazı sosyal, siyasal ve kültürel faaliyetlerde görünmüştür. Ayrıca aynı yıl Afganistan tarihinde ilk defa Kadın Televizyonu'nun açılmasıyla birlikte kadınlar sosyal, siyasal ve kültürel alanlarda faaliyetleri önceki dönemlere göre iyileşmiştir. Bu televizyonun birinci amacı kadınların sorunlarını Afganistan halkına ve tüm dünyaya duyurmak, ikinci amacı ise zeki ve yetenekli kadın ve kızlara iş imkanları sağlamaktır. Televizyon bu faaliyetlerinin yanında haber, sağlık, kültür ve eğitim gibi programlar da yayınlamıştır. Kadınların

¹⁰⁶ Hatice Necefi, Ruhullah İslami, Davra va mebni sistemi siyaset gazari omur zenan der Afganistan 2001-2019 (Fasal nama tahqiqat ilimi katab), sal: 6, shomara: 15, 2019, ss. 47-70.

Afganistan gibi bir ülkede her alanda özellikle televizyonlarda faaliyetlerini yürütmeleri çok kolay değildir. Birçok kadın-bu televizyonda çalışmaya başladıktan sonra sözlü veya ölüm tehditleri bile almışlardır.¹⁰⁷ 2017 yılında Eşitlik Enstitüsünün yaptığı bir araştırmaya göre, ülke genelinde medyada aktif olan veya çalışan yaklaşık 200 kadın bulunmaktadır, bunların 54’ü Kadın Televizyonu’nda çalışmaktadır. Bunun yanı sıra, başka gazete ve dergilere göre takipçisi fazla olan “Roznama-ı Etlaat Gazetesi” çalışanlarının yaklaşık %20’sini kadınlar teşkil etmektedir.

Afganistan gazeteciler için en tehlikeli ülkeler arasında yer almaktadır. 2020 yılında 12 gazeteci hayatını kaybetmiştir. Yapılan bir araştırmaya göre, 2020 yılında dünya genelinde 12’si Afgan vatandaşı olmak üzere 50 gazeteci çeşitli nedenlerden hayatını kaybetmiştir. Taliban örgütü tarafından öldürülenler arasında Afgan kadın gazeteciler de vardır.¹⁰⁸

Afganistan’da 75 kamu ve özel televizyon kanalı bulunmaktadır. Çok sayıda televizyon kanalı olmasına rağmen kadın çalışan sayısı oldukça azdır. Kadınların televizyon ve gazetelerde çalışmamasının en büyük nedeni ise Taliban’a göre televizyon izlemenin günah olmasıdır. Bu nedenle başta kadın gazeteciler olmak üzere tüm gazeteciler üzerinde televizyonda çalışmamaları yönünde ciddi bir baskı söz konusudur.

2.8.4. Kadına Şiddeti Ortadan Kaldıran Yasa

STK’lar ve Kadın İşleri Bakanlığı, kadına yönelik şiddeti ortadan kaldırmak için ortak bir kanun hazırlamıştır. Afganistan hükümeti, 2009 yasayı çıkararak toplumsal cinsiyet eşitliğini güvence altına almıştır. Bu kanunla ilk defa 22 tür şiddet ve karşı tarafı sorumlu tutan fiiller tespit edilmiştir. Bu kanunun 5. maddesine göre bu suçlar arasında tecavüz, fuhuş yapmaya zorlamak, mağdurun kimliğinin kaydedilmesi, ifşa edilmesi ve kişiliğine zarar verecek şekilde yayınlanması, kimyasal, zehirli veya diğer zararlı maddeleri kullanmak, kendini yakma veya intihar etme veya zehir veya diğer öldürücü maddeler kullanmaya zorlamak, yaralama ve sakatlama, dövme, evlilik maksadıyla veya

¹⁰⁷ “Afganistan’da Kadın Televizyon Ağı Faaliyete Başladı”, (TRT, Dari), 07.06.2017 <https://www.trt.net.tr/dari/fgnsth/2017/06/06/>, (Erişim tarihi: 17.10.2023).

¹⁰⁸ Halil Selahşor, “Afganistan’da 2020’de 8 gazeteci öldürüldü”, (Anadolu Haber Ajansı), 03.01.2021 <https://www.aa.com.tr/fa/>, (Erişim tarihi: 17.10.2023).

bahanesiyle alıp satma, zarar verme, zorla evlendirme, evlenme veya eş seçme hakkının reddi, reşit olmadan evlenme, hakaret, aşağılama, taciz, zorla tecrit, kadını uyuşturucu bağımlısı olmaya zorlama, miras yasağı, kişisel eşya bulundurma yasağı, mülkiyet, eğitim, öğrenim, çalışma ve sağlık hizmetlerine erişim hakkının yasaklanması, zorla çalıştırma, medeni kanun hilafına birden fazla kadınla evlilik, akrabalık bağının reddi vardır. Bu yasa, yukarıdaki ceza davalarında öngörülen cezaları dikkate alarak ve davaları cezai kovuşturmayla sevk etmiştir.¹⁰⁹ Yasanın uygulanması amacıyla ilgili devlet kurumlarına belli yükümlülükler yüklenmiş olup, çeşitli bakanlıklardan temsilcilerin yer aldığı Yüksek Komisyon oluşturulmuştur. Bu komisyonun kararlarına dayanarak, il komisyonları kanunu mümkün olan en iyi ve verimli şekilde uygulamak için eylem ve işlemlerde bulunmakla görevlendirilmişlerdir.¹¹⁰

2.8.5. Kadın ve Çocuklara Yönelik Cinsel Tacizi Yasaklayan Yasa

Kadınlara ve çocuklara yönelik cinsel tacizi yasaklayan yasanın onaylanması, kadınların, sivil toplumun ve Afganistan parlamentosunun önemli kazanımlarından biri olarak değerlendirilmektedir. Cinsel taciz, ülkede sosyal bir gelenek ve ahlak dışı bir norm haline geldiğinden, bu yasanın onaylanması, kadınların ve kız çocuklarının yarasına küçük bir merhem olabilir. İstatistiklere göre, kadın ve kız çocuklarının yaklaşık %93'ü halka açık alan ve yerlerde, %87'si iş yerinde ve %89'u eğitim ortamında istismara ve cinsel tacize uğramaktadır. Kadınların ve kız çocuklarının yaşam döngüsü cinsel tacizle iç içe geçmiş durumdadır ve kadınların ve çocukların kötü muamele görmediği veya taciz edilmediği bunun yapılmadığı belki hiçbir gün ya da yer yoktur. Cinsel taciz, cinsel zevk taleplerini, kaba dil kullanımı veya fiziksel teması içerir. Kadın ve çocukların korku, rahatsızlık, boyun eğdirilmesi ve ayartılmasına neden olmak, pratikte kadın ve çocukların günlük yaşamlarında bunlardan en az birini deneyimledikleri bilinmektedir.¹¹¹

¹⁰⁹ Kanuni mane khaşinat aleyhe zenan, (Vezarete Adliye), 03 Nisan 2017, <http://old.moj.gov.af/fa/page/1717/1797>, (Erişim tarihi: 11.10.2023).

¹¹⁰ Hatice Necefi, ss. 47-70.

¹¹¹ İhsan Kane, Azar ve eziyet zenan der Afganistan padıdı fanhan kı der basıyari az qavının ba on ıshara shuda ast, Shebakaya Tahlili Garan, 14.07.2018, <https://www.afghanistan-analysts.org/dari-pashto/reports/rights-freedom/>, (Erişim tarihi: 11.10.2023).

Cinsel tacizin failleri de mahiyetine ve meydana geldiği yere göre farklılık göstermektedir. Araştırmalar, kadın ve çocukların evde bile hiçbir yerde güvende olmadıklarını ve baba, erkek kardeş, koca, amca, vb. yakınları tarafından cinsel tacize uğradıklarını göstermektedir. Cinsel tacizin kapsamı oldukça geniştir. Sadece ceza kanunları ve yönetmelikleri çıkararak ortadan kaldırılamaz. Ancak bilim adamları ve aktivistler bu yönde bir kültür oluşturmamın, bilgilendirmenin ve olumlu modelleri teşvik etmenin, mevzuatla birlikte uzun vadede etkili olabileceğini ve kadınlara ve çocuklara kötü davranmaya ve onları rahatsız etmeye alışkın erkek ve oğlan çocuklarının zihniyetini değiştirmenin mümkün olacağını düşünmektedirler.¹¹²

10 Kasım 2006 tarihinde oy çokluğu ile kabul edilen cinsel tacizi yasaklayan kanun, sivil toplum ve kadın hakları aktivistlerinin çabalarının sonucudur. Bundan önce 2005 yılında kadın tacizini yasaklayan yönetmelik onaylanmıştır. “Üçüncü derece norm” olması ve infaz güvencesinin olmaması nedeniyle failleri mahkûm etme kabiliyetine sahip olmayan bu düzenlemenin kabulü etkili bir sonuç doğurmamıştır. Mevcut kanun ise ülkedeki 14 bakanlık, savcılık ve mahkemeyi Yüksek Komisyon ile merkez ve il komiteleri çerçevesinde cinsel tacize karşı mücadele etmekle yükümlü kılmıştır.¹¹³ Bu kanun üç bölümden ve 29 maddeden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Genel Hükümler (esas, amaç, hükümler ve mağdur hakları) yer almaktadır. İkinci bölümde, önleyici tedbirler ve cinsel tacizle mücadele için Yüksek Komisyon ile merkez ve il komitelerinin kurulması ile komisyon ve komitelerin görev ve sorumlulukları ile bakanlıklara görevler verilmiştir. Üçüncü bölüm ise şikayetlerin sunulmasını ve incelenmesini, şikayetleri ele alan makamları, ihlal ve disiplin, bilinçlendirme programları, faillerin cezalandırılması, şikayetlerin geri alınması ve kolluk kuvvetlerinden bahsetmektedir. Yasanın en önemli amaçları cinsel tacizi önlemek, bu olgunun mağdurlarına destek olmak, sağlıklı bir çalışma ortamı oluşturmak, eğitim, öğretim ve sağlık hizmetlerine erişimi sağlamak ve medya halkın bilinçlenmesini sağlamaktır. Yasanın 24. maddesinde cinsel tacizin tanımı yapılmıştır: Bir kişi konuşma yoluyla, gayrimeşru jestler, yazılar veya taleplerle kadın veya çocukların karakter ve haysiyetlerine zarar vermekte veya korku ve güvensizliğe veya psikolojik baskılara neden olmakta veya kadın veya çocukların sosyal katılımını

¹¹² İhsan Kane.

¹¹³ Muhammed Ali Fakur, “Negahe ba kanun mane azar aziyet cinsi der barbare Zenan kodekan”, (Roznama etlaa roz) 16.11.2016 <https://www.etlaatroz.com/43121/>, (Erişim tarihi: 11.10.2023).

azaltmaktaysa bu eylemler kadınları ve çocuklara yönelik bir taciz olarak değerlendirilecektir.¹¹⁴ Yasaya göre gayri meşru istek, fiziksel temas, sözlü ve sözsüz taciz cinsel istismara örnektir. Cinsel tacizin önlenmesi ve cinsel tacizle mücadele edilmesi, kamu ve STK'lar arasında koordinasyonun sağlanması amacıyla cinsel tacizle mücadele için Yüksek Komisyon ve komitelerin kurulması gibi bazı önleyici tedbirler de öngörülmüştür. Yasanın 5. maddesine göre söz konusu komisyona, Çalışma ve Sosyal İşler Bakanı'nın başkanlığında Başsavcılık Yardımcılığı, İçişleri Bakanlığı Bakan Yardımcıları, Hac ve Vakıflar, Adalet, Halk Sağlığı, Bilgi ve Kültür, Eğitim, Yüksek Öğrenim, Kadın İşleri, Bağımsız İnsan Hakları Komisyonu üyesi, Yargıtay yetkili temsilcisi ve Bağımsız Savunma Avukatları Derneği Başkanı dahildir. Komisyonun görevleri cinsel tacizin etkenlerini araştırmak ve değerlendirmektedir. Yasada, kamuoyunu bilinçlendirme programlarının tasarlanması, resmi ve resmi olmayan birimler arasında koordinasyon, cinsel taciz suçuna ilişkin istatistik ve rakamların toplanması ve bu kanun hükümlerinin düzenlenmesi için ön müessesenin sunulması, yönetmelik ve destekleyici kanun tekliflerinin sunulması ve yıllık rapor hazırlanması öngörülmüştür. Bu yasanın yürürlüğe girmesinden üç ay sonra hukuk veya şariat alanında yüksek öğrenim görmüş bir kadın da dahil olmak üzere üç üyeli Cinsel Tacizle Mücadele Komitesi kurulmuştur. Bu kurulların en önemli görevleri arasında şikâyeti almak ve araştırmak, davacıyı bilgilendirmek, ceza davalarını savcılığa sevk etmek, davacı ile kanuni temsilcisinin (savunma avukatı) belirlenmesinde işbirliği yapmak, kendisine verilen şikâyetin takibini yapmaktır. Ayrıca adli ve idari makamlara iletme ve Kadın İşleri Bakanlığı'na üçer aylık rapor sunmak yer almaktadır. Yasanın 16. maddesine göre il ve ilçe meclislerinde bulunan tacizle mücadele kurulları, il ve ilçe meclislerinden üçer üyenin teşekkül etmesiyle oluşturulur ve daire başkanlığındaki merkez kurullarla aynı sorumluluğu yerine getirmektedir.¹¹⁵

¹¹⁴ Kanun mane azar aziyet cinsi der barbarezanan kodekan, (Md 24), <http://old.moj.gov.af/fa/page/1717/1797>, (Erişim tarihi: 11.10.2023).

¹¹⁵ Kanun mane azar aziyet cinsi der barbarezanan kodekan, <http://old.moj.gov.af/fa/page/1717/1797>, (Erişim tarihi: 11.10.2023).

2.9. Kadınlara Karşı Şiddet

Kadına yönelik şiddet özel bir kavramdır. Kadına yönelik tüm şiddet içeren davranışları tanımlamak için kullanılmaktadır. Bu şiddet biçimi belirli bir insan grubuna karşı uygulanmaktadır ve şiddetin temel dayanağı mağdurun cinsiyetidir. BM Genel Kurulu kadına yönelik şiddeti, kadınlara fiziksel, cinsel veya psikolojik zarar verebilecek cinsiyete dayalı her türlü şiddet eylemi olarak tanımlamıştır. Buna tehditler de dahildir. Bu eylemler hem toplumda hem de kişisel yaşamda zorlama veya keyfi olarak özgürlükten yoksun bırakmayı içermektedir. 1993 yılında yayınlanan Kadına Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Bildiri bu şiddetin aynı cinsten kişiler, aile üyeleri ve devlet tarafından uygulanabileceğini belirtmektedir. Bu nedenle, cinsiyete dayalı herhangi bir şiddet eylemi tanımlara ve temellere dayalı olarak kadına yönelik şiddet olarak değerlendirilmektedir. Kadına zarar veren şiddet, kadına yönelik şiddet olarak kabul edilmektedir. Afganistan hükümetini ulusal düzeyde zorunlu kılan ayrımcılık ve kadına yönelik şiddetle mücadelede ciddi önlemler almak bakımından Kadına Yönelik Şiddetin Yasaklanması Hakkında Kanun ve Kadın ve Çocuklara Yönelik Tacizin Yasaklanması Hakkında Kanun günümüzde iki önemli ve geçerli belgedir. Bu iki yasanın onaylanması, Afganistan hükümetinin son yıllarda kadına yönelik ayrımcılığı ve şiddeti ortadan kaldırmak için aldığı en temel önlemlerden biridir. Bu yasaların onaylanmalarının amacı, kadının yasal haklarını güvence altına almak ve insanlık onurunu korumak, ailenin sağlığını korumak ve kadına yönelik şiddete yol açan örf ve adetlere karşı mücadele etmek, çevre ve çalışma ve eğitim dokunulmazlığı konusunda uygun bir ortam sağlamaktır.¹¹⁶

2.9.1. Fiziksel Şiddet

Kadına yönelik en yaygın şiddet türü fiziksel şiddettir ve en yaygın tip kadına şiddet sayılmaktadır. Bu tür şiddet, mağdura fiziksel olarak zarar vermektedir ve olası herhangi bir antisosyal davranışı ifade etmektedir. Bu eylem kadının vücuduna dokunmakla başlamakta ve bazen kadını fiziksel olarak taciz etme aşamasına gelmektedir. Ancak kadına yönelik şiddetin yasaklanmasına ilişkin yasada kadına

¹¹⁶ Kanuni mane khasheinat aleyhe zenan, (Md.2), <http://old.moj.gov.af/fa/page/1717/1797>, (Erişim tarihi: 11.10.2023).

yönelik şiddet olarak dayak atmak, yakmak veya kimyasal ve diğer tehlikeli maddeler kullanmaya sevk etmek, yaralamak ve sakat bırakmak, cinsel taciz, zorla çalıştırma, şiddet içeren davranış sayılmaktadır.¹¹⁷

2.9.2. Psikolojik Şiddet

Dilsel ve psikolojik şiddet de kadına yönelik şiddetin yaygın bir örneğidir. Bu şiddet türü daha hafiftir. Bu şiddetin kadın mağdurların psikolojisi üzerinde de birçok olumsuz sonucu vardır. Aşağılama, sövme ve tehdit bu tür şiddetin yaygın biçimleri olup, kadının sosyal çevrede, evde, iş ve eğitim ortamlarında yok sayma, hakaret, aşağılama, kısıtlamaları da içermektedir.¹¹⁸ Başka bir deyişle, psikolojik şiddet bir şiddet türüdür. Bir kadının onurunu, haysiyetini, gururunu ve özgüvenini ciddi şekilde sarsan ve etkileyen bu tür davranışlar daha az şiddet olarak kabul edilmektedir. Ancak kadının kişiliği, ruhu, kişisel ve sosyal yaşamı üzerinde olumsuz etkileri ve sonuçları vardır. Kadına Yönelik Şiddetin Yasaklanması Hakkında Kanunda psikolojik şiddet olarak belirtilen örnekler arasında küfür, aşağılama, kendini yakmaya, intihara veya zararlı maddeler kullanmaya zorlamak, birden fazla kadınla evlenmek, zorla tecrit etmek gibi psikolojik şiddet türleri vardır. Bu şiddetin olumsuz sonuçları bulunmaktadır. Bunlar hayal kırıklığı, endişe ve stres, umutsuzluk, kendini küçümseme, başkalarına karşı kafa karışıklığı, bilişsel yetersizlik, özgüven kaybı, depresyon türleri ve kadının ev işleriyle ilgilenme ve sosyal işlere katılmaktan kaçınma konusundaki yetersizliği, çocuklarda şiddet içeren davranışların yeniden üretilmesi, kadının işyerinde verimsiz kalması ve psikoaktif madde kullanımına sığınması, fal ve falcılığa sığınması, kadının yeteneklerini kaybetmesi ve intihara teşebbüs etmesi, toplumsal ve ailevi itibarını kaybetmesi.¹¹⁹ Afganistan’da bu tür şiddet egemen kültür ve adetler haline gelmiştir.

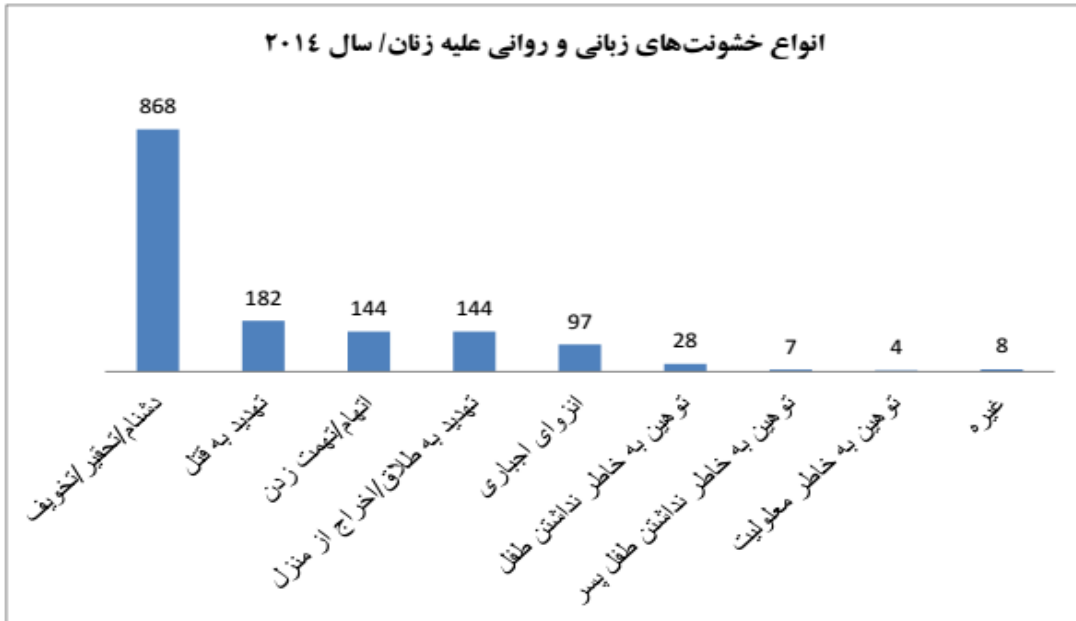
¹¹⁷ Abdul Kayyum Aiti, “Khasheinat aleyhe zenan der Afganistan”, (Roznama Afganistan ma), 12.11.2019 http://dailyafghanistan.com/opinion_detail.php?post_id=150396, (Erişim tarihi: 11.10.2023).

¹¹⁸ “Khaşeinat aleyhe zenan der Afganistan Havamel, zemini ha, vaziyet, khaşeinat aleyhe zenan”, (Komisyonu hukuk bashar Afganistan), 2015 <https://mail.aihrc.org.af/>, (Erişim tarihi: 11.10.2023).

¹¹⁹ Abdul Kayyum Aiti, (Erişim tarihi: 11.10.2023).

2.9.3. Cinsel Şiddet

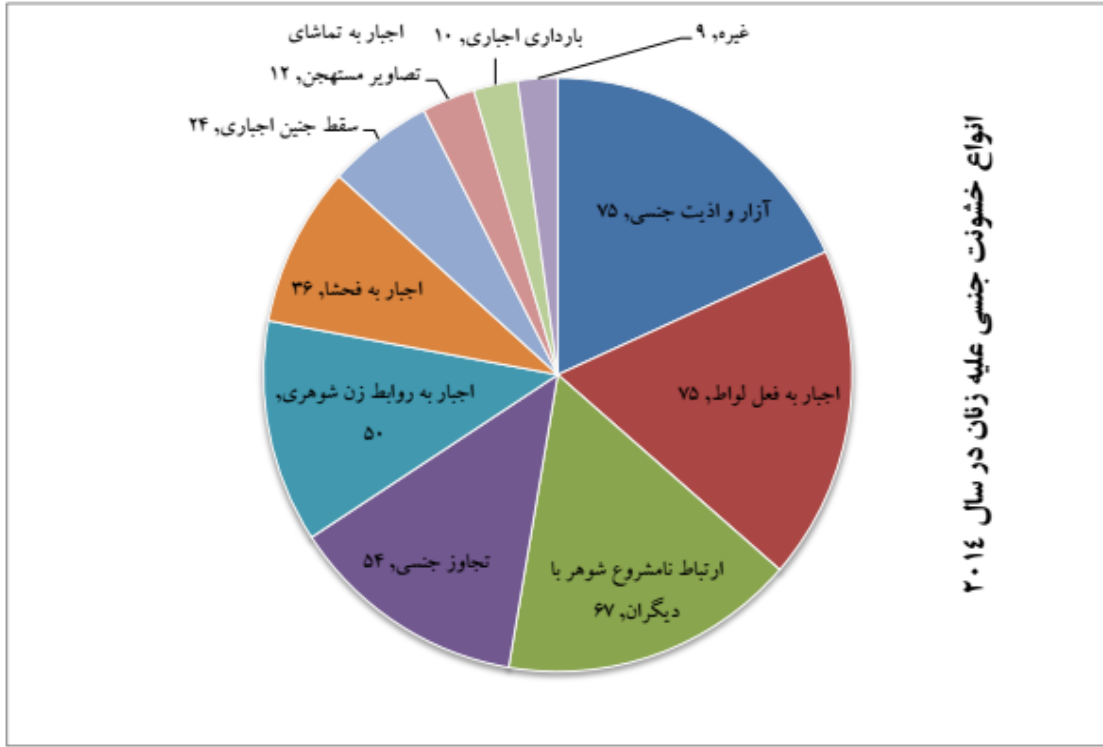
Cinsel şiddet, ülkedeki kadınların en ciddi sorunlarından biridir. Her yıl birçok kadın ve kız çocuğu bu suçun kurbanı olmaktadır. Cinsel şiddet istatistikleri endişe vericidir ve zaman zaman medyada bu tür vakalar yayınlanmaktadır. Ancak bu istatistikler, sorunun gerçek boyutunu göstermemektedir. Çünkü cinsel konular, Afgan sosyal gelenekleri bağlamında tabudur ve bunlarla uğraşmak iğrenç görülmektedir. Cinsel şiddet, cinsel saldırı, olağan dışı cinsel ilişkiler, cinsel hakaret ve aşağılama, zorla fuhuş, tecavüz, zorla kürtaj gibi farklı şekillerde ortaya çıkmaktadır. Tecavüz, Afganistan'daki en ciddi ve endişe verici cinsel şiddet vakalarından biridir. Cinsel istismar çoğu ülkede görülen bir olaydır. Dünyanın her yerinde bu konuda farklı istatistikler mevcuttur. Tecavüz, cinsel taciz, taciz ve fiziksel temas, kadın ticareti, fuhuş, ticari sömürü (müstehcen fotoğraf ve videoların üretimi), yasa dışı ilişkilere zorlama kadın ve çocukların cinsel istismarına örnek olarak gösterilebilir.¹²⁰

Kaynak: <https://mail.aihrc.org.af/>

Grafik 1: 2014 yılında Afganistan'da Kadına Yönelik Cinsel Şiddet Türleri

¹²⁰ Atefeh Tayeb, Sengi Saar, chap: 1, bahar: 2017, s. 10-12.

Kaynak: <https://mail.aihrc.org.af/>

Grafik 2: 2014 yılında da kaydedilen cinsel şiddet vakaları

Yukarıdaki istatistikler, önceki yıllarda olduğu gibi 2014 yılında da kaydedilen cinsel şiddet vakalarının birçoğunun ya zorla ve tecavüz şeklinde ya da mağdurdan bu cinsiyetin sorulması şeklinde yasa dışı cinsel ilişki ile ilgili olduğunu göstermektedir. Bu rakamlar, Afgan toplumunda kadın ve erkek arasındaki ilişkilerin durumunu gözler önüne sermektedir.

2.9.4. Kültürel Şiddet

Kadına yönelik şiddetin bir diğer türü de toplumun kültüründen kaynaklanan şiddettir. Afganistan toplumunun gelenek ve kültürünün erkeklere verdiği kapsamlı güç, erkeğin kendini ailenin reisi gibi hissetmesine ve ailenin özel alanında kadına şiddet uygulamasına neden olmaktadır. Afganistan'daki aile sistemi ataerkdir. Yerel ve siyasi gücün kullanılmasında erkeklerin ellerinin açık olduğu bu sistemin özelliklerinden biri de toplumsal yasalar karşısında erkek cinsinin üstünlüğüdür. Böyle bir sistemde erkek kadının daimî koruyucusudur ve bu şekilde Afgan toplumunda ataerki kültürün yerleşmesinin temel faktörlerinden biridir. Kültürel şiddet, ayrımcı kültürel ve toplumsal

yapının oluşmasında ve kadına yönelik şiddette belirleyici bir rol oynamaktadır. Bu şiddet kategorisi, evlilik amacıyla veya bahanesiyle alım satım, zorla evlendirme, evlenme hakkının veya eş seçme hakkının engellenmesi, reşit olmadan evlenme gibi durumları içermektedir.

2.9.5. Sosyal Şiddet

Toplumsal yapı, şiddetin bir kısmını kadına dayatmaktadır. Afgan toplumunun sosyal yapısına göre, erkekler daha fazla güce sahipken, kadınlar daha az güce sahiptir. Sosyal yapı şiddeti örnekleri fuhuşa zorlamak, kadın mağdur kimliğinin kaydedilmesi ve kişiliğine zarar verecek şekilde yayınlanması, taciz, kadınları uyuşturucu bağımlısı olmaya zorlamak, eğitim, öğrenim, çalışma ve sağlık hizmetleri ile sosyal faaliyetlere erişim hakkının reddedilmesi, çalışma, eğitim, sosyal ve kültürel faaliyetlerin engellenmesi bulunmaktadır ve bu şiddetin çoğu evli kadınlara uygulanmaktadır. Afganistan'da kadınlara yönelik kültürel şiddet yukarıda belirtilen yöntemlerle sınırlı değildir. Ancak başka kültürel şiddet vakaları da vardır. Kökleri toplumun kültüründe ve kültürel kalıplarında bulunabilir.¹²¹ Afgan Kadınlara Yönelik Şiddetin Yasaklanması Hakkında Kanununun 27. maddesinde yer alan evlenme hakkı ve Anayasa'nın 52. maddesinde herkes için ücretsiz kabul edilen sağlık kuruluşlarına erişim hakkı gibi önemli normlar, geleneksel Afganistan toplumunda insanların temel hakları arasında sayılmaktadır. Fakat Afganistan'da hak sahibi kadın ve çocukların bazı nedenlerden dolayı hala bundan mahrum kaldıkları bilinmektedir.¹²²

2.9.6. Ekonomik Şiddet

Kadına yönelik ekonomik şiddet farklı şekillerde yaşanmaktadır. Afganistan toplumlarını yöneten gelenekler ve anormal uygulamalar ekonomik şiddeti sert bir biçimde ortaya çıkarmaktadır. Kadınların ekonomik bağımsızlıklarının olmaması kadına yönelik şiddetin en önemli nedenlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bu da kadının

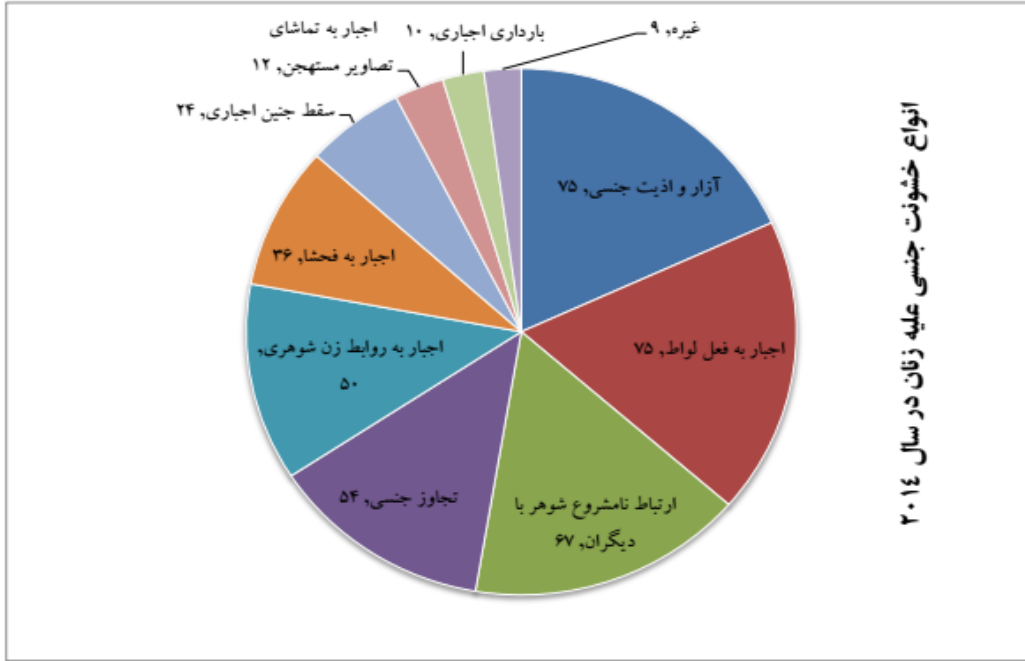
¹²¹ Kanuni Esasi Afganistan, (Md 43) 26.01.2004, <https://moj.gov.af/dr/>, (Erişim tarihi: 11.10.2023).

¹²² Kanuni mene khasheinat aleyhe zenan", (Khabar gazari zenan Afganistan), (Md 27) 03.04.2017, <https://www.awna.af/1396/01/03>, (Erişim tarihi: 17.10.2023).

kocasına bağımlı olmasına neden olmaktadır. Öyle ki, kadın toplumsal düzeyde erkeklerden daha aşağı bir konuma yerleştirilmekte ve aile kararlarındaki varlığına ve rolüne önem verilmemektedir. Dünyanın birçok yerinde kadınlar ucuz işgücü olarak kullanılmaktadır ve ekonomik güvenceleri olmadan hayatlarının sonuna kadar ailelerine bakmak zorunda olduklarını düşünmektedirler. Kadınlara yönelik ekonomik şiddet, kadınların nafakadan yoksun bırakılması, kişisel mal sahibi olma yasağı, miras haklarından yararlanamaması, çeyiz ödenmemesi, mirasa sahip olma yasağı ve maaşlarını alma haklarının engellenmesi şeklinde tezahür etmektedir.¹²³

Kadına şiddeti yasaklayan yasaya göre, miras yasağı, kişisel mal sahibi olma yasağı, akrabalık bağının reddi gibi davalar kadına yönelik ekonomik şiddetin en önemli örnekleridir. Ekonomik şiddet, kadınların yaşamlarını çeşitli şekillerde etkilemektedir. Bunlardan bazıları kadınların okuryazarlıktan yoksun bırakılması ve mesleki öğrenme fırsatlarına erişememesi, kadınların doğum izninden sonraki dönemde iş güvencesi riski, kadınların işyerinde daha düşük ücretlerden çalışması, kocanın dini ve geleneksel bir ehliyeti nedeniyle karısının çalışmasına engel olmasıdır. Boşama erkeğin hakkı olduğu için çoğu zaman ekonomik haklar boşanma karşılığında verilmektedir ve çoğu zaman kadınlara ödenmemektedir. Kocanın boşanması, ölümü veya kocanın yeniden evlenmesi durumunda, kadınlar yoksulluktan ciddi şekilde etkilenmektedir. Kadınların ekonomik açıdan kocalarına bağımlı olması ve kadınların ekonomik yönden zayıf kalması, çeşitli sorunlar yaratmaktadır. Aslında Afgan kadınları genellikle geleneksel ve gayri resmi yönü olan ekonomik faaliyetlerde bulunmaktadır. Örneğin halı dokumak ya da çiftliklerde çalışmak ve kendilerine ekonomik bir getirisi olmayan hayvancılık. Çalışan kadınlar bile hiçbir zaman paralarının ve sermayelerinin sahibi sayılmamaktadır.

¹²³ Mene khasheinat aleyhe zenan der Afganistan, (Rapor salna AIHRC), 6.01.2013, <https://www.refworld.org/>, (Erişim tarihi: 17.10.2023).

Kaynak: <https://mail.aihrc.org.af/>

Grafik 3: 2014 yılında da kaydedilen cinsel şiddet vakalarının

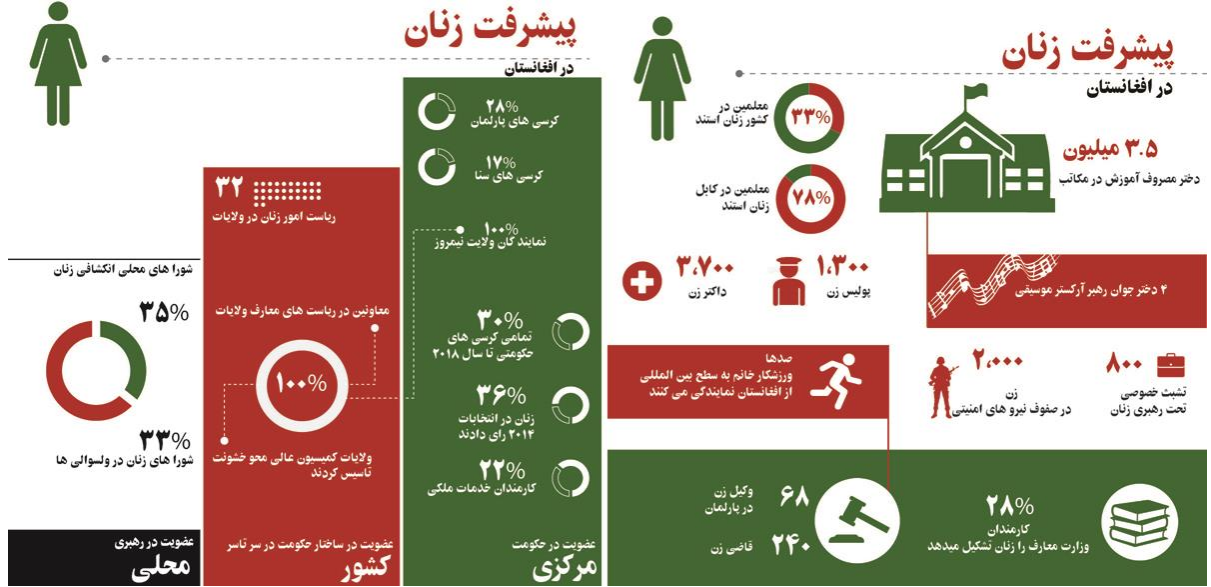
3. AFGANİSTAN'DA KADIN HAKLARI VE SİYASİ KATILIM (2001-2021)

3.1. Afganistan'da Kadınların Siyasi Varlığının ve Önündeki Engeller

Afgan kadınları, 1996'dan 2001'e kadar Taliban yönetimi altında kamusal yaşamdan tamamen dışlanmıştı. Yıllarca yüzlerini burka ile örtmek zorunda kaldıktan sonra, Afgan kadınları büyük ilerleme kaydetmiştir. Önceki yıllara göre, Afgan kadınları merkez ve şehirler düzeyinde hükümet yapısında önemli bir konuma sahip Afganistan parlamentosunun %28'ini kadınlar oluşturuyor. Dünya Bankası'na göre, bu kombinasyon Fransa, Kanada, Polonya, Avustralya ve ABD dahil olmak üzere ülkelerin %67'sinden daha yüksektir. Kamu hizmeti çalışanlarının %20'den fazlası kadındır ve hükümetteki liderlik pozisyonlarının %10'u kadınlar tarafından gerçekleştirilmektedir.

Taliban sonrası dönemde Afgan kadınları için çeşitli alanlarda iş imkanları artmıştır. Asya Vakfı tarafından 2015 yılında Afganistan kadınların evleri dışında çalışma durumlarında bir artış gözlemlenmektedir. Kadınlar, Afganistan'ın güvenlik güçlerinde daha fazla istihdam edilmektedirler. Afgan Ulusal Polis Gücüne 1.300 kadın polis memurunu dahil etmiştir. Silahlı Kuvvetlerin 2000'den fazla mensubu kadındır. Ülkedeki doktorların %20'sini üç bin yedi yüz kadın oluşturuyor. İki binden fazla kadın özel medyada çalışıyor ve 30'dan fazla medya kuruluşunun ve 800 ticari şirketin yönetiminde kadınlar yer almaktadırlar. Üç buçuk milyon Afgan kız çocuğu okula gidiyor ve onların yaklaşık üçte biri 2016'da okula kaydolmuştur. Ulusal Birlik Hükümeti 34 ilde bir Milli Eğitim Müdür Yardımcılığı kontenjanının kadınlara tahsis edilmesine karar vermiştir. Kadın öğretmenlerin oranını artırmak amacıyla, eğitim için bir halk katılım programı başlatılmıştır. Yüksek maaşlı 300 kadın öğretmen, kadın öğretmenin az olduğu ya da hiç olmadığı altı ilde gönderilmiştir. Bu ilerlemelere rağmen, Afganistan'ın kadınlarının hem kanun kapsamında altında hem de uygulamada tam ve eşit vatandaşlığa kavuşması için kat etmesi gereken daha uzun bir yol vardır. Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu, kızların yüzde 46'sının 18 yaşından önce evlendiğini ve ülke genelinde kızların yalnızca yüzde 21'inin ilkokulu bitirdiğini tahmin ediyor. Kadınlar arasında okuma yazma bilmeme oranı %80'e ulaşıyor ve çalışan kadınlar hâlâ hor

görülmüyor. Afganistan, dünyadaki en yüksek cinsiyet şiddeti ve anne ölüm oranına sahiptir.¹²⁴

Kaynak: <http://afghanistanembassy.org.uk/dari-pashto/>.

Şekil 1: Kadınların devlet kurumlarının farklı düzeylerindeki rolü ve katılımı

Çeşitli faktörler Afgan kadınlarının dünyanın farklı yerlerindeki diğer kadınlar gibi siyasete katılımını imkânsız hale getirdiğinden söz edilebilir. Bu durumu doğuran nedenler psikolojik, sosyo-ekonomik ve kültürel kodlardan kaynaklanabilmektedir.

3.1.1. Psikolojik Nedenler

Kadınların siyasete aktif olarak katılmalarını engelleyen iki önemli psikolojik faktör vardır. Bunlar siyaseti, karmaşık ve şiddetle eş anlamlı görmeleridir. Bu alanı güçlülerin kontrolünde olduğunu kabul etmeleri nedeniyle hissedilen güçsüzlük sonucu ortaya çıkan siyasi faaliyet için motivasyon eksikliği söz konusudur. Dolayısıyla, kadınların siyasete katılımının önündeki psikolojik engeller daha çok zihinsel faktörlerden kaynaklanmaktadır. Afgan kadınları siyasette aktif katılımcı düşünce yapısına sahip değildir. Afganistan'ın siyasi ve sosyal hayatında uzun süredir dikkate

¹²⁴ “Nakşa meşaharekat zenan der sutuye makhtalef nehata ha devleti”, (Sefarati Afganistan dar Landan), 23.09.2016, <http://afghanistanembassy.org.uk/dari-pashto/>, (Erişim tarihi: 20.10.2023).

alınmadıkları için siyasi açıdan etkili olacaklarına inanmamaktadırlar. Bu durum onlar için bir alışkanlık haline gelmiştir.¹²⁵

3.1.2. Sosyo-Ekonomik Nedenler

Kadınların siyasete aktif katılımının önündeki bir diğer engel de ekonomik ve sosyal faktördür. Afganistan’da kadının eş seçimi mümkün değildir ve bu nedenle baskı altına alınan kadına çalışma ve politik farkındalık kazanma fırsatı verilmemektedir. Erkeklerin aksine, kadınların yeterli siyasi deneyimi yoktur. Birçok erkek, topluluktaki faaliyet ve istihdam türü nedeniyle siyasi deneyime sahiptir. Bu faktör, kadınların ev dışında çalışma şansını kaybetmelerine ve finansal kaynaklara erişimden mahrum kalmalarına neden olmaktadır. Uygun finansal kaynaklar olmadan siyasi hayata katılmak mümkün olmamaktadır. Ekonomik açıdan için erkeklere bağımlı olan kadınların finansal olarak bağımsız olmaları ihtimali düşüktür. Çünkü toplumun siyasi düzenine istedikleri gibi serbestçe ve maddi imkânlarına güvenerek katılamamaktadırlar. Bu da onların topluma siyasal katılımlarının önünde bir engel teşkil etmektedir.

3.1.3. Toplumdan Kaynaklanan Kültürel ve Geleneksel Nedenler

Kadınların özellikle üst düzeylerde siyasal katılımının önündeki en önemli engellerden biri kültür ve gelenektir. Ataerkil kültürü, ev işlerini kadınların görevi olduğu algısıyla bir bakıma kadınları eşit katılım fırsatından mahrum bırakmaktadır. Bu nedenle giderek aynı değerlerle orantılı davranış kalıpları, zihinsel bir girdi haline gelmektedir. Kadınları bir kocaya, çocuğa veya aileye hizmet etmek için evde tecrit etmek buna bir örnektir.¹²⁶ Kadın-erkek ikilisi arasında kadın izolasyonu ve ikisi arasındaki ayrım, erkeği daha güçlü kılmaktadır. Ağırlıklı olarak erkek bir kimliğe sahip olan siyaset, erkeklere bir tür rant peşinde koşan bir konum vermiş ve erkekleri siyasi

¹²⁵ Am el-Binin Chabaki, “Naqsha amel ravanshanakhitti dar mushareket siyasi zenan”, (Ulme ijtemyi allameh), shomara: 19, 2003 (نقش عوامل روان شناختی در مشارکت سیاسی زنان 2003), (Erişim tarihi: 17.12.2023)

¹²⁶ Friedman Jane, Feminizm (Tercüm Firoozeh Mohajer) Ashian intesharat, Tahran 2003, s. 26.

yapının zirvesine yerleştirmiştir. Afganistan’da pek çok kişi, kadınların siyasi faaliyet için uygun olmadığına ve bunu hiçbir şekilde yapamayacaklarına inanmaktadır. Bu hâkim inanç, erkeklerin bilinçsizliği ve tarihsel egemenliği nedeniyle birçok kadın tarafından bile kabul görmüştür.

3.2. İslamcı Radikaller

İslamcı radikal gruplar, yeni gelen devlet düzenlerinin monarşi dönemindeki gibi dini kurallara ve dini yapılanmalara aykırı olan uygulamalarına karşı tavır takınmaya başlamışlardır. Çünkü yeni yönetimler, monarşi idarelerinde olduğu gibi şer’i kurallar yerine Batı ağırlıklı modern yasaları ön planda tutmaya çalışmışlardır. Bunun neticesinde radikallerin tepkileri halk tarafından da destek görünce, bu gruplar hızlı bir şekilde güce dönüşmeye başlamıştır.¹²⁷

Radikalizm, davranışsal eğilim ve ideoloji için tanımlayıcı bir terim olup, gittikçe hoşgörüsüzlüğe ve farklı şiddet seviyelerine doğru evrimlemektedir. Radikaller bireyler, gruplar ve kitleler olarak üç düzeyde varlık göstermektedirler. Bunlar şiddeti meşru gören aşırılıkçılar, gelenekselliği savunanlar ve radikalleşme potansiyeli taşıyanlardır. Ayrıca genellikle hoşgörüsüzlük, ayrımcılık ve şiddetli direniş çağrılarıyla ilişkilendirilmektedir.¹²⁸

3.2.1. Afgan Radikalizminin Kökeni

Afganistan’da radikalizmin kökeni, ülkedeki 40 yıllık savaş ve çatışma süreçleri ve askeri politika temelli olduğu söylenebilir. Sovyetler Birliği’nin saldırganlığına karşı “cihat” adı altında “kutsal savaş” başlamıştır. 1970 ve 1980 dini grupları, Sovyet işgaliyle zirveye ulaşan sosyalist ideolojilere karşı koymuştur. Cihat ilanıyla birlikte çoğu insan, bir direniş yolu olarak İslam’ın köktendinci görüşlerine yönelmiştir. Sovyetler Birliği’nin Afganistan’dan çekilmesinin ardından ülkede iç savaş devam

¹²⁷ Muhammed Naim Naimi, Taliban Hareketi Üzerine Bir İnceleme: Din ve Terör, (Editör: Mehmet Altıntaş), Ayrıntı basımevi, Ankara, 2019, s. 116-117.

¹²⁸ Ali Kemal Erdem, “Taliban’ın “zaferi” diğer İslam ülkelerindeki radikal hareketleri güçlendirir mi?”, Independent Türkçe, 17.08.2021, Taliban’ın “zaferi” diğer İslam ülkelerindeki radikal hareketleri güçlendirir mi? | Independent Türkçe (indyturk.com), (Erişim tarihi: 20.12.2023).

etmiştir. Cihat adı altında Sovyetler Birliği'ne karşı savaşıyan siyasi-dini gruplar bu kez karşı karşıya gelmişlerdir. Ancak bu çatışmaların çoğu etnik-mezhepsel temelli olmuştur. Dini farklılıklara dayalı olarak meşrulaştırılan ve yaratılan savaşların ve Afganistan'ı kontrol altına almak ve yönetmek için köktendinci fikirlerin ardından Taliban adı altında Mücahitlere karşı duran bir grup köktendinci ortaya çıkmıştır. Bu yıllarda hem Mücahitler hem de Taliban birçok şiddet içeren eylemlerde bulunmuştur.¹²⁹

11 Eylül saldırılarının ve ABD'nin müdahalesiyle Taliban'ın devrilmesinin ardından Afganistan'da köktendincilik başka bir biçim almış ve yeni bir aşamaya girmiştir. İslami araştırmalar uzmanı Mohammad Mohak'a göre, son 35 yılda bölgede iktidara ulaşmak için din faktörü en çok kullanılan araç olmuştur. BBC'ye göre bu yorum, 1989'de İran İslam Devrimi'nin zaferine, dinin Pakistan siyasetindeki önemli rolüne ve Afgan Mücahitlerin zaferine göndermede bulunmaktadır.¹³⁰ Ancak Hafız Mansur, radikallerin Selefilik'ten kaynaklandığını ve Suudi Arabistan'daki Selefilik'in Pakistan'daki dini okullar aracılığıyla Afganistan'daki dini okullara girdiğini iddia etmektedir. 16 Aralık 1392'de Sobh gazetesinde yayınlanan araştırmaya göre, 1970'ten itibaren Afganistan'ın dini partileri Camiat'ül İslami Pakistan tarafından kurulmuş ve desteklenmiştir. Bu partilerin Müslüman Gençlik olarak adlandırılan gençlik kolu, 1968-1973 yılları arasında Kabil'de oldukça aktifti. Davut Han'ın darbesinden sonra, bu grup Pakistan'a gitmiş ve orada etkinliği artırmıştı. 2001'de Taliban'ın devrilmesinden sonra radikaller, faaliyetlerine farklı bir şekilde devam etmişlerdir. Ancak bu kez Taliban grubu, terör örgütü El Kaide ve Hizbe-e-İslami Afganistan'ın Gulbeddin Hikmetyar liderliğindeki askeri koluyla birlikte bir dizi dini okul, dini ve sosyal kuruluş radikaller yanlısı ideolojiyi yaymaya başlamıştır. Cemaat Islah, Hizb'ut-Tahrir, Kunduz vilayetindeki Eşref-ül-Madarlar, cami imamları, birtakım medreseler ve hatta bir takım üniversite hocaları bu kategoriye girmektedir.¹³¹

¹²⁹ İlyas Navandiş, Afganistan'da Aşırılığın Yayılmasından Neden Endişe Duyalım? (Günün Bilgisi), 10.11. 2016, <https://www.etilaatroz.com/43860/>, (Erişim tarihi: 20.10.2023).

¹³⁰ Ayub Arvin, "Efrat giray ve bazı qudrat dar, Afganistan", BBC, 02.12.2016, <https://www.bbc.com/persian/afghanistan-38142355>, (Erişim tarihi: 20.10.2023).

¹³¹ "Radikalizmi kavmi vahqıye Taliban qarne 21", (Roznama Etlaat roz), 28.10.2022, رادیکالیسم قومی طالبان و واقعیت های قرن بیست و یکم - اطلاعات روز (etilaatroz.com), (Erişim tarihi: 20.10.2023).

3.2.2. Üniversitelerde Radikaller

Son yıllarda ülke genelinde üniversite ortamlarında gerçekleşen birkaç olay, öğrenci radikalleşmesine yönelik potansiyel kapasite ve üniversitelerin onları teşvik etmede oynayabileceği rol hakkında endişeleri artırmıştır. 2009'da Nangarhar Üniversitesi'ndeki 3 bin öğrencinin ABD operasyonunu protesto etmek için yaptığı gösteri, 2011'de Loya Jirga'nın ABD ile stratejik iş birliğini destekleyen kararını protesto etmek için öğrenci gösterisi, Kabil Üniversitesi yurdunda Aşure günü bir öğrencinin ölümüne yol açan mezhep çatışması gibi üniversite ortamlarında meydana gelen önemli olaylardandır. Afganistan Stratejik Araştırmalar Merkezi'nin yayınladığı bir rapora göre 2012'de Kabil Üniversitesi'nde yaklaşık 5 bin öğrenci ve öğretmen, yurt dışında çekilen İslam karşıtı bir filmi protesto etmiştir. Mayıs 2013'te bir kez daha Kabil Üniversitesi öğrencileri kadına yönelik şiddeti yasaklayan yasayı protesto etmiştir. Bu toplantıların bazılarında rahatsız edici olan şey, siyah, beyaz ve yeşil bayrakları sırasıyla El Kaide, Taliban ve Hizb-e-İslami Hikmetyar'ın askeri kanadı tarafından açılmıştır. Rapora göre, protestolar bu tür kenar siyasi gruplar ve köktendinci aktivistler tarafından giderek daha fazla organize edilmektedir. Bir kurum olarak üniversite, öğrencilerin köktendinciliğinde güçlü bir rol oynamamaktadır. Ancak tartışmalı siyasi atmosfer ve hızlı seferberlik için oluşan fırsatlar, bunu mümkün kılmaktadır.¹³²

3.2.3. Siyahlı Kızlar Eşref El-Madaris

Radikallerin eylemleri sadece yukarıdaki vakalarla sınırlı değildir. Mart 2014'te BBC muhabiri Melyar Sadegh Azad, ülkenin kuzeyinde yer alan kızların eğitim aldıkları bir dini okul hakkındaki yazısında şunları Kunduz'daki Eşref el-Madaris okulunda radikal İslami fikirlerin teşvik edilmesi, genç Afgan kadınlar arasında köktendinciliğin yayılmasına ilişkin endişeleri artırdığını belirtmiştir. Bu okulda verilen din eğitiminin siyasetle karıştırıldığı ve ülkede yaygın olan kültür ve geleneklere aykırı olduğu, öğrencileri arasında radyo dinlemek, TV izlemek, fotoğraf çekmek, öğretmenler günü, anneler günü, yılbaşı, doğum günü gibi günleri kutlamak, kadınların ev dışında çalışması

¹³² Radikalizmi maazabı ve tahsiratı on bar zindagi zenan Afgan", Khabargozari zenan Afganistan, 26.12.2020, <https://www.awna.af/1398/09/26/>, (Erişim tarihi: 20.10.2023).

haram sayılmaktadır. Maulvi Abdul Khaliq ve Müftü Sirajuddin tarafından kurulan bu okulda 6 bin kız çocuğu eğitim görmektedir. Bu okulun Takhar ve Baghlan'da şubeleri bulunmaktadır. BBC'ye göre Eşref Al-Madaris'in Başkanı Mevlevi Abdul Khaliq, okulun kuruluş amacının kızları İslam'ın öğretileri ve tarihi hakkında bilinçlendirmek olduğunu söylemektedir. Çünkü İslam'ın başlangıcında Müslüman kızlar birçok dini faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bu rapor Eşref el-Madaris'in öğrencilerinin hatta bazı durumlarda devlet okullarının öğrencilerini kafir olarak adlandırdıklarını göstermektedir. Onlara göre, erkek öğretmenlerin kız öğrencilerle yüz yüze görüşme ya da onlara ders verme hakları yoktur, onlara kabin içinden ya da perde arkasından ders vermek zorundadırlar.¹³³

3.2.4. Farkhunda Malekzadeh'in Öldürülmesi

Farkhunda, 27 yaşında bir Afgan kızıydı. İlahiyat Fakültesi'ni yeni tamamlamış ve öğretmen olmak için hazırlanmaktaydı. 2015'in mart ayında dini eğitim verdiği caminin önünde Mulah Zehureddin adlı bir kişi Arapça yazılı kitaplar ve muskalar satarak din ticareti yapmaktaydı. Bu sattığı şeylerden hiç hoşlanmayan Farkhunda, insanların umudunu sömüren ve sattıklarıyla kesesini dolduran kişiye karşı etraftaki kadınları bilinçlendirmek istemiştir. Kur'an'da bu tür hurafelere yer olmadığını belirterek Mulah adlı kişiye tepki göstermiştir. Bu tepkiler karşısında kendisini haklı çıkarmak adına Farkhunda'ya iftira atan Mulah, "Bu kız Kur'an'ı yakıtı ve ben gözlerimle onu gördüm" diyerek bağırıştır. Bunun üzerine "Ben bir Müslüman'ım ve bir Müslüman asla Kur'an'ı yakmaz" diyerek kendisini müdafaa eden Farkhunda'nın çevresine öfkeli bir kalabalık toplanmıştır. Kimse onun kendisini savunmasını dinlememiş ve saldırmaya başlamışlardır. Kalabalık grup özellikle şiddeti Farkhunda'nın kafasına uygulamıştır.¹³⁴ Çünkü kadının kafasından geçen fikirlere onların kendilerince tahammülü yoktu. Akıllarındaki tek düşünce, "Nasıl olur da hem de bir kadın çıkıp Kur'an'ı yakabilirdi?" İş tokat, dayakla sınırlı kalmayıp, kadını bir

¹³³ İlyas Navandiş, "Reyşaha deloyl gösteriş ifratgereği der Afganistan", Şafaqna 12.12.2016 <https://af.shafaqna.com/FA/173368>, (Erişim tarihi: 20.10.2023).

¹³⁴ Nasir Ahmad Ahmadi, Afganistan'da Kadınlara Yönelik Şiddet Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme, Sosyoloji Bölümü, (Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisan Tezi), Eskişehir, Mart 2017, s. 79-80.

çatı kata çıkartıp aşağıya atılmış ve bu da yetmeyip kıvranan bedenini üzerinden arabayla geçip ezmişlerdir. 200 erkek tarafından 30 dakikadan fazla linç edildikten sonra üzerine benzin döküp, Farkhunda'nın bedeni ateşe verilmiştir. Bu vahşete Afgan kadınları dayanamayıp sokaklara çıkmışlardır. Bu olay dünya kamuoyunda büyük yangı uyandırmıştır. Farkhunda'nın öldürülmesi, Afganistan'da kadın haklarına yönelik saldırıların bir örneğidir. Olay, Afganistan'ın toplumsal cinsiyet eşitliği konusundaki sorunlarını da gözler önüne sermiştir. Farkhunda'nın öldürülmesi, Afganistan'da kadın hakları savunucuları tarafından bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. Olay, kadınların toplumda daha fazla hak ve özgürlük elde etmesi için mücadelenin önemini bir kez daha ortaya koymuştur.

3.2.5. Devam Eden Çatışmaların Kadınlar Üzerinde Etkisi

Afganistan'ın 34 vilayetinin kent nüfusu illere göre değişmektedir. Örneğin bu sayı Badghis'te yarım milyon iken Kabil'de 5 milyonun üzerindedir. Kentleşme son 10 yılda hızlı olmasına rağmen nüfusun %74'ü kırsal kesimdedir. Gelir, eğitim ve kamu hizmetlerine erişimde kırsal-kentsel bölgelerdeki eşitsizlikler derindir ve giderek artmaktadır. Dünyanın en fakir ülkelerinden biri olan Afganistan'da tahminen halkın %40'ı yoksulluk içinde yaşamaktadır. Afgan kadın ve kızlarının konumunu iyileştirme çabaları, Taliban'ın 2001'de devrilmesinden sonra eğitim, istihdam ve siyasi temsil fırsatları iyileşmiştir. Örneğin, 2018 itibarıyla Afgan kızlarının %83'ü ilkokula kaydolarken ve 2019 itibarıyla 1000'den fazla Afgan kadını kendi işini kurmuştur. Bu iki faaliyet daha önce Taliban tarafından yasaklanmıştı. Ancak Afgan kadınlarının ortalama okullaşma oranı hala düşüktür. Afgan hükümetinin çöküşü ve Ağustos 2021'de Taliban'ın dönüşü, Afgan kadınlarının geçmişteki ilerlemelerini açıkça tehlikeye atmış olup, onların hak ve adalete erişmelerinde ciddi tehdit söz konusudur. Son olaylardan önceki bazı mütevazı kazanımlara rağmen ilerleme doğrusal değildir. Ülke hâlâ önemli ölçüde sorunludur. WPS Endeksi'nde 170 ülkenin yer aldığı 2021 küresel sıralamasında Afganistan, 2017'den bu yana görece ve mutlak anlamda düşüş göstererek en kötü puanı almıştır. Kadınların cep telefonu kullanımı, parlamentoda temsil ve toplum güvenliği algısı gibi çeşitli göstergelerde Afganistan gerilemektedir. Dünyanın geri kalanının çoğu iyileşirken küresel endekste güvenliğin tüm boyutlarında Afganistan'ın puanı Güney Asya'nın en kötü, dünyanın ise en kötülerini arasında yer almaktadır. Bu çalışma, devam

eden çatışmalar nedeniyle kadınların statüsünün ve fırsatlarının nasıl tahrip edildiğini ortaya koymaktadır.¹³⁵

Afganistan, 2021 küresel WPS Endeksi'nde dünyanın en kötü sıralamasında yer alırken, ülke içinde derin bir eşitsizlik söz konusudur. Bazı illerde yaşayan milyonlarca kadının durumu diğerlerinden çok daha kötüdür. Ulusal endeks puanları Panjšhir'de 0,639'dan Uruzgan'da 0,162'ye kadar değişmektedir. En büyük farklar Bamyan'da 100.000 kişi başına 7 ölümden Uruzgan'da 301 ölüme kadar değişen oranlarda organize şiddette yaşandığı belirtilmektedir. Kabil'in kuzeydoğusundaki Penşir vilayeti, güvenlik boyutunda nispeten iyi bir performans sergileyerek Afgan ulusal endeksinin başında yer almaktadır. Ancak eyaletteki organize şiddet oranı (100.000 kişi başına 8,8 ölüm) hâlâ en kötü 10 ülke arasındaki oranlarla benzer bir seviyededir. Dünyada Penşir'in mevcut yakın partner şiddet oranı (%23 olarak rapor edildi) ulusal ortalamanın yaklaşık yarısı kadardı. Ancak küresel ortalamanın iki katıdır ve dünyadaki en kötüler arasındadır. Penşir'de kızların ortaöğretime katılım oranı %51'di. Bu oran ulusal ortalamanın iki katıdır. Ancak yine de Güney Asya için tahmin edilen %60'lık ortalamanın çok altındadır. Kızların eğitime erişimi Kabil ve Penşir'de en yüksek seviyedeysen, kadın istihdamı düzeyi her iki ilde de düşüktür. Bu da Orta Doğu ve Kuzey Afrika'daki örnekleri hatırlatmaktadır. Afganistan'ın orta ve kuzeydoğu bölgelerinde yer alan Badahşan, Belh, Bamyan, Daikundi, Faryab, Jawzjan, Parwan ve Takhar'da Hazara, Tacik ve Özbek etnik çoğunluğu bulunmaktadır. Bu toplumlar eğitim ve kadınların aile içi karar alma süreçlerine katılımı açısından ulusal ortalamayı aşmış durumdadır. Daikendi, %45 ile kız ortaokullarında en yüksek okullaşma oranına sahip iken, karar alma süreçlerine katılım oranı da %74 ile ikinci sıradadır.¹³⁶

¹³⁵ Tracking sustainable peace through inclusion, justice, and security for women, 2021, Georgetown Institute for women, <https://giwps.georgetown.edu/wp-content/uploads/2021/10/WPS-Index-2021-Summary.pdf>, (Erişim tarihi: 20.10.2023).

¹³⁶ Afghanistan: Multidimensional Poverty Index 2016–2017. Report and Analysis, 2016–2017, NSIA, Kabil, 2019, https://www.mppn.org/wp-content/uploads/2019/03/AFG_2019_vs9_online.pdf, (Erişim tarihi: 20.10.2023).

3.3. Taliban'ın Yükselişi ve Kadın Haklarında Geriye Dönüş

İnsan hakları öğretisine göre tüm insanlar, insan hakları ve onur açısından özgür ve eşit doğmakta ve sırf insan oldukları için bu haklara sahip olmaktadır. Taliban'ın 15 Ağustos 2021'de Afganistan'ın kontrolünü ele geçirmesinin ardından bu ülke, insan hakları ve özellikle kadın hakları açısından tarihinin en karanlık günlerini yaşamıştır. Bugün Afgan halkı en temel insan haklarından mahrum bırakılmış, toplumun aktif yapısının yarısı olan kadınlar siyasi, sosyal ve ekonomik hayattan tamamen dışlanmıştır. Taliban, ülkenin kontrolünü ele geçirdikten sonra Afgan kadınlara yönelik yaygın ve sistematik ayrımcılık ve en ağır kısıtlama ve yoksunlukları uygulanmıştır.¹³⁷

3.3.1. Kadın ve Kız Çocuklarının Eğitim Hakkının Engellenmesi

Taliban, 1996-2001 yılları arasında yaptığı gibi, kız çocuklarını ve kadınları ilkokul seviyesinin üzerinde eğitim hakkından mahrum etmiştir. Kız çocuklarının eğitiminin yasaklanması Afganistan'ı dünyada kızların ve genç kadınların ortaöğretim ve yükseköğretim kurumlarında eğitim almasının yasak olduğu tek ülke haline getirmiştir. Taliban'ın kadınların üniversite eğitimini yasakladığını duyurmasının üzerinden bir aydan fazla zaman geçtikten sonra bazı üniversitelerde protesto için dışarı çıkan erkek öğrencilerin, Kabil Üniversitesi önünde yasağa karşı tek başına protesto gerçekleştiren genç bir kadının ve canlı yayında istifa eden ve diplomalarını yırtan bir profesörün görselleri dünya genelinde ekranlara yansımıştır. Ayrıca Kabil sokaklarında ve Takhar vilayetinde yaklaşık iki düzine kadının protesto gösterisi gerçekleştirdiği dair haberler vardır. BM göre Mart 2022'de Taliban kızların orta öğretimini yasaklamıştır ve bu durum bir milyondan fazla kız çocuğunun okuldan ayrılmasına anlamına gelmektedir. 20 Aralık'tan sonra üniversiteye giden binlerce Afgan kadını da belirsizlik içindedir. Yasak duyurulduğunda birçoğunun mezuniyetine yalnızca bir dönem kalmıştı. 2020 yılında ülkedeki üniversitelere kayıtlı 400.000 Afgan'ın 110.000'i kadındı. Üniversiteye giden kaç Afgan kadının da yasaktan etkilendiğine dair yakın zamanda bir tahmin yoktur. Ancak sayı 100.000'in üzerinde olması muhtemeldir. Her ne kadar Taliban yetkilileri geçmişte olduğu gibi sert kısıtlamalar getirmeyeceklerini söylese de

¹³⁷ Mehri Rızaei, "Vaziyet hukuk bashari zenan Afganistan der hakimiyet Taliban", Roz khabar, 11.01.2023, <https://www.etilaatroz.com/167580/>, (Erişim tarihi: 20.10.2023).

iktidara geldiklerinden bu yana kadınlar eğitim, insani yardım, istihdam, adalet ve sosyal konulardaki kısıtlamalarla sistematik olarak kamusal ve siyasi hayattan dışlanmaktadır. Sağlık hizmetleri son 20 yılda doğan ve görece özgür ortamda büyüyen üniversiteli kadınların çoğu, sınırlı bir yaşam tarzına alışkın değildir. Fakat şu anda ekonomik çöküşün ve derinleşen insani krizin ortasında evlerine kapanmış durumdadır. UNESCO'nun yayınladığı istatistiklere göre okulların kızlara kapatılması nedeniyle 1,1 milyon kız çocuğu ve kadın eğitim dışı kalmış, Afgan kız çocuklarının %30'u hiç okula gidememiştir. UNESCO, 2022 yılının son ayında üniversite kapılarının kızlara kapatılmasıyla birlikte 100 bin kız öğrencinin devlet ve özel üniversitelere erişiminin engellendiğini de belirtmiştir. UNESCO, kadınlar arasındaki okuryazarlık oranının 2001'den 2018'e kadar %17'den yüzde 30'a çıktığını eklemiştir. UNESCO, son 20 yılda Afganistan'da eğitimin ana destekçilerinden biriydi, yalnızca bu örgütün okuma-yazma programı sayesinde son 20 yılda 600 bin yetişkin okuryazar hale gelmiştir. Bu rakamın %60'ını kadınlar oluşturmuştur.¹³⁸

Taliban'ın Afganistan'da kadınlara yönelik eğitim kısıtlamaları, kadınların eğitim hakkının sistematik olarak ihlal edilmesini temsil etmektedir. Bu kısıtlamalar, kadınların eğitime erişimini ve fırsatlarını önemli ölçüde azaltmakta olup Afganistan'ın kalkınması ve refahı için ciddi bir tehdit oluşturmaktadır. Taliban'ın kadınlara yönelik eğitim kısıtlamaları, şu aşamalardan geçmiştir:

- 12 Eylül 2021: Taliban, karma eğitime son verdiğini ve kadınların cinsiyete göre ayrılmış okullara gidebileceğini duyurmuştur. Bu karar, kadınların eğitime erişimini önemli ölçüde azaltmıştır.
- 23 Mart 2022: Taliban, kız ortaokullarını kapattığını duyurmuştur. Bu karar, binlerce kız çocuğunun eğitimden mahrum kalmasına neden olmuştur.

¹³⁸ “UNESCO: Afganistan'da 1,2 milyon kız çocuğu eğitimden mahrum kalıyorlar”, Afganistan'ın Sesi Haber Ajansı, 29 Ocak 2022, <https://panjshirnews.com/vdcf.0d0iw6dmegiaw.html>, (Erişim tarihi: 22.10.2023).

- 20 Aralık 2022: Taliban, kız öğrencilerin tüm kamu ve özel üniversitelere ve dershanelere girmesini yasaklamıştır. Bu karar, kadınların yükseköğretime erişimini tamamen engellemiştir.¹³⁹

Bu kısıtlamaların, Afganistan'daki kadınlar için aşağıdaki sonuçları doğurmuştur:

- Eğitim fırsatları kısıtlanmıştır: Kadınlar, eğitime erişimini ve fırsatlarını önemli ölçüde kaybetmiştir. Bu durum, kadınların istihdam, ekonomik refah ve sosyal katılım fırsatlarını da azaltmaktadır.
- Geleceğe dair umutların yok edilmiştir: Eğitim, kadınların geleceklerini şekillendirmeleri ve kendilerini gerçekleştirmeleri için önemli bir araçtır. Taliban'ın kısıtlamaları, kadınların geleceklerine dair umutlarını yok etmektedir.
- Toplumsal cinsiyet eşitliğinin geriye gitmiştir: Taliban'ın kısıtlamaları, Afganistan'da toplumsal cinsiyet eşitliğinin geriye gitmesine neden olmaktadır. Bu durum, kadınların toplumda daha az söz sahibi olmalarını ve daha fazla ayrımcılığa maruz kalmalarını beraberinde getirmektedir. Taliban'ın kadınlara yönelik eğitim kısıtlamaları, uluslararası toplum tarafından şiddetle kınanmıştır.¹⁴⁰

BM, Avrupa Birliği (AB) ve ABD gibi uluslararası kuruluşlar, Taliban'ı bu kısıtlamaları geri çekmeye çağırmıştır. Ancak Taliban, bu çağrılara kulak vermemiş ve kısıtlamaları devam ettirmiştir. Taliban'ın kadınlara yönelik eğitim kısıtlamaları, Afganistan'ın geleceği için ciddi bir tehdit oluşturmaktadır. Bu kısıtlamaların kaldırılması ve kadınların eğitim hakkının güvence altına alınması, Afganistan'ın kalkınması ve refahı için hayati önem taşımaktadır.¹⁴¹

¹³⁹ “Afganistan’da Taliban’ın yasağının ardından kadın öğrencilerin üniversitelere girişi engellendi”, Euronews, 23.12.2022, <https://tr.euronews.com/2022/12/21/afganistanda-talibanin-yasaginin-ardindan-kadin-ogrencilerin-universitelere-girisi-engellendi>, (Erişim tarihi: 20.12.2023).

¹⁴⁰ Taliban Afgan kadınların eğitim ve haklarına baskı yapıyor, Aljazeera, 21.12. 2022, “‘War on women’: Taliban curbs on Afghan females a ‘crime’”, Al Jazeera, <https://www.aljazeera.com/news/2023/5/26/war-on-women-taliban-curbs-on-afghan-females-a-crime>, (Erişim tarihi: 20.10.2023).

¹⁴¹ “‘War on women’: Taliban curbs on Afghan females a ‘crime’”, (Erişim tarihi: 20.10.2023).

3.3.2. Kadınların Çalışma ve İstihdam Hakkının Alınması

Evrensel çapta kabul gören en önemli insan hakları belgesi olan İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'ne göre, kadın ve erkek özgür doğmakta, onur ve sosyal haklar açısından eşittir.¹⁴² Bu yüzden tüm kadınların arzu ettikleri işi seçme ve iş güvencesine sahip olma hakları vardır ve köleliğe zorlanamazlar. Ayrıca bu insan hakları belgelerine dayanarak kadınların işkenceye veya zalimce cezalara maruz bırakılmaması, insanlık ve insani ilişkilere aykırı olarak bir işi kabul etmeye zorlanmaması ve istediği işi seçmekten mahrum bırakılmaması gerekmektedir. Ayrıca Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'ne göre üye devletlerin kadınların çalışma hakkını tanıması ve ayrıca onlara aileyi geçindirmeye yardımcı olacak bir işi özgürce seçme veya kabul etme fırsatı vermesi gerekmektedir.¹⁴³ Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi de bu noktaya vurgu yaparak istihdamda kadın ve erkek eşitliğinin haklarının gerçekleşmesine yol açtığını belirtmektedir. Söz konusu sözleşme ayrıca kadınların çalışma haklarına yönelik herhangi bir ayrımcılık, eşitlik ve insan kişiliğine saygı ilkesini ihlal etmemesi vurgulamaktadır. Taliban'ın etkisiyle Afgan kadınları çalışma hakkından büyük oranda yoksun bırakılmıştır. Bakanlıklarda, devlet dairelerinde, mahkemelerde ve poliste çalışan kadınlar Taliban'ın emriyle işten atılmıştır. Yine Taliban'ın emir veya tehditleriyle iş kadınları, sanatçılar, sporcular, görsel ve işitsel medya çalışanları, kadın gazeteciler ve özel şirket çalışanları işlerini kaybetmişlerdir. Taliban'ın son emrinde, kadınların her türlü işte çalışması, hatta yabancı kurumlarda ve yardım kuruluşlarında çalışması bile yasaklanmıştır. Bu arada bu kadınların çoğu, şu anda işsiz olan ve yoksullukla mücadele eden ailelerinin geçimini sağlayan kişilerdir. Bu kadınların çoğu, aşırı yoksulluk nedeniyle dilenmekte veya kız çocukları da dahil olmak üzere çocuklarını satmaktadır. Kadınların işlerine yönelik bu dışlama ve kısıtlama, ülkenin kalkınma döngüsünü ve ekonomisini felce uğratmanın yanı sıra, toplumda yoksulluğun ve sefaletin yayılmasına da yol açmaktadır. Taliban,

¹⁴² Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi, Ankara Üniversitesi, İnsan Hakları Uygulama ve Araştırma Merkezi, 10 Aralık 1948, <http://ihuam.ankara.edu.tr/insan-haklari-evrensel-beyannamesi/>, (Erişim tarihi: 20.10.2023).

¹⁴³ Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 16.12.1996, [ميثاق بين المللى حقوق اجتماعى و فرهنگى.pdf \(molsa.gov.af\)](http://www.unhcr.org/refugees/pdf/molsa.gov.af) (Erişim tarihi: 20.10.2023).

kadınların çalışmasının İslami standartlara aykırı olduğu bahanesiyle kadınları çalışma hakkından mahrum bırakmaktadır.¹⁴⁴

İslam kanunlarında kadının çalışması ve ekonomik faaliyeti konusunda herhangi bir yasak olmamasına rağmen, ayrıca tüm İslam ülkelerinde kadınların çeşitli işlerde erkeklerle eşit şartlarda çalışarak ülke ekonomisinin gelişmesine ve refaha katkı sağlamasına bakılmaksızın Taliban, kadınların çalışmasını yasaklayarak, yukarıdaki en önemli uluslararası belgelerde bahsedilen en temel insan haklarından birini açıkça ihlal ederken, bunu İslami gerekçelerle yaptığını beyan etmektedir.

3.3.3. Taliban'ın Afganistan'da Kadınların Kıyafetlerine Yönelik Kısıtlamaları

Taliban'ın kısıtlamaları kadınların temel insan haklarını ihlal eden ve cinsiyet eşitsizliğini derinleştiren bir uygulamadır. Taliban'ın kıyafet zorunluluğu, kadınların kamusal alanda özgürce hareket etmelerini ve sosyal hayata katılmalarını engellemektedir. Kadınlar, yüzlerini ve tüm vücutlarını örtmek zorunda kalarak, kendilerini toplumdan izole etmek zorunda kalmaktadır. Bu durum, kadınların toplumsal hayata katılımını ve ekonomik bağımsızlığını olumsuz etkilemektedir.¹⁴⁵

Taliban'ın kıyafet zorunluluğu, ayrıca kadınların kendi vücutları üzerinde kontrol sahibi olmalarını da engellemektedir. Kadınlar, kendi kararlarını vermeden, Taliban'ın belirlediği kıyafetleri giymek zorundadır. Bu durum, kadınların bireysel özgürlüklerini ve özerkliğini kısıtlamaktadır. Taliban'ın kıyafet zorunluluğu, özellikle kız çocukları ve genç kadınlar için daha büyük bir sorun teşkil etmektedir. Bu yaş grubundaki kadınlar, genellikle eğitim ve iş hayatına katılmaya daha fazla ihtiyaç duymaktadır. Taliban'ın kıyafet zorunluluğu, bu fırsatların önündeki engelleri daha da artırmaktadır. Bu uygulamalar uluslararası toplumun da tepkisini çekmiştir. BM İnsan Hakları Yüksek Komiseri Michelle Bachelet, Taliban'ın kıyafet zorunluluğunu “sorumsuz ve ayrımcı bir uygulama” olarak nitelendirmiştir. Gerçekten de kıyafet

¹⁴⁴ Mehri Rızaei, (Erişim tarihi: 20.10.2023).

¹⁴⁵ “Taliban, Afganistan'da kamusal alanda kadınlara burka zorunluluğu getirdi”, Euronews, 07.05.2022, <https://tr.euronews.com/2022/05/07/taliban-afganistan-da-kamusal-alanda-kad-nlara-burka-zorunlulugu-getirdi>, (Erişim tarihi: 20.10.2023).

serbestliğin bu şekilde müdahalede bulunmak Afganistan'daki kadınların ve kız çocuklarının insan haklarını ihlal eden ve cinsiyet eşitsizliğini derinleştiren bir uygulamadır. Bu uygulamanın kaldırılması için uluslararası toplumun daha güçlü bir şekilde tepki göstermesi gerekmektedir. Taliban'ın kıyafet zorunluluğunun sonuçları şu şekilde özetlenebilir:

- Kadınların kamusal alanda özgürce hareket etmelerini ve sosyal hayata katılmalarını engellemektedir.
- Kadınların toplumsal hayata katılımını ve ekonomik bağımsızlığını olumsuz yönde etkilemektedir.
- Kadınların kendi vücutları üzerinde kontrol sahibi olmalarını engellenmektedir.
- Kız çocukları ve genç kadınlar için eğitim ve iş hayatına katılımı zorlaştırmaktadır.
- Uluslararası toplumun tepkisini çekmektedir.¹⁴⁶

3.3.4. Kadınların Ev İçi Şiddete Karşı Korunma Sorunu

Taliban'ın Afganistan'ı ele geçirmesinin ardından kadınlara yönelik şiddetin arttığı ve kadınların korunma mekanizmalarının ortadan kaldırıldığı bir gerçektir. 2009 yılında kabul edilen Kadına Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılması Kanunu, Taliban'ın iktidara gelmesiyle birlikte uygulanamaz hale gelmiştir. Kanun, kadına yönelik şiddeti yasaklarken şiddet mağdurlarına korunma ve destek sağlamaktaydı. Ancak Taliban, bu yasayı yok sayarak kadına yönelik şiddeti teşvik eden bir politika izlemektedir.¹⁴⁷

Taliban'ın kadın haklarının çiğnenmesi ve kadına yönelik şiddeti teşvik eden politikalarından bazıları şunlardır:

- Kadınlara kamusal alanda başörtüsü takma ve peçe kullanma zorunluluğu getirilmesi,

¹⁴⁶ “Afganistan’da Taliban’ın Kadınlar ve Kız Çocuklarına Uyguladığı Baskı, Cinsiyet Temelli Zulüm ve Bir Apartheid Rejimidir.”, (EŞİK) 15.08.2023, https://esik.org.tr/s/2547/i/ES%CC%A7I%CC%87K_Afganistan'da_Kad%C4%B1na_Zulu%CC%88m_BI%CC%87LGI%CC%87_NOTU_15.08.2023.pdf, (Erişim tarihi: 22.12.2023).

¹⁴⁷ “Negahe ber vaziyet zenan Afgan”, Rawa, 22.10.2023, <http://www.rawa.org/women.php>, (Erişim tarihi: 29.10.2023).

- Kadınlara yüksek öğrenim ve iş yapma hakkının kısıtlanması,
- Kadınlara sokağa çıkma kısıtlaması getirilmesi,
- Kadınların seyahat etmesine izin verilmemesi,
- Kadınların haklarını savunanlara yönelik baskı ve şiddet uygulanması.¹⁴⁸

Taliban'ın bu politikaları, kadınların ev içi şiddete maruz kalma riskini artırmaktadır. Kadınların korunma mekanizmaları da ortadan kaldırıldığı için şiddet mağdurları yardım almakta zorlanmaktadır. Bu konudaki bir raporda da belirtildiği gibi, Taliban'ın iktidara gelmesiyle birlikte kadın STK'ların %77'si ya kapanmış ya da işlevsiz hale gelmiştir. Bu STK'lar kadına yönelik şiddet mağdurlarına destek ve koruma sağlamaktaydı. STK'ların kapanması, kadınların şiddete karşı korunma şansını azaltmıştır. Ayrıca, Taliban'ın evlenme ve boşanma sistemini düzenleyen kanunda yaptığı değişiklikler, Taliban'dan önceki kanuna göre boşanan kadınların eski kocalarının tehditlerine maruz kalmasına neden olmuştur.¹⁴⁹ Kadınlar, evlerinde şiddet gördüklerini kanıtlamak için birden fazla şahit göstermek zorunda bırakılmıştır. Bu da kapalı kapılar ardında işlenen şiddet suçlara şahit bulmanın zorluğunu ortaya koymaktadır. Neticede Taliban'ın Afganistan'ı ele geçirmesinin ardından kadınlara yönelik şiddetin arttığı ve kadınların korunma mekanizmalarının ortadan kaldırıldığı bir gerçektir. Bu durum, kadınların temel hak ve özgürlüklerini tehdit etmektedir.

3.3.5. Ülkeyi Bir Kadın Hapishanesine Dönüştüren Çeşitli Yasaklar

Taliban yönetimiyle birlikte Afganistan, kadınlar için bir hapishaneye dönüşmüştür. Bu kapsamda atılan adımlara bakıldığında yalnız başına seyahat etmek, parklarda dolaşmak, araba kullanmak gibi çeşitli yasaklar hayata geçirilmiştir.

¹⁴⁸ “Negahe ber vaziyet zenan afgan”, Rawa, 22.10.2023, <http://www.rawa.org/women.php>, (Erişim tarihi: 29.10.2023).

¹⁴⁹ “Afganistan'da Kadınlar ve Kız Çocuklarına Karşı baskılar Zulümdür”, Habereguven, 15.08.2023, <https://www.habereguven.com/esik->, (Erişim tarihi: 20.11.2023).

3.3.5.1. Seyahat Yasağı

26 Aralık 2021’de Taliban yönetimi, Afganistan’da kadınların yanlarında aileden bir erkek olmadan 72 kilometreden uzağa tek başına seyahat etmesini yasaklamıştır. Bu yasak, Taliban’ın kadınlara yönelik baskılarını artıran bir dizi önlemden biridir. Yasak kapsamında, kadınlar yanlarında erkek akrabaları olmadan taksi, otobüs veya özel araçla seyahat edememektedir. Yasağa uymayan kadınlara cezai yaptırımlar uygulanabilmektedir. Yasak, Afganistan’daki kadınların hareket özgürlüğünü önemli ölçüde kısıtlamaktadır.¹⁵⁰

Kadınlar artık iş, eğitim veya sağlık gibi ihtiyaçlar için bile uzun mesafeli seyahat edememektedir. Bu durum, kadınların istihdam, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimini olumsuz etkilemektedir. Yasak, Taliban’ın kadınlara yönelik ayrımcı ve baskıcı tutumunun bir göstergesi olarak görülmektedir. Taliban, Afganistan’da kadınların haklarını kısıtlamak ve onları erkeğin egemenliğine tabi tutmak için çalışmaktadır. Yasak, Afganistan’daki kadın hakları savunucuları ve uluslararası toplum tarafından sert bir şekilde eleştirilirken, pek çok kurum ve kişi, Taliban’ın bu yasağı geri çekmesi çağrısında bulunmuştur.¹⁵¹

3.3.5.2. Parklara ve Spor Salonlarına Giriş Yasağı

10 Kasım 2022’de Taliban yönetimi, Afganistan’da kadınların parklara ve spor salonlarına girişini tamamen yasaklamıştır. Bu yasak, Taliban’ın kadınlara yönelik baskılarını artıran bir dizi önlemden biridir. Yasak kapsamında, kadınlar artık parklara, spor salonlarına, yüzme havuzlarına ve diğer kamusal alanlara girememektedir. Yasağa uymayan kadınlara cezai yaptırımlar uygulanmaktadır. Yasak, Afganistan’daki kadınların sosyal ve fiziksel aktivitelerini önemli ölçüde kısıtlamaktadır. Kadınlar artık dinlenmek, eğlenmek veya spor yapmak için bu alanları kullanamaz. Bu durum, kadınların ruh sağlığı ve fiziksel sağlığını olumsuz etkilemektedir. Bu uygulamalar,

¹⁵⁰ “Taliban’dan kadınlara yalnız seyahat için 72 kilometre yasağı”, Gazete Duvar, 27.12.2021, <https://www.gazeteduvar.com.tr/>, (Erişim tarihi: 20.11.2023).

¹⁵¹ “Evrensel, Afganistan’da kadınlara seyahat yasağı: Taliban mutluluğumuzu çaldı”, 27.12.2021, <https://web.archive.org/web/20221225055307/https://www.evrensel.net/haber/451226/afganistanda-kadınlar-seyahat-yasagi-taliban-mutlulugumuzu-caldi>, (Erişim tarihi: 20.11.2023).

Taliban'ın kadınlara yönelik ayrımcı ve baskıcı tutumunun bir göstergesidir. Taliban, Afganistan'da kadınların eve hapsedmek için çalıştığı anlaşılmaktadır.

Yasağın uygulanmasının ardından, Afganistan'daki parklar ve spor salonları tamamen erkeklerin kullandıkları bir alan haline gelmiştir. Kadınlar, bu alanları artık sadece erkeklerin gözetiminde kullanabilir. Bu durum, kadınların kamusal alanda görünürlüğünü ve katılımını önemli ölçüde azaltmaktadır. İlerleyen dönemlerde de bu yasak, Afganistan'da kadınların toplumsal yaşamda aktif rol oynamalarını engelleyecek ve onları eşlerinin daha da kontrolüne girmesine neden olacaktır.

3.3.5.3. Sürücü Ehliyeti Alma Yasağı

Taliban yönetimi, 3 Mayıs 2022'de Afganistan'da kadınların sürücü ehliyeti almasını yasaklamıştır. Bu yasak, sürücü kurslarına sözlü olarak iletilmiş olup ve pek çok şehirde yavaş yavaş uygulamaya konmuştur. Yasağın gerekçesi, kadınların güvenliği ve toplumdaki saygın konumunu korumak olarak gösterilmiştir. Taliban yönetimi, kadınların ehliyet almasının onları tehlikeye atacağını ve erkeklerin hakimiyetine zarar vereceğini iddia etmektedirler. Yasak, Afganistan'daki kadın hakları savunucuları tarafından şiddetle eleştirilmektedir. Bu yasak, Taliban'ın kadınların eğitim, iş ve sosyal yaşamdaki hareketliliğini kısıtlamaya yönelik son hamlelerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Yasağın ardından, Afganistan'da kadınlar sürücü kurslarına kayıt yaptıramaz hale gelmiştir. Kurslar, Taliban'ın talimatlarını yerine getirmek için kadınlara ehliyet vermemeyi tercih etmektedir. Bu yasak, Afganistan'da yaşayan kadınların yaşamını önemli ölçüde etkilemektedir. Kadınlar, ehliyet alamadıkları için artık kendi araçlarını kullanamamaktadır. Bu da onların eğitime, işe ve sosyal hayata erişimini zorlaştıracaktır. Yasağın uzun vadeli etkileri henüz kesin değildir, ancak bu yasak Afganistan'da kadınların durumunu daha da kötüleştirecek gibi görünmektedir.¹⁵²

¹⁵² “Taliban'dan kadınlara ehliyet yasağı”, Milliyet, 04.05.2022, <https://www.milliyet.com.tr/dunya/talibandan-kadinlara-ehliyet-yasagi-6748878>, (Erişim tarihi: 20.11.2023).

3.3.5.4. Güzellik Salonlarının Kapatılması

Taliban'ın Afganistan'da kadınlara yönelik baskısı, 25 Temmuz 2023'te kuaför ve güzellik salonlarının kapatılmasıyla bir kez daha artmıştır. Taliban yönetimi, bu salonların İslam'ın yasakladığı hizmetleri sunduğu ve düğün törenleri sürecinde damatların aileleri için ekonomik zorluklar yarattığı gerekçesiyle kapatılmasını emretmiştir. Yasak, Afganistan'da yaşayan kadınların yaşamını önemli ölçüde etkilemektedir. Kadınlar, saç kestirmek, makyaj yaptırmak, manikür ve pedikür yaptırmak için kuaför ve güzellik salonlarına gidememektedir. Bu da onların kişisel bakım ihtiyaçlarını karşılamalarını zorlaştırmaktadır.¹⁵³

Yasak, aynı zamanda kuaför ve güzellik salonlarında çalışan yaklaşık 60 bin kadın için iş kaybı anlamına gelmektedir. Bu kadınlar, artık geçimlerini sağlayamayacak ve ailelerinin geçimini sağlamak için başka yollar aramak zorunda kalacaktır. Taliban yönetimi, daha önce de kadınlara yönelik bir dizi kısıtlama getirmiş ve kadınların eğitim, iş ve sosyal yaşamdaki hareketliliğini kısıtlamaya çalışmıştı.¹⁵⁴

3.3.6. Afganistanlı Kadınların Hayatları Pahasına Direnişi

Afganistan'ın adeta hediye edildiği Taliban rejimi, iktidarını ilan ettikten iki gün sonra dünya ülkelerinin kendisini tanımamasını sağlamak amacıyla yaptığı açıklamanın ve kadın haklarına yönelik söylemlerinin bir aldatmaca olduğu Afgan kadınları tarafından bilinmekteydi. Bu yüzden Afgan kadınlar, hayatları pahasına sokağa çıkarak gösterilerde bulunmuşlardır. 20 Ağustos 2021'de Kabil'de başlayan gösterilerde, yüzlerce kadın Taliban'a doğrudan meydan okumuştur. Kadınlar, eğitim ve çalışma haklarının geri verilmesini, seyahat özgürlüğünün tanınmasını ve kamusal alanda özgürce hareket etmelerini talep etmişlerdir. Gösteriler, Taliban'ın sert tepkisiyle karşılaşmıştır. Taliban güçleri, göstericilere göz yaşartıcı gaz ve plastik mermilerle

¹⁵³ Zeki Coşkun, "Taliban güzellik salonlarını kapatıyor", Gazete Duvar, 10.07.2023, <https://www.gazeteduvar.com.tr/>, (Erişim tarihi: 20.11.2023).

¹⁵⁴ Nedim Türfent, "Taliban'dan yeni yasak: kuaför ve güzellik salonları kapatılıyor", Bağımsız İletişim Ağı, 9.08.2023, <https://bianet.org/haber/taliban-dan-yeni-yasak-kuafor-ve-guzellik-salonlari-kapatiliyor-281138>, (Erişim tarihi: 20.11.2023).

müdahale etmiş, bazı göstericiler gözaltına alınarak dövülmüştür.¹⁵⁵ Ancak Afganistanlı kadınlar, baskılara rağmen mücadelelerini sürdürmeye devam etmiştir. Gösteriler, Kabil'in yanı sıra Kandahar, Herat ve Mezar-i Şerif gibi diğer büyük şehirlerde de devam etmiştir. Afganistanlı kadınların mücadelesi, uluslararası toplumdaki destek görmüştür. Birçok ülke, Taliban'ın kadın haklarına yönelik politikalarını kınamış ve kadınların haklarını korumak için adımlar atılması çağrısında bulunmuştur. Sonunda, Eşitlik İçin Kadın Platformu'nda buluşan kadınların ortak bir açıklama yaptıkları belirtilmektedir. Bu açıklamada, kadınlar Taliban'ın kadın düşmanı rejimini kabul etmediklerini ve Afganistanlı kadınların oylarının, diplomalarının, işlerinin ve eğitimlerinin ellerinden alınmasına izin vermeyeceklerini ifade etmişlerdir.¹⁵⁶

Taliban, Afganistan'da kadınların haklarını ciddi şekilde ihlal etmektedir. Afganistanlı kadınlar, Taliban'ın baskılarına karşı mücadele etmekte ve haklarını savunmak için direnmektedir. Uluslararası toplum, Taliban'ın kadın haklarına yönelik politikalarını kınmalı ve kadınların haklarını korumak için adımlar atması beklenmektedir. Afganistanlı kadınların direnişinin farklı biçimleri ile Taliban rejiminin çağdışı uygulamalarına karşı nasıl baş kaldırdığına dair daha fazla bilgi verilebilir. Örneğin, kadınların evlerinde gizli okullar açarak kız çocuklarının eğitimlerine devam etmelerini sağlamaları, Taliban'ın eğitim yasağına karşı önemli bir direniş biçimidir. Ayrıca kadınların sosyal medyadaki faaliyetleri de Taliban'ın baskılarına karşı önemli bir ses oluşturmaktadır.¹⁵⁷

3.4. Taliban Yönetiminde Kadınların Tutuklanması, İşkence Görmesi ve Öldürülmesi

Uzun bir aradan sonra Taliban'ın geri dönüşü Afgan toplumu biçin bir trajedi olarak değerlendirilebilir. Yıllara yayılan ağır bedeller ve çabalar sonucunda elde edilen

¹⁵⁵ Frud Bezhani, Afghan women at forefront of nonviolent resistance to Taliban, Radyo Azadi, 10 Eylül 2021 <https://www.rferl.org/a/women-resistance-afghanistan/31454337.html>, (Erişim tarihi: 20.11.2023).

¹⁵⁶ "Afganistan'da Taliban'ın Kadınlar ve Kız Çocuklarına Uyguladığı Baskı, Cinsiyet Temelli Zulüm ve Bir Apartheid Rejimidir", Eşitlik İçin Kadın Platformu, (EŞİK) 15 Ağustos 2023, <https://esikplatform.net/>, (Erişim tarihi: 20.11.2023).

¹⁵⁷ Mustafa Bag, (Erişim tarihi: 20.12.2023).

kazanımlar Taliban'ın iktidara gelmesiyle yok edilmeye başlanmıştır. Dolayısıyla Taliban rejimi altında Afganistan'da tarih, adeta geriye gitmiştir diyebiliriz. Bu süreçte en fazla mağduriyet yaşayan kesim ise kadınlar olmuştur. Bu doğrultuda Taliban iktidarının bir senede vermiş olduğu zararın bilançosu bu konuda herhangi bir iyimserliğe yer bırakmamaktadır.

3.4.1. Taliban'ın Bir Senelik Uygulamaları

25 Ekim 1999'da Kabil'deki Gazi Spor Stadyumu, en az 30.000 seyirciyle doluydu. İki kadın koruma, mavi bir çarşaf giymiş bir kadını araçtan indirerek penaltı noktasına kadar getirmişti. Ardından üç adam ona yaklaşmıştı. İlki yüzünü bir bezle örtmüş ve elinde bir Kalaşnikof vardı. İkincisi, kısa bir mesafede, beyaz bir battaniyeyle sarılmıştı. Üçüncüsü ise, daha uzaktan bu sahneyi izliyordu. Bir silah sesi duyulmuş ve oturan kadın yüzükoyun yere yığılmıştı. Kısaca Zermine için infaz kararı uygulanmıştır. 22 yıl sonra Taliban, ikinci kez Kabil'e bu şekilde dönmüştür. Taliban, 24 Ağustos 2021'de akşam saatlerinde Cumhurbaşkanlığı Sarayı girmiş ve böylece 20 yıllık demokratik siyasi düzene son vermiştir. O zamana kadar insanlar, mavi çarşafıyla Gazze Spor Sahası'nda öldürülen Zermine ve ardından binlerce seyirci arasında başlayan kargaşayı defalarca duymuşlardır. Bu nedenle, 25 Ağustos 2021 sabahı Kabil, Taliban'ın yeniden kontrolü altındayken, şehrin çehresi değişmişti. Sokaklar sakin ve sessiz görünmekteydi. Kadınlar önceki günlere göre pek görünmemekteydi ve kadın kuaförler birer birer reklam panolarından kadın yüzlerini silmekteydi. Ancak Taliban'ın yeniden iktidarı altındaki kadınların durumu hala tam olarak net değildi. Taliban'ın Doha'da ABD ile müzakerecileri, bu noktaya kadar, kadınlar hakkındaki görüşleri sorulduğunda, "şeriatın çerçevesi içinde kadınlara haklar tanıdığını" belirten belirsiz bir cümleyle yetinmişlerdi. Taliban sözcüsü, Taliban'ın iktidarı ele geçirmesinden üç gün sonra düzenlediği bir basın toplantısında, kadınların çalışma ve eğitim hakkını, ancak bu grubun belirlediği bir çerçeveye tabi olarak desteklediğini söylemiştir. Bu basın toplantısında, kadınların giyim şekliyle ilgili soruya yanıt verilmemiştir. 17 Ağustos'ta Taliban'ın iktidara gelmesinden iki gün sonra, bir grup kadın sokağa çıkmış ve kadınların haklarının, özellikle de çalışma ve eğitim haklarının korunmasını ve güvence altına alınmasını talep etmiştir. Bu protestolar, Taliban tarafından bastırılan ilk

protestolardı.¹⁵⁸ Taliban askerleri göstericilere ateş açmış ve bazılarına ise şiddet uygulamıştır. Bazı göstericileri ve protestoyu haber yapan gazeteciler tutuklanmış ve Taliban'ın izni olmadan toplanmak yasaklanmıştır. Bir protestocu, medyaya verdiği demeçte Taliban militanlarının kendilerini sopa ve kamçı ile bacaklarından ve göğüslerinden dövdüğünü söylemiştir. Taliban, Afganistan'da kadınların haklarını ciddi şekilde kısıtlayan bir dizi kanun ve düzenleme çıkarmıştır. Kadınlar, eğitim, iş ve kamusal alanda yer almaları konusunda giderek daha fazla kısıtlamalarla karşı karşıya kalmışlardır. Taliban'ın kadınlara yönelik baskısı, uluslararası toplum tarafından şiddetle kınansa da bu ihlallere devam edilmiştir.

3.4.2. Kadınların Reddi

16 Eylül 2021'de Taliban, kadınsız bir Geçici Kabine listesi yayınlamıştır. Bu listede, önceki hükümetlerde aktif olan Kadın İşleri Bakanlığı'nın başkanının adı yoktu. Listeye göre, Molla Hasan Akhund, Başbakan olarak atanmıştı. Ancak kabinenin yapısı ve başlıkları önceki hükümetlerde olduğu gibi korunmuştur. Listede yeni bir bakanlık olan Davet, Rehberlik, İyiliği Teşvik ve Kötülükten Sakındırma Bakanlığı da eklenmiştir. Bu bakanlığına başına Şih Muhammed Halid atanmıştır. Bu durum, Taliban'ın Afganistan'ı ele geçirdikten sonra kadınların rolünü nasıl sınırladığını göstermektedir. Kadınların kabinede temsil edilmemesi, kadınlara yönelik ayrımcı politikalarını bir yansımasıdır. Kadın İşleri Bakanlığı'nın kaldırılması ve yerine Davet, Rehberlik, İyiliği Teşvik ve Kötülükten Sakındırma Bakanlığı'nın kurulması da bu ayrımcılığın bir göstergesidir. Taliban, Afganistan'da iktidara döndükten tam bir ay sonra, 26 Eylül 2021'de Kadın İşleri Bakanlığını kaldırmış ve binasını Edep ve Ahlak Polisi Bakanlığı'na vermiştir. Daha önce bu grubun geçici kabinesinde hiçbir kadın isminin bulunmaması endişe yaratsa da uluslararası toplum ve BM gibi uluslararası kurumların baskısı altında Taliban'ın kadınların temel haklarını koruyacağına dair umutlar vardı. Ancak Taliban'ın önceki hükümetlerin Kadın İşleri Bakanlığı yerine Davet, Rehberlik, İyiliği Teşvik ve Kötülükten Sakındırma Bakanlığını kurması,

¹⁵⁸ Borzou Daragahi, "Taliban'ın Daha İlimli Olduğuna İnanmak Bir Hüsnekuruntu", Independent Türkçe, 30.09. 2021, <https://www.indyturk.com/node/417836/yazarlar/taliban%C4%B1n-daha-%C4%B1l%C4%B1ml%C4%B1-oldu%C4%9Funa-inanmak-bir-h%C3%BCsn%C3%BCkuruntu>, (Erişim tarihi: 20.11.2023).

kadınlar başta olmak üzere vatandaşlara kendi İslam anlayışını empoze etme niyetleri olduğu anlaşılmıştır. Bu bakanlık kötü bir geçmişe sahipti. Taliban'ın ilk iktidar döneminde, kadınları ve erkekleri kamusal ve özel yaşamlarında Taliban ilkelerine uymaya zorlamak için sopa kullanmaktaydı. Ayrıca dönemin Taliban lideri Molla Hibetullah, altı maddelik bir kadın hakları kararnameyi yayınlamakla, Taliban'ın kadınlara bakışı konusundaki belirsizliği bir ölçüde gidermiştir. Kararname, “ergin kızların evlilik sırasında rızasını isteme”, “kadınları barışma ve uzlaşma karşılığında evlendirmeyi yasaklama”, “dul kadınların kendi hayatlarını seçme hakkı”, “kocadan mihr alma hakkı”, “eşin mirasından pay alma ve mirastan mahrum bırakmanın yasaklanması” ve “birden fazla eşe sahip olan erkeklerin tüm eşlerinin haklarını sağlama” konularına ilişkin talimatlar içermekteydi. Bu emirden anlaşılan, Taliban liderliği için kadınların, yalnızca evlilik ve aile hayatı bağlamında kocalarına karşı hakları vardır ve bu hakların sağlanıp garanti altına alınması gerekir. Bu nedenle, Taliban lideri emrini uygulamak için alimlerden halkı bu altı ilkeyi uygulamaya zorlamak için teşvik edici ve korkutucu yöntemler kullanmalarını istemiştir. Ancak kadınların vatandaşlık hakları, iş, eğitim, seyahat, güvenli ve bağımsız bir yaşam hakkı gibi kadınların temel taleplerini içeren konular, bu kararnamede yer almamıştır. Sanki kadınlar temelde kamusal yaşamda bağımsız bir rol oynamaması ve bu alandan uzak durması gerekiyormuş tarzında bir algı söz konusudur. Kararname, hatta zorunlu olarak çocuklarının velayetini üstlenen kadınları bile dikkat almamıştır. Bu, kadının yalnızca bir erkeğin velayeti altında kendi ve çocuklarının geçimini sağlaması gerektiğine dair bir işaret idi.¹⁵⁹

3.4.3. Kısıtlamalar

Taliban, iktidara geldikten hemen sonra erkek okullarının açılmasına karşı çıkmamakla birlikte, altıncı sınıfın üzerindeki kız okullarının açılmasını engellemiştir. Söz konusu bahar döneminde okulların açılması sırasında Taliban Eğitim Bakanlığı, kız ortaokul ve liselerinin “ikinci bir bildiriye kadar” ve öğrencilerin ve öğretmenlerin

¹⁵⁹ “Taliban'dan kadınlar için yeni karar! Kadın Bakanlığı, 'Ahlak Bakanlığı' oldu”, Hürriyet, 18.09.2021, <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/talibandan-kadinlar-icin-yeni-karar-ismi-degisti-41897514>, (Erişim tarihi: 28.12.2023).

kıyafetleri için İslami ve geleneksel Afganistan yasalarına göre karar verildikten sonra kapalı kalacağını duyurmuştur. Bu, Taliban hükümetinin Afganistan'daki kızlar ve kadınlara yönelik ilk resmi sınırlama eylemiydi. Daha sonra uluslararası baskılara ve iç memnuniyetsizliğe rağmen Taliban Yükseköğretim Bakanı, 29 Aralık'ta özel ve devlet üniversitelerine bir emir yayınlamıştır. Bu emirde “kabinenin kızların eğitimini ikinci bir emir gelene kadar yasaklama kararı aldığı” ve bu üniversitelerin bunu uygulamakla yükümlü olduğu belirtilmiştir. Moulvi Nada Mohammad Nadim, Taliban'ın kontrolündeki Afgan Ulusal Televizyonu'nda canlı yayınlanan bir programda kararının gerekçesinin üniversitelerinin bu bakanlığın “önerdiği ilkeleri” uygulamayı reddetmesi olduğunu söylemiştir. Bu konuyu açıklarken, Taliban'ın üniversitelerdeki kızların eğitimini yasaklama kararı almasının dört temel nedeni şu şekilde sıralamıştır:

- İslami kurallara aykırılık: Nadim, kız öğrencilerin üniversitede eğitim almasının İslami kurallara aykırı olduğunu savunmuştur. Ona göre, İslam'da kadınların yeri evleridir ve eğitim almak için dışarı çıkmaları uygun değildir.
- Ahlakî çöküntü: Nadim, kız öğrencilerin üniversitede eğitim almasının ahlâkî çöküntüye yol açacağını iddia etmiştir. Ona göre, üniversitede eğitim gören kız öğrenciler, erkeklerle birlikte eğitim alacakları için ahlâkî değerlerden uzaklaşacak ve bu da toplumun ahlâkî çöküntüsüne neden olacaktır.
- Ekonomik zorluklar: Nadim, kız öğrencilerin üniversitede eğitim almasının ekonomik zorluklara yol açacağını savunmuştur. Ona göre, kız öğrenciler üniversitede eğitim alacakları için ailelerinin geçimini sağlamaları zor olacak ve bu da ailelerinin ekonomik sıkıntılar yaşamasına neden olacaktır.
- Dini liderlerin baskısı: Nadim, kız öğrencilerin üniversitede eğitim almasına yönelik dini liderlerin baskısı olduğunu iddia etmiştir. Ona göre bazı dini liderler, kız öğrencilerin üniversitede eğitim almasına karşı çıkmaktadır. Bu durum Taliban'ın bu kararı almasına neden olmuştur.¹⁶⁰

Bu nedenlerin hiçbiri, kız öğrencilerin üniversitede eğitim alma hakkının ihlali için geçerli bir argüman değildir. İslami kurallara aykırılık iddiası, İslam'ın kadınlara eğitim alma hakkı verdiği gerçeğiyle çelişmektedir. Ahlakî çöküntü iddiası, kız öğrencilerin üniversitede eğitim alacakları için erkeklerle birlikte eğitim alacaklarını ve

¹⁶⁰ Borzou Daragahi, (Erişim tarihi: 20.11.2023).

bu da ahlâkî değerlerden uzaklaşacakları varsayımına dayanmaktadır. Bu varsayım, hiçbir bilimsel araştırmayla desteklenmemektedir. Ekonomik zorluklar iddiası, kız öğrencilerin üniversitede eğitim alacakları için ailelerinin geçimini sağlamaları zor olacağı varsayımına dayanmaktadır. Bu varsayım da kız öğrencilerin üniversitede eğitim almanın hem kendilerine hem de topluma sağlayacağı faydaları göz ardı etmektedir. Dini liderlerin baskısı iddiası ise Taliban'ın kendi kararını dini liderlerin baskısı altında aldığı varsayımına dayanmaktadır. Bu varsayım da Taliban'ın kendi kararlarını kendi dini inançları ve ideolojileri doğrultusunda aldığı gerçeğiyle çelişmektedir. Taliban'ın kız öğrencilerin üniversitede eğitim alma hakkının ihlali, uluslararası hukuku ihlal eden bir eylemdir. BM İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi'nin 26. maddesi, herkesin eğitim alma hakkına sahip olduğunu hükmetmektedir. Bu hak, cinsiyet, ırk, din veya herhangi bir diğer ayırım gözetmeksizin herkese tanınmıştır. Afganistan'da kız öğrencilerin bir vilayetten diğerine yasal eşlikçileri olmadan seyahat etmesi, öğrencilerin başörtüsü takmaması, karma sınıfların varlığı ve kızların “kadınlar için uygun olmayan ve Afgan ve İslami değerlere aykırı” olduğu söylenen alanlarda eğitim görmesi gibi konular, Taliban hükümetinin eleştirilen politikaları arasında yer almaktadır. Bu alanlar mühendislik, tarım ve benzeri alanları içermektedir.¹⁶¹

Taliban'ın kız öğrencilerin üniversitelere gitmesini yasaklaması, kızların yurtlardan ve sınıflardan atılması ve üniversiteye girmeye çalışırken Taliban militanlarının şiddetli muhalefetiyle karşılaşmaları geniş çaplı tepkilere yol açmıştır. İslam İşbirliği Teşkilatı, Suudi Arabistan, Türkiye ve İran gibi ülkeler ve Avrupa ülkeleri, ABD, BM ve AB bu kararı kınamıştır. İslam İşbirliği Teşkilatı Genel Sekreteri Hüseyin İbrahim Taha, kararı “Afganistan'ın eğitim sisteminin geleceği için ciddi bir tehdit” olarak yorumlamıştır. Suudi Arabistan Dışişleri Bakanlığı, kararı “Afganistan'daki tüm gençlerin eğitim ve kariyer fırsatlarına erişimini engelleyen bir karar” olarak nitelendirmiştir. Türkiye Dışişleri Bakanlığı, kararı “Afganistan'daki kadınların ve kız çocuklarının eğitim hakkını ihlal eden bir karar” olarak değerlendirmiştir. İran Dışişleri Bakanlığı, kararı “Afganistan'daki kadınların ve kız çocuklarının eğitim hakkını ve eşitlik ilkesini ihlal eden bir karar” olarak

¹⁶¹ “Afgan Erkekler, Eğitim Hakkı Yasaklanan Kadınları Desteklemek İçin Sınıfları Terk Etti”, TÜRKSAM, 23.12.2022, <https://www.turksam.org/detay-afgan-erkekler-egitim-hakki-yasaklanan-kadinlari-desteklemek-icin-siniflari-terk-etti>, (Erişim tarihi: 28.12.2023).

nitelendirmiştir. AB Dışişleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Josep Borrell, kararı “Afganistan’daki kadınların ve kız çocuklarının eğitim hakkını önemli ölçüde kısıtlayan bir karar”, ABD Dışişleri Bakanı Antony Blinken ise “Afganistan’daki kadınların ve kız çocuklarının eğitim hakkına yönelik bir başka saldırı” olarak nitelendirmiştir. BM Genel Sekreteri Antonio Guterres, bu kararı “Afganistan’daki kadınların ve kız çocuklarının eğitim hakkını ihlal eden bir karar” olarak değerlendirmiştir. Bu karar, Taliban’ın kadınlar ve kızlar üzerindeki baskısını sürdürdüğüne ve Afganistan’da bir gerileme olduğunun bir işareti olarak görülmektedir.¹⁶²

3.4.4. Artan Kısıtlamalar

Kadınlara yönelik katı kısıtlamalar, eğitim alanıyla sınırlı değildir. Taliban, uluslararası ve yerel STK’larda kadınların çalışmasını yasaklama kararı almıştır. Taliban Ekonomi Bakanı Din Muhammed Hanefi’nin imzasıyla gönderilen bir mektupta uluslararası ve yerel kuruluşlardan, “iç ve dış sivil toplum kuruluşlarında kadınların İslami tesettür ve Emirliğin bu konudaki diğer yürürlükteki yasalarına uyulmadığına dair ciddi endişeler nedeniyle”, “tüm kurumların, ilgili bölümlerinde görev yapan kadın çalışanların çalışmalarını ikinci bir talimat gelene kadar durdurmalarına” talimat verildiği belirtilmiştir. Bu talimat, kadınların eğitim ve sağlık dışındaki tüm alanlarda çalışmasını yasaklamıştır. Aralarında Kızılderiniler’in de bulunduğu birçok uluslararası yardım kuruluşu, Afganistan’daki faaliyetlerini askıya alma tehdidinde bulunmuştur. BM Güvenlik Konseyi, bu konuyu görüşmek üzere özel bir oturum düzenlemiştir. Birçok ülke temsilcileri Taliban’dan bu karardan vazgeçmesini istemiştir. Zira yüzlerce kadın çalışanın işsiz kalmasının, özellikle Afganistan’da faaliyet gösteren uluslararası kuruluşlarda çalışan ve çoğunlukla savunmasız halka yardım sağlayan kadınların işsiz kalmasının, milyonlarca vatandaşın hayatını tehlikeye atacağını söylemişlerdir. Bazı uluslararası yardım kuruluşu temsilcileri, mesajlarını Molla Hibatullah’a iletme ve onu bu karardan vazgeçirmek için çaba göstermişlerdir. BM Genel Sekreter Yardımcısı Amina Muhammed, Molla Hibatullah ile görüşmek üzere Kandahar’a gitmiş, ancak

¹⁶² “Afgan Erkekler, Eğitim Hakkı...”, (Erişim tarihi: 28.12.2023).

sadece Kandahar Vali Yardımcısı ve bu vilayetteki Ulema Konseyi ile görüşebilmiştir. Bu çabaların hiçbiri Taliban liderini kararını değiştirmeye ikna edememiştir. Kadınlara yönelik kısıtlamalar, üniversitelerden öğrencilerin atılması ve eğitime yasak, sivil toplum kuruluşlarından kadınların çıkarılması ve çalışma yasağı ve hatta kadınların dükkanlarının kapatılmasına kadar sınırlı kalmamıştır. Son zamanlarda, Kandahar’da sağlık hizmetlerinin sağlanmasında kadınların çalışmasının yasaklandığına dair haberler de yayımlanmıştır. Sağlık sektörü ve bu sektördeki kadın hizmet çalışanları (hemşireler, ebeler ve doktorlar) görünüşe göre kadınların istihdamdan çıkarıldığı son yer gibi görünmektedir. Daha önce Taliban, kadınlara spor salonlarını, hamamları, parklara gitmeyi ve bazı vilayetlerde kocası olmadan pazara gitmeyi de yasaklamıştı. Bu şekilde Taliban, seyahat, spor, gezi, eğitim, ofis işi, ilköğretim, müzik, sosyal faaliyet, ekonomik faaliyet ve medya eğlence programları hakkında 20’den fazla sözlü ve yazılı emir çıkararak, kadınları, evlilik ve çocuk doğurma ve kocasına itaat dışında, yaşamdan tamamen dışlamıştır.¹⁶³

3.4.5. Kadınlar Üzerinde İşkence

Taliban, Afganistan’daki iktidarları boyunca kadınlara çalışma, eğitim, seyahat, spor ve kamusal alanlara girme hakkını yasaklamak gibi ağır kısıtlamalar uygulamakla yetinmemiştir. Ya örgütsel ya da bireysel olarak, çoğu durumda Taliban ile olan bağlılıklarına ve örgütsel bağlantılarına güvenen gruplar bu şiddet sarmalının bir aktörü olarak ortaya çıkmışlar. Bu süreçte kadınlara ve kız çocuklarına tecavüz edilmiş, cinsel tacizde bulunulmuş, işkence yapılmış, kadınları döverek hapse atmışlardır. Taliban tarafından hapsedilen, işkence gören ve öldürülen kadınların sayısı ve kimliği belirlenmeye çalışılsa da Taliban tarafından bilgi akışının sıkı kontrolü, medya ile bilgi paylaşmanın neticesinde ailelerin karşı karşıya kaldıkları tehditler bu süreci engellemiştir. Bununla birlikte, birden fazla kaynak tarafından doğrulanan rakamlar ve mağdurların yakınlarıyla yapılan görüşmeler, kadınlara ve kızlara yönelik şiddetin arttığını göstermektedir. Information Day’in bulgularına göre, Taliban’ın bir yıldan

¹⁶³ “Üst Düzey BM Yetkilisi: Taliban’ın Kadınlara Getirdiği Kısıtlamalar Kaldırılmalı”, TRT Haber, 07.01.2023, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/ust-duzey-bm-yetkilisi-talibanin-kadnlara-getirdigi-kisitlamalar-kaldirilimali-736450.html>, (Erişim tarihi: 28.12.2023).

fazla süredir iktidarda olduğu dönemde, keyfi cinayetler, kadınların ve kızların intihara zorlanması, belirsiz nedenlerle kadınların hapse atılması ve işkence görmeleri gibi olaylar görülmemiş bir şekilde artmıştır. Bu bulgular, bir yıldan fazla bir süre içinde en az 159 kadının öldürüldüğünü gözler önüne sermektedir. Ayrıca bu dönemde sadece 24 vilayette, hapse atılmaları doğrulanmıştır. Bir aydan fazla hapisanede kalmış olan kadınların sayısı 1115'ten fazladır. Bu sayı, Taliban tarafından kısa süreli ve birkaç saat veya bir günden daha kısa bir süre gözaltında tutulan kadın protesto gruplarını içermemektedir. Aynı şekilde Information Day için doğrulanmış rakamlar, bir yıldan fazla bir süre içinde 50'den fazla kadın ve kızın intihar girişiminde bulunduğunu ve 79'dan fazlasının da Taliban mahkemelerinin verdiği kararla alenen kırbaçlandığını göstermektedir. Aynı şekilde, onaylanmış veriler, bir yıldan fazla bir süredir Taliban yönetimi altında ortaya çıkan ruhsal, ekonomik ve sosyal baskılar nedeniyle ailelerinden ve vasileri tarafından satılan kadınların (10 yaşından orta yaşa kadar olan kadınlar) olduğunu göstermektedir. Bu bulgularda dikkat çeken husus olan, şiddetin çeşitliliği ve doğrudan kadınları hedef almasıdır.¹⁶⁴

3.4.6. Kadına Uygulanan Şiddetin Türleri

Halka açık yerlerde ve kamu alanında fiziksel şiddet ve işkence, protestolar ve toplantılarda veya üniversitelere girmeye çalıştıkları zaman kadınlara uygulanan şiddet, kadınları hapse atma, ağır işkence, kadınları Taliban üyeleriyle evlenmeye zorlama, hapse atmakla tehdit etme, fotoğraflama, videoya çekme, kamuya açıklamakla tehdit etme, zorunlu boşanma, kadınlara kurşuna dizme, halka açık alanda kırbaçlama, kadınları kaçıрма ve öldürme belgelenebilen olaylardır. Taliban'ın ilk yaptığı şeylerden biri, kamusal alanı kadınlar için güvensiz hale getirmek olmuştur.¹⁶⁵

¹⁶⁴ “Ahmed Ruhani, der siyah chelil renje be date”, Roznama Etilaat roz, 20.02.2023, در سیاهچال رنج و بیداد: (etilaatroz.com), (Erişim tarihi: 20.11.2023).

¹⁶⁵ “Ahmed Ruhani, der siyah chelil renje be date”, Roznama Etilaat roz, 20.02.2023, در سیاهچال رنج و بیداد: (etilaatroz.com), (Erişim tarihi: 20.11.2023).

Kaynak: <https://www.etilaatroz.com/>

Harita 1: Taliban'ın kırbaçladığı kadınlar sayısı

Taliban yönetiminde kadınlar ve kızlar, marketlerde veya mağazalarda, Taliban'ın "tesettür kurallarına uymama, yabancı erkeklerle birlikte dolaşma veya hatta taksi kullanma" olarak nitelendirdiği gerekçelerle defalarca dövülmüşlerdir. Bir hastanenin sağlık çalışanlarından birinin anlattığına göre, bir Taliban üyesinin, "karısıyla yeterince ilgilenmedikleri nedeniyle" sağlık çalışanı kadınları dövmesidir. Ayrıca Taliban üyeleri, işsizlik ve eğitim ve yüksek öğrenim yasağına itiraz etmek için sokaklara çıkan kadın protestocuları da dövmüşlerdir. Kabil, Celalabad, Herat, Takhar ve Mezar-ı Şerif'te kız öğrenciler dövülmüş ve itfaiye araçlarından üzerlerine asit/tuz ruhu karışımı su püskürtülmüştür. Güncel verilere göre Afganistan'da en az 1.115 kadın ve kız, Taliban hapishanelerinde tutulmaktadır. Gerçek rakamların çok daha yüksek olduğu düşünülmektedir. Çünkü hem hapse giren kadınlar hem de aileleri, Taliban'ın tehditleri nedeniyle asla bu konuda ayrıntılar sunmaya veya en azından aile üyelerinin veya kendilerinin hapse atıldığını doğrulamaya istekli değildirler.¹⁶⁶ Dolayısıyla Taliban'ın kadın ve kızlara yönelik insan hakları ihlallerinin gerçek boyutunu belirlemek zordur. Ancak mevcut kanıtlar, Taliban'ın Afganistan'da kadınlar ve kızlar için korkunç bir durum yarattığını göstermektedir.

¹⁶⁶ "Ahmed Ruhani, der siyah...", (Erişim tarihi: 20.11.2023).

Kaynak: <https://www.etilaatroz.com/>

Harita 2: Taliban'ın hapsediği kadın sayısı

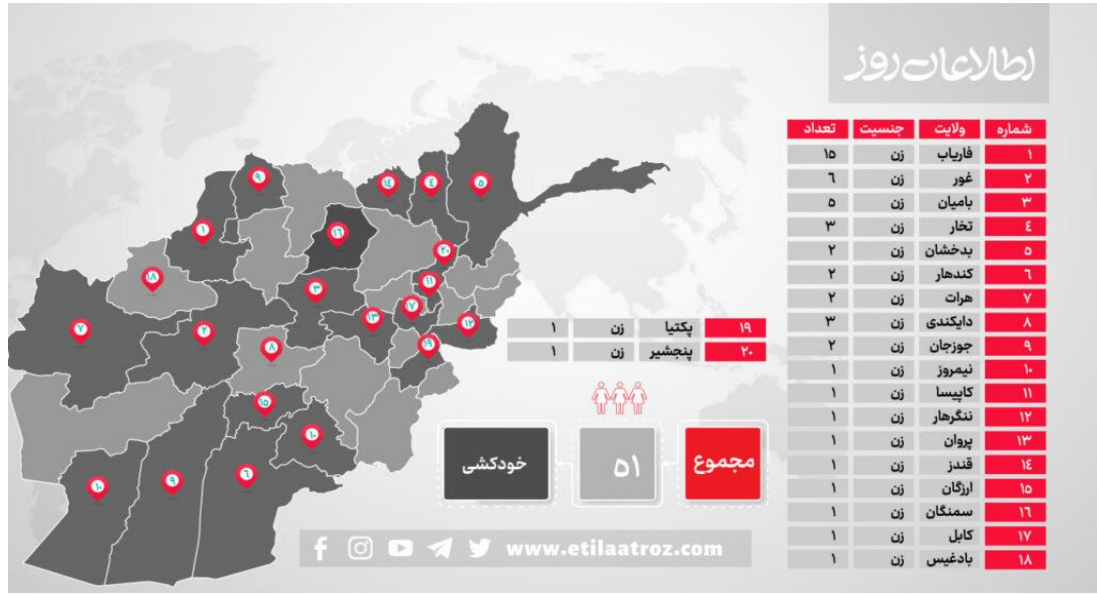
En fazla “teyit edilmiş” verilere göre kadın mahkûmlar Kandahar ve Herat vilayetlerindedir. Kandahar ve Herat vilayetlerinde 500’den fazla kadının mahkûm edildiği teyit edilmiştir. Ardından 165 kadın mahkûmu ile Uruzgan ve 108 kadın mahkûmu ile Nimruz vilayetleri üçüncü ve dördüncü sırada yer almaktadır. Kabil şehrinde, sokak protestolarına katılan birçok kadın ve hatta sadece sosyal medya hesaplarında Taliban kararlarını eleştiren veya bu protestoları paylaşan kadınlar, Taliban hapisanesine atılmışlardır. Bu bulgulara göre, birkaç durumda 72’den fazla kadın bireysel olarak hapsedilmiş ve üç başka durumda onlarca kadın Taliban tarafından toplu olarak tutuklanmıştır.¹⁶⁷

3.4.7. Kadınların İntiharı

Taliban hükümetinin iktidara gelmesinden sonra, gizemli ve hedefli cinayetlerin yanı sıra, kadınlar ve kızlar arasında intihar da yaygın olayları yaygın hale gelmiştir. En yüksek intihar oranı Faryab vilayetinde kaydedilmiştir. Bu ilde bir yılda en az 15 intihar vakası meydana gelmiş ve kurbanlar 15 yaşından büyüktür. Ayrıca Ghor vilayetinde bir

¹⁶⁷ “Ahmed Ruhani, der siyah...”, (Erişim tarihi: 20.11.2023).

kadın, Taliban'ın elinden kurtulduktan sonra intihar etmiştir. Kadınların resmi olarak eğitimden menedilmesinden sonra, genç kızlar arasında intihar oranı da artmıştır. Altı ay içinde 45'ten fazla kadın intihar girişiminde bulunmuştur. Ayrıca Badahşan'da Taliban tarafından takip edilen bir kız, kaçarken intihar girişiminde bulunmuştur. Kadınların Taliban üyeleriyle evlenmeye zorlandığı, itiraf almak için şiddetli işkence yapıldığı ve sahte itiraflara zorlandığı vakaları da bildirilmiştir.¹⁶⁸

Kaynak: <https://www.etilaatroz.com/>

Harita 3: İntihar eden kadınları sayısı

Doğrulanabilir bulgulara göre Belh'in Dehdadi ilçesinde 16 yaşındaki bir kız çocuğu Taliban üyesi biriyle zorla evlendirilmiştir. Ayrıca bir başka örnekte de Elahe Delavarzi'nin Taliban İçişleri Bakanlığı eski Sözcüsü Saeed Khosti'nin tecavüzüne uğraması ve ardından zorla evlendirilmesidir. Delavarzi, hâlâ kayıptır ve Taliban bu konuyla ilgili henüz bir açıklama yapmamıştır.¹⁶⁹

Afganistan'da kadınların durumu, Taliban'ın 2021'de iktidarı ele geçirmesinden bu yana ciddi şekilde kötüleşmiştir. Taliban, kadınların eğitim, istihdam ve temel

¹⁶⁸ "Afganistan'da Taliban'ın yasağının ardından kadın öğrencilerin üniversitelere girişi engellendi", Euronews, 23.12.2022, <https://tr.euronews.com/2022/12/21/afganistanda-talibanin-yasagin-in-ardindan-kadin-ogrencilerin-universitelere-girisi-engellendi>, (Erişim tarihi: 20.12.2023).

¹⁶⁹ "Ahmed Ruhani, der siyah...", (Erişim tarihi: 20.11.2023).

haklara erişimini kısıtlayan bir dizi kural ve düzenleme getirmiştir. Taliban'ın iktidara gelmesinden bu yana, kız çocuklarının ortaokul ve liselerde eğitim görmesi yasaklanmıştır. Kadınların devlet kurumlarında çalışması ve kamusal alanda yalnız seyahat etmesi de zorlaştırılmıştır. Taliban, kadınların yüzlerini tamamen örtmesini emrederken erkek refakatçi olmadan evden çıkmasına izin vermemektedir. Birçok kadın, eğitimlerine devam edemezken, iş bulma ve geçimlerini sağlama konusunda zorluklarla karşılaşmaktadırlar. Ayrıca Taliban'ın kurallarına uymayan kadınlar, şiddet ve ayrımcılığa maruz kalmaktadır. Afganistan'daki kadınların istikbali, Taliban'ın gelecekteki politikalarına ve uluslararası toplumun baskısına bağlı olacaktır. Taliban, kadınların haklarını genişletmeye karar verirse, kadınların durumu iyileşebilir. Ancak mevcut kısıtlamaları sürdürürse, kadınların durumu daha da kötüleşecektir.

SONUÇ

Kadınların toplumsal ve siyasal hayata katılımı toplumların kalkınmasında önemli bir faktördür. Kadın özgürlüğünün ve eşitliğinin yasallaştırıldığı ve toplumun ayrılmaz bir parçası olarak kabul edildiği ülkeler, çoğu alanda gelişme ve ilerleme kaydetmiştir. Kadınların topluma katılımının artması, ülkenin büyümesine ve kalkınmasına katkı sağlamakta, kadınların milli dayanışmasının güçlenmesine yardımcı olmakta ve onların toplumdan uzaklaşmasını ve ayrışmasını engellemektedir. Kadınların varlığının ve sosyal statülerinin önlenmesi, gelişmekte olan ülkelerde hâlâ büyük bir sorundur. Bu konudaki farkındalığın artırılması ve çeşitli alanlarda durumun iyileştirilmesi amacıyla çalışılması gerekir. Bu konudaki çalışmalar Afganistan'da kadınların büyümesini engelleyen çeşitli ekonomik, sosyal, kültürel ve politik faktörlerin olduğunu ve en önemlisi okuma yazma bilmeme, geleneksel kültür ve ekonomik sistemin bu geri kalmışlığa katkıda bulunduğunu göstermektedir. Kadınların pasif mağdurlar olmadığı göz önüne alındığında, onların katılabileceği ve fail olarak direnebileceği hükümet dışı, daha az resmi ve siyasi katılım biçimleri vardır. Bugün Afganistanlı kadınlar, Taliban'a varlıklarını kabul ettirmeleri için baskı yapmak amacıyla toplumsal hareketler, gösteriler, grevler, protestolar veya herhangi bir alternatif seferberlik biçimi aracılığıyla mücadele etmektedir. Çeşitli araştırmalara göre, vatandaşların siyasi katılımının kalitesi ve türü; eğitim, siyasi kültür, siyasi farkındalık, medya okuryazarlığı, siyasi sistem, ideolojik, entelektüel ve davranışsal bağlamlar gibi çeşitli faktörlerden etkilenmektedir. Kadının büyük gücü, eş-anne olmanın yanı sıra toplum üzerinde de büyük bir etkiye sahip olmasıdır. Kadınlar sosyal ve kültürel faaliyetler ve etkileşimler bağlamında da etkili bir rol oynayabilirler.

Afganistan tarihi, kadınların siyasi katılımının ve siyasi sürece yönelik faaliyetlerinin her zaman sorun ve zorluklarla karşı karşıya kaldığını göstermektedir. Son 20 yılda, Afganistan'da uluslararası toplumun varlığına rağmen, birçok parlamento ve başkanlık seçimi yapılması ve genel olarak ülkede yeni bir anayasa ve yeni bir siyasi sistemin hazırlanması, kültürel, sosyal, ekonomik ve siyasi açıdan da olsa, kadının toplumdaki statüsünü değiştirmiştir. Bu, kadınlara ilişkin pek çok değişikliği beraberinde getirirse de yine de kadınların başarıları kırılgan bir biçimde kalmıştır.

Afganistan'daki köktendinci düşünce ve geleneksel siyasi kültür kadınların siyasi katılımının önündeki en önemli engellerdendir. Zira Afganistan'ın siyasi kültürü

büyük ölçüde geleneksel ve kabileseldir; bu da kadınların siyasi katılımının önünde büyük bir engel teşkil etmektedir. Afganistan'ın geleneksel ataerkil kabile kültüründe kadının sorumlulukları evle sınırlı tutulmakta ve kız çocuklarının eğitimi değersiz görülmektedir. Tarihi araştırmalar bu tür ayrımcılığın Taliban rejiminin karanlık dönemiyle sınırlı olmadığını göstermektedir. Bunun yerine Afganistan'ın tarihi, geleneksel kabile kültürünün öne çıkan özellikleri haline gelen ataerkil yapı ve uygulamalarla doludur. Afganistan'ın pek çok bölgesinde, özellikle de kadim gelenek ve inançların etkili olduğu yerlerde kadınlar ataerkil zihniyetin büyümesine kapılmış durumdadır. Neticede ataerkil sistemin yeniden üretilmesinde, geçmişteki yanlış toplumsal ilişkilerin, gelenek ve göreneklerin sürdürülmesinde en önemli rolü oynayan kesim kadınlardır.

Son 20 yılda Afganistan'ın birçok yerinde kadınlar oy vermek istememektedir. Eşlerinden ve babalarından onların yerine oy vermeleri istemektedir. Onlar ya oy verme konusunda kendilerini güçsüz hissettikleri ya da kabile geleneklerinin hükümetten beklentilerinin düşük olmasına neden olduğu için oy vermek istememişlerdir. İlginç olan ise çoğu durumda bunun bizzat kadınlar ve kızlar tarafından yapılmış olmasıdır. Kadınlar da geçmişin yanlış düşünce ve geleneklerini yaşatmakta ve bu zihniyeti kızlarına aşılamaktadırlar. Aslında kadın meselesi kültürel bir meseledir ve çözümü, kanunların çıkarılması ve kadın işlerinin hukukta kurumsallaştırılmasıyla birlikte kültürel çalışmayı ve kadının toplumdaki insanların zihnindeki varlığının kurumsallaştırılmasını ve istikrara kavuşturulmasını gerektirmektedir.

Afgan kadınlarının karşılaştığı en büyük zorluk, Taliban'ın güvenlik eksikliği, gelenekler, ataerkillik ve kadın düşmanlığıdır. Son 20 yılda Afganistan, kadın haklarının uluslararası standartlarla uyumlu bir şekilde karşılanmasını sağlamak için mevzuat ve politika bağlamında ilerleme kaydetmiştir. Bugün, Taliban'ın yönetimi ele geçirmesiyle Afgan kadınları 20 yıllık kazanımlarını kaybedip karanlık günlere dönmekten korkarken, siyasi katılımlarını, özellikle de elit kadınların yeni Afgan sistemindeki rolünü incelemek önemlidir.

Taliban ile Afganistan'daki diğer gruplar arasındaki en tartışmalı konulardan biri de kadınlar ve kadınların toplumdaki rolleri meselesidir. Taliban'ın kadınlara yönelik tutumu, kadınların statüsüne ilişkin geleneksel ve ayrımcı inançlarından kaynaklanmaktadır. Bu inançlar, onları insanlık onuru açısından erkeklerle eşit

tutulmamaktadır. 11 Eylül'den önceki yıllarda kurulduğu günden bu yana Taliban, kadınlara hiçbir rol vermemektedir.

Kadınların siyasete aktif katılımının önündeki engellerden biri ekonomik faktörlerdir. Maddi kaynaklar ve siyasi tecrübe olmadan siyasette yer almak imkansızdır. Taliban'ın hukuki, kültürel, sosyal ve politik düşünceleri, kadın ve erkeğin aynı üstün ve aşağı özelliklerini yeniden üretmektedir. Taliban'ın geleneksel inançları, işi bölerek ve ev işlerini kadınlara mal ederek, pratikte onları eşit katılım fırsatından mahrum bırakmaktadır.

Bu nedenle Afganistan'ın siyasi istikbalinde kadının misyon ve rolünün önemi dikkate alındığında kadının güçlendirilmesi konusuna ciddi önem verilmesi gerekmektedir. Güçlendirme, insanların arzularına dayalı seçimler yapmalarına olanak tanıyan bir kişisel gelişim düzeyine ulaşmaları gerektiği anlamına gelmektedir. Kadınlar kendileriyle ilgili tüm programlara katılmalıdır. Katılımları toplumdaki sayı ve sayılarıyla orantılı olmalıdır. Demokratik siyasal süreçlere katılım, yalnızca kadın veya kadın aday sayısının dikkate alınması anlamına gelmemektedir. Seçilmiş kadınların toplumdaki hukuki, siyasi ve sosyal statülerini iyileştirmek için yapabilecekleri değişiklikler anlamına gelmektedir.

Taliban iktidara geldikten sonra kadınların varlığı ve talepleri bu grup tarafından ciddiye alınmamaktadır. Bu nedenle Afgan kadınları arasında pek çok endişe vardır. Mevcut durumda kadınların karşılaştığı zorluklardan biri, kadınların siyasi faaliyetlere katılımının önündeki en önemli caydırıcı faktörler olan güvenlik, eğitim ve siyasi kültürdür. Bu nedenle elit kadınların, hükümetin, uluslararası toplumun ve insan hakları örgütlerinin bu engelleri aşmak için ellerinden geleni yapması gerekmektedir. Kadınların katılımının sağlanmasına yönelik siyasi kararlılığın vurgulanması konusunda uluslararası toplumun iş birliği önemli bir kolaylaştırıcı faktör olabilir. Kadınların siyasi sürece katılımı Afgan toplumunun dönüşümü için hayati önem taşımakta ancak mevcut bağlamda bu kademeli ve yavaş olacaktır. Afganistan'daki kadınların durumunun iyileşmesi için uluslararası toplumun atması gereken bazı adımlar şu şekilde sıralanabilir:

- Taliban'a, kadınların haklarını genişletmesi için diplomatik ve ekonomik baskı uygulanmalı.
- Afganistan'daki kadınlara ve kız çocuklarına insani yardım sağlanmalı.

- Afganistan'daki kadınlarn haklarını savunmak için sivil toplum kuruluşları desteklenmeli.

Bu çabalar, Afganistan'daki kadınların daha iyi bir gelecek inşa etmelerine yardımcı olabilir.

KAYNAKÇA

- Abdullah Kazım Seyid, *Zenan Afgan tahta stem sunneti modernite astan*, İntesharat matbaa Meymand, Kaliforniya 2005.
- Abdullah Nazari, Niğahi be nakşı içtimayı zenan der Afganistan: Mecmua Makalat konferans Zenon dar Afganistan fırsatı ha chalish ha rakar ha, İntesharat Kum, 2010.
- Abed Salma, “Sami siyasi zenan ve tasir on ber vaziyet ijtemayi ve iktisadi onha”, *Roznamay 8 sobh*, 16.05.2021, <https://8am.media/womens-political-contribution-and-its-impact-on-their-social-and-economic-status/>, (Erişim tarihi: 10.09.2023).
- “Afgan Erkekler, Eğitim Hakkı Yasaklanan Kadınları Desteklemek İçin Sınıfları Terk Etti”, *TÜRSAM*, 23.12.2022, <https://www.turksam.org/detay-afgan-erkekler-egitim-hakki-yasaklanan-kadinlari-desteklemek-icin-siniflari-terk-etti>, (Erişim tarihi: 28.12.2023).
- “Afganistan’da Kadın Televizyon Ağı Faaliyete Başladı”, (*TRT, Dari*), 07.06.2017 <https://www.trt.net.tr/dari/fgnstrn/2017/06/06/>, (Erişim tarihi: 17.10.2023).
- “Afganistan’da Kadınlar ve Kız Çocuklarına Karşı baskılar Zulümdür”, *Habereguven*, 15.08.2023, <https://www.habereguven.com/esik->, (Erişim tarihi: 20.11.2023).
- “Afganistan’da Taliban’ın Kadınlar ve Kız Çocuklarına Uyguladığı Baskı, Cinsiyet Temelli Zulüm ve Bir Apartheid Rejimidir.”, (*EŞİK*) 15.08.2023, https://esik.org.tr/s/2547/i/ES%CC%A7I%CC%87K_Afganistan'da_Kad%C4%B1na_Zulu%CC%88m_BI%CC%87LGI%CC%87_NOTU_15.08.2023.pdf, (Erişim tarihi: 22.12.2023).
- “Afganistan’da Taliban’ın Kadınlar ve Kız Çocuklarına Uyguladığı Baskı, Cinsiyet Temelli Zulüm ve Bir Apartheid Rejimidir”, *Eşitlik İçin Kadın Platformu*, (*EŞİK*) 15 Ağustos 2023, <https://esikplatform.net/>, (Erişim tarihi: 20.11.2023).
- “Afganistan’da Taliban’ın yasağının ardından kadın öğrencilerin üniversitelere girişi engellendi”, *Euronews*, 23.12.2022, <https://tr.euronews.com/2022/12/21/afganistanda-talibanin-yasagin-in-ardindan-kadin-ogrencilerin-universitelere-girisi-engellendi>, (Erişim tarihi: 20.12.2023).
- “Afganistan’da Taliban’ın yasağının ardından kadın öğrencilerin üniversitelere girişi engellendi”, *Euronews*, 23.12.2022,

<https://tr.euronews.com/2022/12/21/afganistanda-talibanin-yasaginin-ardindan-kadin-ogrencilerin-universitelere-girisi-engellendi>, (Erişim tarihi: 20.12.2023).

“Afganistan’ın Siyasi Görünümü”, *Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı*, <https://www.mfa.gov.tr/afganistan-siyasi-gorunumu.tr.mfa>, (Erişim tarihi: 29.09.2023).

Afghanistan: Multidimensional Poverty Index 2016–2017. Report and Analysis, 2016–2017, NSIA, Kabil, 2019, https://www.mppn.org/wp-content/uploads/2019/03/AFG_2019_vs9_online.pdf, (Erişim tarihi: 20.10.2023).

Ahmad Ahmadi Nasir, *Afganistan’da Kadınlara Yönelik Şiddet Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme*, Sosyoloji Bölümü, (Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisan Tezi), Eskişehir, Mart 2017.

Ahmad Bardeşhişi Ardestani, *Muqaddimi ber nizami siyasi tatbiqi*, chap: 2, Avaye Noor İntesharat, Tahran, 2000.

Ahmed Raşid, *Taleban islam neft ve bazi bozork*, (Mutercim: Asadullah Şhafaey ve Sadegh Bagheri), Danish asti intesharat, Tahran, Haziran 2009.

“Ahmed Ruhani, der siyah chelil renje be date”, *Roznama Etilaat roz*, 20.02.2023, در سیاهچال رنج و بیداد: گزارشی از بازداشت، شکنجه و قتل زنان در یک سال حاکمیت طالبان (etilaatroz.com), (Erişim tarihi: 20.11.2023).

“Ahmed Ruhani, der siyah chelil renje be date”, *Roznama Etilaat roz*, 20.02.2023, در سیاهچال رنج و بیداد: گزارشی از بازداشت، شکنجه و قتل زنان در یک سال حاکمیت طالبان (etilaatroz.com), (Erişim tarihi: 20.11.2023).

Ahmedi Hüseyin, Mina Kişver Kamal, “Danish Jaye Şariyot Feminist Şut”, *Nemruh*, 20.03.2021 <https://nimrokhmedia.com/2021/02/20/mina-keshwarkamal-a-religious-student-who-became-a-feminist>, (Erişim tarihi: 11.10.2023).

Alam Abdur Rahman, *Mabeni ilmi siyaset*, Ney intesharat, Tahran 1994.

Alireza Alavi Tabar, “Berisi medel meshirkiti sharweinde der mediriyeti omeri shari”, cilt: 1, chap: 2, Şanzıman şahırdori kişivar intesharat, Tahran, 2003.

Andişmand Muhammed Ekrem, “Amanullah khan ve maarif asri”, (*Gofteman demokrasi baraye Afganistan*), 26.08.2019, <http://www.goftaman.com/index.php/prs/111-siyasi/1397-2019-08-17-15-24-46>, (Erişim tarihi: 09.10.2023).

Aparı Saadet Firdevs, “ABD’nin En Uzun Savaşı: Afganistan’da 20 Yıl”, *Anadolu Ajansı*, 31.08.2021, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abdnin-en-uzun-savasi-afganistanda-20-yil/2351523#>, (Erişim tarihi: 10.09.2023).

- Arblaster, Anthony, *Demokrasi*, (Mutercim: Hasan Mortazavi), Ashian intesharat, Tahran, 2000.
- Arvin Ayub, “Efrat giray ve bazi qudrat dar, Afganistan”, *BBC*, 02.12.2016, <https://www.bbc.com/persian/afghanistan-38142355>, (Erişim tarihi: 20.10.2023).
- “Avalin rapor devlet Afganistan be sazaman melal der mavriede vaziyet zenan”, *BBC*, 10.07.2013, https://www.bbc.com/persian/afghanistan/2013/07/130710_zs_afghan_women_rights_elimination, (Erişim tarihi: 05.10.2023).
- Aydın Abdul Ghani, Afganistan’da Taliban Hareketinin Ortaya Çıkışı ve Mezhebi Görüşler (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2010.
- Azizi Fereydoun, “Haq tasil core Zenan dar Kanuni meni khashnat helal zenan”, (*Roznamay Sabah Kabil*), 03.03.2020, <https://subhekabul.com/%D8%B2%D9%86%D8%A7%D9%86/afghanistan-woman-violence/>, (Erişim tarihi: 18.09.2023)
- Azizi Hadi, “Mishhareket Zanon der nazim siyasi Afganistan, *Roznamay Sabah Kabil* 5.07.2020 <https://subhekabul.com/%D8%B2%D9%86%D8%A7%D9%86/womens-participation-in-afghanistans-political-system/>, (Erişim tarihi: 10.09.2023).
- Azizi Shakila, Uluslararası Belgelerde ve Afganistan Hukukunda Kadınların Siyasi Hakları ve Katılımı, (Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı), Yüksek Lisans Tezi, Samsun, 2019.
- Bashirieh Hussein, *Jamia shinasi siyasi*, Ney İntesharat, Tahran, 1999.
- “Bayaniye kemison mustaqil hukuk basher der Afganistan”, (*Kemison mustaqil hukuk basher*), 2010. <https://www.aihrc.org.af/fa/daily-reports/618/biania-hrc.html>, (Erişim tarihi: 29.09.2023).
- Bezhan Frud, Afghan women at forefront of nonviolent resistance to Taliban, *Radyo Azadi*, 10 Eylül 2021 <https://www.rferl.org/a/women-resistance-afghanistan/31454337.html>, (Erişim tarihi: 20.11.2023).
- Birleşmiş Milletler Antlaşması, https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/2212020141836bm_01.pdf, (Erişim tarihi: 10.10.2023).
- Bitam David, *Demokrasi va hukuku basar*, (Mutercim: Mohammad Taqhi Delfrooz), İntesharat, (yy.), 2013.

- Chabaki Am el-Binin, “Naqsha amel ravanshanakhitti dar mushareket siyasi zenan”, (*Ulume ijtemyi allameh*), shomara: 19, 2003 نقش عوامل روان شناختی در مشارکت سیاسی زنان (ensani.ir), (Erişim tarihi: 17.12.2023)
- Cohen Karl, *Demokrasi*, (Mutercim: Fariborz Majidi), Harezmi intesharat, Tahran, 1994.
- Coşkun Zeki, “Taliban güzellik salonlarını kapatıyor”, *Gazete Duvar*, 10.07.2023, <https://www.gazeteduvar.com.tr/>, (Erişim tarihi: 20.11.2023).
- Dahl Robert, *Tahlil siyaset jedi*, (Mutercim: Hossein Zafarian), Zafarian İntesharat, Tahran, 1985.
- Dakikandı Javada, “İntikhba ha azad der nezam ha demokrasi”, 16.10.2009, <http://www.javadi-dy.blogfa.com/post/67>, (Erişim tarihi: 12.08.2023).
- Daragahi Borzou, “Taliban’ın Daha İlimli Olduğuna İnanmak Bir Hüsnükuruntu”, *Independent Türkçe*, 30.09. 2021, <https://www.indyturk.com/node/417836/yazarlar/taliban%C4%B1n-daha-%C4%B1ml%C4%B1-oldu%C4%9Funa-inanmak-bir-h%C3%BCsn%C3%BCkuruntu>, (Erişim tarihi: 20.11.2023).
- David Beetham, Boyle Korinne, *Demokrasi chiset*, (Mutercim: Şahram Nakşî Tebrizi), chap 3, Tahran, 2005.
- “Declaration on the Elimination of Discrimination Against Women”, 28.09.2009, <http://www.un-documents.net/a22r2263.htm>, (Erişim tarihi: 09.10.2023).
- Digaran Almond Gabri, *Charchobi nazari baray tahlil siyaset tatbiqi*, (Mutercim: Alireza Tayeb) chap: 3, İntesharat Merkezi Amazeishi Muderyeti Umumi, Tahran, 2002.
- Dinçkol Bihterin, “Atina Demokrasinden Roma Cumhuriyetine-’Demos’tan ‘Populus Romanus’a”, *Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 1, 2020.
- Elani neticye nehayı entakhabat riyasetcumhuri”, *Tolo news*, 2020, <https://tolonews.com/fa>, (Erişim tarihi: 29.09.2023).
- Emin Amanullah, “Seyre tarikh shakaligeri Kanuni esasi dar Afghanistan”, *Shafqana Afganistan*, 6.01.2020 <https://af.shafaqna.com/FA/358749>, (Erişim tarihi: 11.10.2023).
- Erdem Ali Kemal, “Taliban’ın “zaferi” diğer İslam ülkelerindeki radikal hareketleri güçlendirir mi?”, *Independent Türkçe*, 17.08.2021, Taliban’ın “zaferi” diğer İslam ülkelerindeki radikal hareketleri güçlendirir mi? | Independent Türkçe (indyturk.com), (Erişim tarihi: 20.12.2023).

- Erfani Muhammed, “Azadi beyan jwariori hakimiti cumhuriyei ya demokrasi”, *Roznamay afganistani ma*, 05.12.2020, http://www.dailyafghanistan.com/opinion_detail.php?post_id=150815, (Erişim tarihi: 19.08.2023).
- Etizad-e-Sultaneh Nogen, “Rozegari rengini Zenan Afghanistan”, *Tribun zamana* 13.1.2016 <https://www.tribunezamaneh.com/archives/89343>, (Erişim tarihi: 11.10.2023).
- Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi*, Ankara Üniversitesi, İnsan Hakları Uygulama ve Araştırma Merkezi, 10 Aralık 1948, <http://ihuam.ankara.edu.tr/insan-haklari-evrensel-beyannamesi/>, (Erişim tarihi: 20.10.2023).
- “Evrensel, Afganistan’da kadınlara seyahat yasağı: Taliban mutluluğumuzu çaldı”, 27.12.2021, <https://web.archive.org/web/20221225055307/https://www.evrensel.net/haber/451226/afganistanda-kadinlara-seyahat-yasagi-taliban-mutlulugumuzu-caldi>, (Erişim tarihi: 20.11.2023).
- Fakur Muhammed Ali, “Negahe ba kanun mane azar aziyet cinsi der barbare Zenan kodekan”, (*Roznama etlaat roz*) 16.11.2016 <https://www.etilaatroz.com/43121/>, (Erişim tarihi: 11.10.2023).
- “Faraz ve nişib zendegiy zenan Afganistan der sad sal gızashta”, *Radyo Azadi*, 21.03.2021 <https://da.azadiradio.com/a/31161022.html>, (Erişim tarihi: 10.09.2023).
- Farhang Mir Muhammed Sediq, *Afganistan der penç qarine akhir*, İsmailian İntesharat: chap: 1, Tahran, 2001.
- Fukuyama Francis, *Tarihin Sonu ve Son İnsan*, çev. Zülfü Dicleli, Profil Kitap, 6. Baskı, İstanbul, 2016.
- Ghasemi Mohammad Parsa, “Elamiye hukuku başar”, (*Virgöl*), 2020 <https://vrgl.ir/wjtv6>, (Erişim tarihi: 10.09.2023).
- Ghbar Mir Gholam Mohammad, *Afganistan der mesir tarikh*, cilt: 2, Intesharat mivand, merkezi, Kabil, 1999.
- Giustozzi Antonio, *Afganistan ceng siyaset ve jamai*, (Mutercim: Asadullah Shafa’i, Muhammed İbrahim Şeriatı Afgani), İrfan İntesharat, Tahran, 2008.
- Güçyetmez Mustafa, “Karşılaştırmalı Demokrasi Modelleri ve Hükümet Sistemleriyle İlişkisi”, *Hacettepe HFD*, 7(1), 2017, (479-496).

- Hashimi Sayed Mobin, Afganistan'da Kadınların Sosyo-Kültürel ve Dini Durumu (Yayınlanmış Yüksek Lisan Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2013.
- Hassan Ardestani, "Nakşa rasana der farayindi siyaset", *Guruyi tahkiki, ferhangi ve içtemayi*, 2004, s. 56, <https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/>, (Erişim tarihi: 22.08.2023).
- Haşimi Narges, "Khashnet alay zenan az hükümet Taliban ta emrouze", *Ouji Sama*, 27 Şubat 2007, <http://www.nargishashimi.blogfa.com/post/40>, (Erişim tarihi: 11.10.2023).
- Hatch Doperi Nancy, *Zenan Afgan tahte ikemiyet Taliban Afganistan ve siyaseti cihan*, (Mutercim: Mohaqeq) İntesharat Taraneh, Meşhed, 1998.
- Hayat Allah Yusuf, "Nezim siyasi ya demokrasi Afganistan", *Merkez amazeişi tahqiqate İmam Khumeyni*, 18.08.2010, <http://marifat.nashriyat.ir/node/330>, (Erişim tarihi: 27.08.2023).
- Huntington Samuel P., *Üçüncü Dalga: 20. Yüzyıl Sonlarında Demokratlaşma*, çev. Ergun Özbudun, Kıta Yayınları, Ankara, 2007.
- Huntington Samuel, *Nazmi siyasi der jamye derhal taqhir* (Mutercim: Mohsen Thalasi), Alam intesharat, Tahran, 1996, s. 92.
- Ihlasa Ahmed Bakhsh, "Barasi tarikhi maarif zenan az davrayi zahir sha ta hakimiyet Taliban", *Rah Shagofai*, sal: 11, shomara: 18, 2019, http://journals.miu.ac.ir/article_4994.html, (Erişim tarihi: 11.10.2023).
- İslami Reza, Katayoun Bashkardana, "Hak bar demokrasi der hukuk beynelmilel mahser", *Hukuku beynalmilal*, shumora: 47, 2012, <http://ensani.ir/file/download/article/20150203085627-9905-58.pdf>, (Erişim tarihi: 10.10.2023).
- İsmatullahi Mohammad Haşhem, vd, *Tahrîki taliban*, Al-had intesharat, Tahran, 2008.
- Jafari Fatemeh, *Mushriket siyasi zenan Afganistan*, İntesharat ilime, 2016, s. 106-108.
- Jane Friedman, *Feminizm (Tercüm Firoozeh Mohajer)* Ashian intesharat, Tahran 2003.
- Jones William Thomas, *Khdwandan endishye siyasi*, (Mutercim: Ali Ramin), jolt: 2 chap: 5, Amir Kabir intesharat, Tahran, 2001.
- Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi, <https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/tr/content/122-kadnlara-kars-her-turlu-ayrirmclgn-onlenmesi-sozlesmesi/>, (Erişim tarihi: 01.10.2023).

- Kaker Navid, “Müşkülât iktisadi zenan ve mavani tavsiye”, *Roznamay rahi medenit*, 11.03.2019 <https://madanyatdaily.com/8-97/>, (Erişim tarihi: 10.09.2023).
- Kane İhsan, Azar ve eziyet zenan der Afganistan padıdı fanhan kı der basıyırı az qavının ba on ıshara shuda ast, *Shebakaya Tahlili Garan*, 14.07.2018, <https://www.afghanistan-analysts.org/dari-pashto/reports/rights-freedom/>, (Erişim tarihi: 11.10.2023).
- Kanun mane azar aziyet cinsi der barbare zenan kodekan, <http://old.moj.gov.af/fa/page/1717/1797>, (Erişim tarihi: 11.10.2023).
- Kanuni Maarif Afganistan, <http://www.afghanpaper.com/nbody.php?id=9296>, (Erişim tarihi: 20.09.2023).
- Kanuni mane khaşeinat aleyhe zenan, (*Vezarete Adliye*), 03 Nisan 2017, <http://old.moj.gov.af/fa/page/1717/1797>, (Erişim tarihi: 11.10.2023).
- Kanuni Zamani Muhammed Zahir sha, *Vezarete Adliye*, (Md. 26-28-34-37) 01.10.1964 <http://old.moj.gov.af/fa/page/1717/1797>, (Erişim tarihi: 11.10.2023).
- Kayyum Aiti Abdul, “Khasheinat aleyhe zenan der Afganistan”, (*Roznama Afganistan ma*), 12.11.2019 http://dailyafghanistan.com/opinion_detail.php?post_id=150396, (Erişim tarihi: 11.10.2023).
- Kazemigar Ali Asgari, “Buhran modernite ferhangi siyasi, Kums intesharat, Tahrán, 1997.
- “Khaşeinat aleyhe zenan der Afganistan Havamel, zemini ha, vaziyet, khaşeinat aleyhe zenan”, (*Komisyonu hukuk bashar Afganistan*), 2015 <https://mail.aihrc.org.af/>, (Erişim tarihi: 11.10.2023).
- Langar Nilüfer, “Saham zenan der hükümet ha demokratik sosyalistih ve cihadi dar Afganistan”, *Independent Persian*, 27.04.2022, <https://www.independentpersian.com/tags/>, (Erişim tarihi: 11.10.2023).
- Langar Nilüfer, “Zenan der har du tahavvul bozorg siyasi der Afganistan nakşa tayin kuanda dashtan”, *Milon İran*, 7.05.2022 <https://melliun.org/iran/311353>, (Erişim tarihi: 11.10.2023).
- Manaqbı Mohammad Taghi, “Miras siyasi nadir han barayi Afghanistan emrazi”, (*Roznama etlaat roz*) 29.02.2022, <https://www.etilaatroz.com/135576/nader-khans-political-legacy-for-afghanistan-today/>, (Erişim tarihi: 11.10.2023).
- Maqsoodi Mojtaba, Sahireh Gholadar, “Mishhareket siyasi zenan Afgan der sakhtar jadidi kudret pasaz hadise 11 september, (*fasel nema olime siyasi tahqiqat*

<https://www.sid.ir/filesserver/jf/6014213901707>, (Erişim tarihi: 10.09.2023).

Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, <https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/tr/content/117-medeni-ve-siyasi-haklara-iliskin-uluslararası-sozlesme/>, (Erişim tarihi: 10.09.2023).

Mene khasheinat aleyhe zenan der Afganistan, (Rapor salna AIHRC), 6.01.2013, <https://www.refworld.org/>, (Erişim tarihi: 17.10.2023).

Michael Ruşh, *Jamia ve siyaset*, (Mütercim: Manouchehr Sabouri Kařhání), Samat intesharat, Tahran, 1997.

Mohseni Mohammad Baqher, “Barbari hukuk Zen ve mart dar nezamı hukuk Afghanistan”, *Fasal nema tahqihqat ilimi vakil*, sal 29, shomara: 58, 27.11.2022.

Musavi Saadat şah, “Mavani ferhangi iştigal zenan”, *Roznamay 8 sobh*, 28.10.2020, <https://8am.media/part-one-cultural-barriers-to-womens-employment/>, (Erişim tarihi: 10.09.2023).

Myron Weiner vs., *Buhran ha tawalı ha der tavsıye siyasi*, (Mütercim: Gholamreza Khajeh Sarvi), Muassiyi mutalaat ruhbordy, Tahran, 2001.

Naimi Muhammed Naim, “Siyasal, Sosyal ve Kültürel Yönleriyle 1973-1992 Yılları Arasında Afganistan”, İçinde: *Afganistan Tarih, Sosyokültürel Yapı, Ekonomi ve Dış Politika* (Editör: İskender Karakaya, Yılmaz Ulvi Uzun) Nobel Yayınları, Ankara, 2023, (ss. 17-44).

Naimi Muhammed Naim, *Taliban Hareketi Üzerine Bir İnceleme: Din ve Terör*, (Editör: Mehmet Altıntaş), Ayrıntı basımevi, Ankara, 2019.

“Nakşa meşaharekat zenan der sutuye makhtalef nehata ha devleti”, (*Sefaratu Afganistan dar Landan*), 23.09.2016, <http://afghanistanembassy.org.uk/dari-pashto/>, (Erişim tarihi: 20.10.2023).

Naqibzadeh Ahmed, “Hazabi siyasi ve nezim demokrasi”, *Mucella etliati siyasi iktisadi*, shomara: 1 ve 2, 23.11.2003, <http://ensani.ir/fa/article/101699/>, (Erişim tarihi: 23.08.2023).

Navandiş İlyas, “Reyşaha deloyl gösteriş ifratgereği der Afganistan”, *şhafqna* 12.12.2016 <https://af.shafaqna.com/FA/173368>, (Erişim tarihi: 20.10.2023).

Navandiş İlyas, Afganistan’da Aşırılığın Yayılmasından Neden Endişe Duyalım? (*Günün Bilgisi*), 10.11. 2016, <https://www.etilaatroz.com/43860/>, (Erişim tarihi: 20.10.2023).

- Necefi Hatice, Ruhullah İslami, Davra va mebni sistemi siyaset gazari omur zenan der Afganistan 2001-2019 (*Fasal nama tahqiqat ilimi katab*), sal: 6, shomara: 15, 2019, ss. 47-70.
- “Negaahi be zindegiy ve erifeye Amanullah Khan”, *Roznamay Anis*, 24.02.2022, <http://dailies.gov.af>, (Erişim tarihi: 09.10.2023).
- “Negahe ber vaziyet zenan Afgan”, *Rawa*, 22.10.2023, <http://www.rawa.org/women.php>, (Erişim tarihi: 29.10.2023).
- “Negahe ber vaziyet zenan afgan”, *Rawa*, 22.10.2023, <http://www.rawa.org/women.php>, (Erişim tarihi: 29.10.2023).
- Neshat Zalmi vd., Rahi dushwar demokrasi dar Afghanistan: *mutalaat stratejik Afganistan*, Kabul 2018. <https://aissonline.org/events>, (Erişim tarihi: 11.10.2023).
- Niye Amir Mesud Sahram, Celal Hajizadeh, “Tembein mabanı demokrasi der endişe ahai felsefi carrel popper”, *Merkez ulumi insani ve mutalaat ferhangi*, sal:1, shomara: 1, 16.10.2009, <http://ensani.ir/file/download/article/20120504173754-9041-4.pdf>, (Erişim tarihi: 12.08.2023).
- Özdemir Yavuz, Ufuk şimşek ve Elif Aktaş, “Demokrasi Üzerine”, *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 14, 2006.
- Öztürk Zerrin Ayşe, “Uluslararası Siyasette ve Karar Alma Mekanizmalarında Kadın”, *Ege Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 3 Sayı: 2, 2012, (ss. 1-33).
- Panahi Mohammad Hossein vd., “Ferhangi siyasi ya mishhareket siyasi zanon”, (*Fasal nama olime ijtemayi*), shamar: 68, bahar, 2015 https://journals.atu.ac.ir/article_1280.html, (Erişim tarihi: 10.09.2023).
- “Radikalizmi kavmi vahqıye Taliban qarne 21”, (*Roznama Etlaat roz*), 28.10.2022, [radikalizmi qومی طالبان و واقعیتهای قرن بیست و یکم - اطلاعات روز \(etilaatroz.com\)](http://etilaatroz.com), (Erişim tarihi: 20.10.2023).
- Radikalizmi maazabı ve tahsiratı on bar zindagi zenan Afgan”, *Khabargozari zenan Afganistan*, 26.12.2020, <https://www.awna.af/1398/09/26/>, (Erişim tarihi: 20.10.2023).
- Rahman Mujibur, *Rahimi, Naqti Bar Sakhtari Nezami Afghanistan*, Azam intesharat, Kabil, 2018, s. 77-78.
- Rahmani Meryem, “Zenan afgan az bar khurudere hukuku ijtemayi ta mahrumiyet”, *Bidar Zani*, 20 Haziran 2012 <https://bidarzani.com/3061>, (Erişim tarihi: 11.10.2023).

- Rıza Behishti Müze, *Der ametdi nazari ber tarakh demokrasi*, Terahı nave, İntesharat, Tahran ,1996.
- Rızaei Mehri, “Vaziyet hukuk basharı zenan Afganistan der hakimiyet Taliban”, *Roz khabar*, 11.01.2023, <https://www.etilaatroz.com/167580/>, (Erişim tarihi: 20.10.2023).
- “Riyaset Cumhuriyeti Mohammad Davut khan az kudatay 1973’ta kudatay 1978”, *Kalkin*, 3/8/2022 <https://kelkein.com/11564/>, (Erişim tarihi: 11.10.2023).
- Rostemian Samia, “Shakhisya demokrasi İran ve Afganistan der sal 2017 cha but?”, *Euronews*, 09.12.2019, <https://per.euronews.com/2018/02/01/economist-intelligence-unit-published-the-democracy-index-2017-iran-afghanistan-low-place>, (Erişim tarihi: 01.10.2023).
- Saidi Gölnaz, “Vaziyet zenan Afghanistan der tahvilat siyasi”, *IPSC*, 25.09.2021, <https://peace-ipsc.org/fa/>, (Erişim tarihi: 11.10.2023).
- Sajdi Amir, “Mavini tavsiye demokrasi der khavari miyna”, *Fasal nama mutalaat siyasi*, sal: 2, shomara: 8, 2010, <https://www.sid.ir/FileServer/JF/3431389805>, (Erişim tarihi: 14.08.2023).
- Sarukhani Baker, *Daireatel maarif ulıme ijtemayi*, Tahran 1991.
- Selahşor Halil, “Afganistan’da 2020’de 8 gazeteci öldürüldü”, (*Anadolu Haber Ajansı*), 03.01.2021 <https://www.aa.com.tr/fa/>, (Erişim tarihi: 17.10.2023).
- Shadan Abdullah, “Dewrey Amanullah khan nakhatin tecrübe azadi matbuat”, *BBC*, 16.09.2011 https://www.bbc.com/persian/afghanistan/2011/10/110916_109_mm_century_afghanan_press_sh03, (Erişim tarihi: 09.10.2023).
- “Sistani, “Nigai ba vaziyette ijtemayi zenan afgan az davra Amani ta Karzai”, 23.02.2008, <https://web.archive.org/web/20080223172142/http://www.vatandar.com/web/ke tab/zanan.htm>, (Erişim tarihi: 11.10.2023).
- “Siyasette milli baryı takviyeti maşaharekat zenan der ranwdy entakhaibat 2018”, *Vezarete zenan*, <https://web.archive.org/web/20220305122252>, (Erişim tarihi: 11.10.2023).
- Stiz Malik, “Afganistan chalish ha hukuk basher”, *BBC*, 08.12.2008 https://www.bbc.com/persian/afghanistan/2008/12/081208_dn_humanrihgts_day, (Erişim tarihi: 29.09.2023).

- Şabnam Halilyar, “Avemel shkesti demokrasi”, *Roznamay 8 sabah*, 07.07.2021, <https://8am.media/factors-of-the-failure-of-democracy-%e2%80%8c/>, (Erişim tarihi: 13.09.2023).
- Taliban Afgan kadınların eğitim ve haklarına baskı yapıyor, *Aljazeera*, 21.12. 2022, “‘War on women’: Taliban curbs on Afghan females a ‘crime’”, *Al Jazeera*, <https://www.aljazeera.com/news/2023/5/26/war-on-women-taliban-curbs-on-afghan-females-a-crime>, (Erişim tarihi: 20.10.2023).
- “Taliban, Afganistan’da kamusal alanda kadınlara burka zorunluluğu getirdi”, *Euronews*, 07.05.2022, <https://tr.euronews.com/2022/05/07/taliban-afganistan-da-kamusal-alanda-kad-nlara-burka-zorunlulugu-getirdi>, (Erişim tarihi: 20.10.2023).
- “Taliban’dan kadınlar için yeni karar! Kadın Bakanlığı, ‘Ahlak Bakanlığı’ oldu”, *Hürriyet*, 18.09.2021, <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/talibandan-kadinlar-icin-yeni-karar-ismi-degisti-41897514>, (Erişim tarihi: 28.12.2023).
- “Taliban’dan kadınlara ehliyet yasağı”, *Milliyet*, 04.05.2022, <https://www.milliyet.com.tr/dunya/talibandan-kadinlara-ehliyet-yasagi-6748878>, (Erişim tarihi: 20.11.2023).
- “Taliban’dan kadınlara yalnız seyahat için 72 kilometre yasağı”, *Gazete Duvar*, 27.12.2021, <https://www.gazeteduvar.com.tr/>, (Erişim tarihi: 20.11.2023).
- Tanilli Server, *Devlet ve Demokrasi: Anayasa Hukukuna Giriş*, Cem Yayınevi, 7. Bası, İstanbul, 1990.
- Tanin Zahir, *Afghanistan Der qarne Bistim*, chap: 2, İrfan İntesharat, Tahran 2005, s. 149.
- Taqavi Sayede Maede, Sajjad Rezainejad, “Hak ber mesken munasip der hukuk benelimili ya hukuk dekhle”, *Tabnak*, 12.08.2021, <https://www.tabnak.ir/fa/news/1069518>, (Erişim tarihi: 01.10.2023).
- Tayeb Atefeh, *Sengi Saar*, chap: 1, bahar: 2017.
- “Tecdit gözağrır derbore tatbiq Kanuni mani khoşnut alay zaman” ,EVAW: Kabil, December 2013, https://unama.unmissions.org/sites/default/files/unama_evaw_law_report_2013_final_dari_26_08_2014.pdf, (Erişim tarihi: 06.10.2023).
- Timuçin Afşar, *Demokrasi Bilinci*, Bulut Yayınları, İstanbul, 2004.
- Tracking sustainable peace through inclusion, justice, and security for women*, 2021, Georgetown Institute for women, <https://giwps.georgetown.edu/wp->

content/uploads/2021/10/WPS-Index-2021-Summary.pdf, (Erişim tarihi: 20.10.2023).

Türfent Nedim, “Taliban’dan yeni yasak: kuaför ve güzellik salonları kapatılıyor”, *Bağımsız İletişim Ağı*, 9.08.2023, <https://bianet.org/haber/taliban-dan-yeni-yasak-kuafor-ve-guzellik-salonlari-kapatiliyor-281138>, (Erişim tarihi: 20.11.2023).

Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 16.12.1996, *ميثاق بين المللى حقوق اجتماعى و فرهنگى.pdf* (molsa.gov.af) (Erişim tarihi: 20.10.2023).

“UNESCO: Afganistan’da 1,2 milyon kız çocuğu eğitimden mahrum kalıyorlar”, *Afganistan’ın Sesi Haber Ajansı*, 29 Ocak 2022, <https://panjshirnews.com/vdcf.0d0iw6dmegiaw.html>, (Erişim tarihi: 22.10.2023).

“Üst Düzey BM Yetkilisi: Taliban’ın Kadınlara Getirdiği Kısıtlamalar Kaldırılmalı”, *TRT Haber*, 07.01.2023, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/ust-duzey-bm-yetkilisi-talibanin-kadnlara-getirdigi-kisitlamalar-kaldirilmali-736450.html>, (Erişim tarihi: 28.12.2023).

“‘War on women’: Taliban curbs on Afghan females a ‘crime’”, *Al Jazeera*, <https://www.aljazeera.com/news/2023/5/26/war-on-women-taliban-curbs-on-afghan-females-a-crime>, (Erişim tarihi: 20.10.2023).

Yılmaz Ejder, *Hukuk Sözlüğü*, Yetkin Yayınları, 5. Baskı, Ankara, 1996.

Yusuf Hayat Allah, “Nezim siyasi ya demokrasi Afganistan”, *Merkez amazeşi tahqiqate İmam Khumeyni*, 18.08.2011, <http://marifat.nashriyat.ir/node/330>, (Erişim tarihi: 15.08.2023).

Zahidi Bahman, “Usul mebni demokrasi”, 29.05.2022, <https://liberaldemocracy.info/2022/05/demokrasi/#a15>, (Erişim tarihi: 12.08.2023).

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Tam Demokrasiye Sahip Ülkeler	24
---	----

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1: 2014 yılında Afganistan’da Kadına Yönelik Cinsel Şiddet Türleri.....	68
Grafik 2: 2014 yılında da kaydedilen cinsel şiddet vakaları	69
Grafik 3: 2014 yılında da kaydedilen cinsel şiddet vakalarının	72

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: Kadınların devlet kurumlarının farklı düzeylerindeki rolü ve katılımı..... 74

HARİTA LİSTESİ

Harita 1: Taliban'ın kırbaçladığı kadınlar sayısı	101
Harita 2: Taliban'ın hapsettiği kadın sayısı	102
Harita 3: İntihar eden kadınları sayısı	103

ÖZGEÇMİŞ

Najibullah ERKIN Rahnaward Üniversitesi Hukuk ve Siyaset Bilimi Fakültesi İdari ve Diploması Bölümünde lisan eğitimini, Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Bölge Çalışmaları Anabilim Dalında yüksek lisans eğitimini tamamlamıştır. Afganistan'da Aweezh haftalık gazetesinde yazar ve alan muhabiri olarak görev yapmıştır. Yüksek lisans eğitimi aldığı dönemde Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi'nde üç aylık staj programını tamamlamıştır. Ana dili Özbekçe, eğitim dili Farsça ve Türkçe olup İngilizce de bilmektedir.